

UNIV. BIBLIOTH.
* 1888 *
HELSINGFORS

LÄROBOK

I

SVERIGES OCH FINLANDS

LITTERATURHISTORIA

AF

VALFRID VASENIUS.

HELSINGFORS 1886.

G. W. EDLUNDS FÖRLAG.

LÄROBOK

I

SVENSKA OCH FINLANDS

LITTERATURHISTORIA

AV

VALFRID VASENIUS.

HELSINGFORS, 1886.

J. C. FRENCKELL & Son, 1886.

FÖRORD.

Föreliggande lärobok är en frukt af flerårig verksamhet såsom lärare i litteraturhistoria och af derigenom föranledda litteraturstudier. Under denna verksamhet har nemligen hos mig allt mera rotfäst sig den öfvertygelsen, att undervisningen i detta ämne kan göras mera fruktbringande, derest den drifves på ett något olika sätt än hittills, åtminstone att döma af befintliga läroböcker, varit vanligt.

I dessa läroböcker pläga skaldeverk, författare och „skolor“ ej blott omtalas, utan äfven bedömas. Derom är intet att säga, så framt omdömet rör formela egenskaper eller ock utgör en karakteristik af tonarten, så att i ett arbete säges framträda t. ex. qvickhet, eller fosterlandskänsla eller någon annan yttring af sjäslifvet. I ett afseende går jag tillochmed längre än vanligen är fallet: jag anser det böra i läroboken utsägas, att t. ex. Bellmans dikter, med alla sina stora poetiska förtjenster, behandla låga ämnen. Men deremot finnas andra omdömen, hvilka jag icke anser vara på sin plats i en lärobok: jag menar sådana af mer abstrakt estetisk art. I den knapphändig form dessa omdömen i en lärobok måste få, blifva de lätt nog halft eller helt osanna; men äfven om de skulle vara riktiga, ligga de ofta utom lärjungens fattningsgåfva och gifva därför endast ett dödt vetande. Och lyckas man slutligen öfvertyga eleven om att det eller det skaldeverket har den eller den estetiska bristen, så är dermed ganska litet vunnet: man har vant lärjungan vid ett bedömande, fotadt på abstrakta principer, hvilket mången gång kan sedermera lända honom snarare till skada än till gagn.

Till omdömen af denna art räknar jag sådana uttalanden som att poesin icke bör vara undervisande (en besynnerlig sats i en undervisares mun!) eller att dess egentliga väsen är skönheten i och för sig sjelf o. s. v. Äfven det stundom förekommande omdömet „onjuttbart för vår

tid“ är farligt, enär det lemnar rum för uppfattningen att det sköna är till *blott* för njutning.

I stället för dessa omdömen bör enligt min tanke gifvas en verklig *historisk* framställning, genom hvilken olika riktningar i poesin förklararas till sin uppkomst och framställas såsom naturliga hvar och en för sin tid, och der man så vidsträckt som möjligt tillämpar Thorilds sats: ett styckes merit är dess mening. Tillika bör denna framställning gå ut på att visa, huru skalderna äro uttryck för de skilda tidehvarvens nationalmedvetande. Sålunda kommer man från de estetiska abstraktionernas ödemarker till det friska källsprånget af höga fosterländska tankar och känslor, och skalderna bli föremål för elevernas kärlek och beundran, icke för snusförnuftig kritik.

Det är till en sådan framställning jag velat lemna en ledtråd, och det är ur denna synpunkt jag anhåller att man må bedöma detta läroboksförsök.

Emellertid har jag ingalunda förbisett, att äfven en sådan historisk framställning lätt nog kan blifva abstrakt och öfvergå lärjungens fattningsgäfv. I hvad på mig ankommer har jag i denna lärobok bemödat mig om att förekomma detta genom att välja möjligast enkla uttryck och konkreta fakta. Men tillika har jag räknat på att framställningen skall af läraren illustreras genom meddelade diktprof. Med hänsyn härtill har jag vid de större författarne nämnt flere enskilda dikter, under förutsättning att titlarna på dem icke blifva blott en utanlexa, utan att dessa dikter genom att refereras eller uppläsas blifva för eleven verkligen bekanta. — I förbigående ber jag att få påpeka den synnerliga nyttan af att låta eleverna sjelfva föredraga sådana profstycken; men i detta fall bör den som läser ett stycke ovillkorligen hafva förberedt sig dertill, ty en stapplande uppläsning af en alldeles obekant dikt verkar hvarken på den läsande eller öfriga elever något godt, utan åstadkommer endast tids-spillan.

Den historiska synpunkt, som varit bestämmande för min framställning, har till första följd haft en indelning, något afvikande från den hittills vanliga. Periodindelningen har dock redan Warburg ställt i öfverensstämmelse med den politiska historien; att jag med afseende å Finland något jemkat denna indelning och låtit frederna i Stolbova och Nystad vara gränsestenar, borde väl vara lika berättigadt som att t. ex.

Odhner med hänsyn till Norge och Danmark börjar nyaste tiden vid 1815, icke vid 1809. — Att jag dessutom i hvarje period skilt mellan Sveriges och Finlands författare är ur denna synpunkt lika själfklart, som att äfven den finskspråkiga litteraturen i läroboken upptages; något som naturligtvis icke utesluter att, der en vidsträcktare läsning af skrifter på finska eger rum, hithörande partier lemna rum för lektor Godenhjelms lärobok.

Den historiska synpunkten har jag likaledes sökt göra gällande vid skildringen af de enskilda författarne. Af biografiska fakta har jag sökt välja sådana, som kunna ställas i förbindelse med karakteristiken af författarepersonligheten; jag har alltså utelemnat det rent anekdotiska (Franzéns väffeljern, Leopolds hundar m. m. dyl.), men i stället mer än förut varit vanligt observerat den kronologiska ordningen emellan olika skrifter af samma författare, när nemligen denne författare hör till de större. Mindre betydande skriftställare deremot har jag förbigått eller sökt behandla så kort som möjligt; ett och hvarje har dock intagits med hänsyn till något senare verk, der det omnämnes. De årtal, som anföras rörande dessa mindre betydande författare, äro icke afsedda att läras utantill, utan endast att lemna stöd för den synkronistiska uppfattningen af ett tidevarfs litteratur.

Om de allra största författarne har jag äfven varit relativt kortare än man måhända väntat. Men då man försöker sig på en karakteristik af sådana stormän, så finner man lätt, att om enhvar af dem måste skrivas antingen en bok eller några få rader. Det förra kommer ej här i fråga; återstår att välja det senare och öfverlemna åt läraren att under den vidsträcktare läsning af desse författares verk, som naturligtvis i skolan förekommer, vidare utföra karakteristiken.

Om de meddelade uppgifternas tillförlitlighet har jag befitat mig, både sålunda att jag uteslutit åtskilliga berättelser, som ej äro historiskt säkra (t. ex. rörande Lidner och Ling), och sålunda att jag öfverallt, der orsak till tvifvel förefunnits, kontrollerat riktigheten af årtal, boktitlar m. m. och anlitat resultaten af nyaste mig tillgängliga undersökningar. Dock har jag i några fall ansett mig böra stanna vid det gamla, t. ex. i afseende å Porthans födelsedag. Med uppgifter om olika former af namn (Leopoldt, Thorén m. m.) har jag ej ansett mig böra belasta boken.

I rättstafningen har jag varit konservativ, icke af princip, utan i afvaktan af att något af de nya systemen eller, hvad som synes sannolikast, ett sammanjemkningsförslag skall erhålla allmänna understöd. Till dess detta sker, förordar ju äfven t. ex. Lundell att i skolan förblifva vid det gamla.

Helsingfors i September 1886.

Valfrid Vasenius.

INNEHÅLL.

	sid.
1. Inledning	1.
2. Hedniska tiden	5.
A. Öfversigt	—
B. Den isländska litteraturen	6.
C. Den finska folkdiktningen	8.
3. Katolska tiden	11.
A. Öfversigt	—
B. Sverige	12.
C. Finland	17.
4. Reformationstidehvarvet (1523—1617)	18.
A. Öfversigt	—
B. Sverige	19.
C. Finland	23.
5. Stormaktstidehvarvet (1617—1721)	25.
A. Öfversigt	—
B. Sverige	26.
C. Finland	33.
6. Frihetstiden (1721—1772)	39.
A. Öfversigt	—
B. Sverige	41.
C. Finland	52.
7. Gustavianska tidehvarvet (1772—1809)	55.
A. Öfversigt	—
B. Sverige	58.
C. Finland	74.

	sid.
8. Sverige efter 1809	88.
A. Öfersigt	—
B. Den nyromantiska skolan	90.
C. De götiska skalderne	98.
D. Fristående diktare	109.
E. Prosaförfattare	115.
Vetenskapsmän	125.
9. Finland efter 1809	127.
A. Tiden före Runeberg	—
B. Den Runebergska skaldekretnen	131.
C. Öfrig diktning på svenska	147.
D. Lönnrot och hans efterföljare	148.
E. Historia och politik	153.
—————	
A. Öfersigt	12.
B. Sverige	17.
C. Finland	18.
4. Reformationsbibelverset (1523—1617)	—
A. Öfersigt	19.
B. Sverige	23.
C. Finland	23.
5. Stjärnkransbibelverset (1617—1721)	—
A. Öfersigt	26.
B. Sverige	27.
C. Finland	27.
6. Frihetstiden (1721—1773)	—
A. Öfersigt	39.
B. Sverige	41.
C. Finland	52.
7. Gustavianska bibelverset (1773—1809)	—
A. Öfersigt	55.
B. Sverige	58.
C. Finland	74.

1. Inledning.

Med *litteratur* förstår man i allmänhet de alster af mensklighetens andliga odling, som blifvit bevarade i skrift eller tryck.

Man delar ett lands litteratur i *facklitteratur* och *nationallitteratur*. Med facklitteratur förstår man sådana skriftalster, som behandla ämnen hörande till någon särskild gren af menskligt vetande, t. ex. matematik, naturvetenskap, medicin. I motsats härtill förstår man med nationallitteratur de skriftalster, hvilka kunna förstås och uppfattas af en större allmänhet utan särskilda fackkunskaper och hvilka dessutom äro af den beskaffenhet, att folkets ande och tänkesätt i dem afspegla sig. Till nationallitteraturen räknas därför i främsta rummet *poesins* eller *skaldekonstens* alster, vare sig de äro författade i *bunden stil* (på vers) eller i *obunden* (på prosa, t. ex. romaner, berättelser o. dyl.) Likaså räknas *vältalighetens* alster till nationallitteraturen, och ytterligare hänför man hit äfven vetenskapliga arbeten, i fall dessa äro iklädda en sådan form, att de förstås af hvarje bildad och behandla ämnen af allmänt intresse. Sådana äro förnämligast historiska arbeten och skrifter rörande samhällsförhållanden. Det nära samband, i hvilket dessa ämnen stå till nationallitteraturen, visar sig äfven deruti att de kunna framställas i poetisk form, t. ex. uti historiska romaner och sådana dikter, som författats med afsigt att verka förändringar i samhällsförhållandena (s. k. „tendensdikter“). En likadan ställning till nationallitteraturen intaga äfven religiösa ämnen (de behandlas t. ex. i psalmer och andra andliga dikter).

Litteraturhistorien sysselsätter sig hufvudsakligen med nationallitteraturen och dess tillstånd under olika tidehvarf. Ett folks litteraturhistoria utgör en vigtig del af dess allmänna odlings- eller *kulturhistoria*.

Ty i nationallitteraturen visar sig för det första klarare än på andra områden, huru *språket* utvecklar sig och förändras under olika tidehvarf. Vidare lär oss litteraturhistorien, då den behandlar skaldekonsten, huru ett folks *konstnärliga begåfning* utbildas och omgestaltas. Och slutligen afspegla sig i nationallitteraturen folkets *seder* samt dess tänkesätt och åsigtter, eller hvad man kallar dess *verldskådning* under olika tider.

Detta sistnämnda kan ega rum på tvenne olika sätt, och man skiljer därför i detta afseende mellan *folkdiktning* och *konstdiktning*.

Med *folkdiktning* förstår man sånger, sagor o. dyl., som uppkomma under en tid, då olika medlemmar af ett folk icke mycket skilja sig till lefnads- och tänkesätt. Om någon då åt en känsla ger uttryck i sång eller berättar något i en saga, så är innehållet i sången eller sagan så allmänt, att hvar och en annan, som är begåfvad med någon sångförmåga, kunde dikta ungefär det samma, om ock med någon liten skilnad i uttrycken. Om nu dikten icke upptecknas i skrift, utan bevaras genom muntligt meddelande, så förblir den icke i alldeles samma form som den författats. Någon som hört författaren framsäga eller sjunga sin dikt och som vill upprepa den för andra, kan hafva glömt ett eller annat uttryck, men sätter då ett liknande i stället för detta. Och genom att sålunda gå från mun till mun och från slägte till slägte blifva dessa dikter alltmer förändrade till ordalagen. Då de sedan slutligen upptecknas i skrift, känner man icke mer de ursprungliga författarne, och man vet icke huru många som kunnat hafva del i dikternas dåvarande form; men just därför kan man säga att de författats af hela folket. Derfor kallas de äfven folkdiktning, och deras enkla innehåll kan sägas vara ett uttryck för hvad hela folket tänker och känner. De

tilldragelser deremot, som i folkdiktningen omtalas, får man icke afgjort anse såsom utmärkande för den nation som besjunger dem. Ty dels hafva dessa tilldragelser kunnat genom inbillningskraften betydligt omformas, dels kan ett folk från ett annat låna sägner, sagor o. dyl., hvilka det dock sedan framställer på ett sätt, som öfverenstämmer med dess eget skaplygne.

Från alltför stora omgestaltningar bevaras folkdiktningen, äfven innan den upptecknas i skrift, genom att iklädas en metrisk form, hvilken stundom derjemte äfven är rimmad, vare sig rimmet då är slutrim eller begynnelse-*rim* (allitteration). Bägge dessa medel, metern och rimmet, understödja minnet, hvarför de ofta användas äfven i *ord-språk* och *gåtor*, dem man likaledes räknar till folkdiktning, samt stundom för att bevara hågkomsten äfven af annat som är viktigt att minnas, t. ex. rättsregler o. dyl.

Konstdiktningen åter uppkommer under tidehvarf, då ett folks odling framskridit längre, så att större olikheter i samhällsställning, bildning o. s. v. uppstått. Den skiljer sig från folkdiktningen för det första genom att upptecknas genast efter det den uppstår, hvarigenom formen ej är underkastad några vexlingar. Vidare är denna form ofta konstrikare och författaren väljer den på ett vida mera mångskiftande sätt, allt efter det olika innehåll och de olika känslor han skall uttrycka. Medan t. ex. nästan hela den finska folkdiktningen begagnar sig af ett enda versmått, har hos Runeberg nästan hvarje dikt i „Fänrik Ståls sägner“ sitt eget versmått. Men också till innehållet blir dikten mera mångskiftande än folkdiktningens alster. Den ena författaren växer upp i rikedomens salar, den andra i fattigdomens koja, den ena hemtar sina intryck från hemmets trånga krets, den andra från sagans och historiens vida fält o. s. v., och alla dessa olikheter i intryck afspegla sig äfven i författarnes dikter. Derfor blir det nödigt att, för att rätt förstå dikterna, känna äfven författarnes lefnadsöden.

Men ehuru sålunda olika författare, äfven om de lefva på samma tid, kunna visa ganska stora olikheter, så äro

de dock å andra sidan alla „barn af sin tid“, bero i mycket af den tid, i hvilken de lefva, den grad af bildning, till hvilken folket på denna tid hunnit, de åsichter som allmänt äro rådande o. s. v. Skalden erfar djupt och lifligt hvad folket på hans tid känner, hvad det tror och hvad det hoppas. Och när han häråt ger uttryck i sina dikter, så känner folket i dessa igen sig sjelft, sina seder och sitt lynne, och om han är en stor skald, så kan han tillika i sina dikter ge uttryck åt sitt folks *ideal*, d. v. s. det mål, till hvilket folket bör sträfva och äfven sträfvar, fastän ingen kunnat så klart som den store skalden visa sina landsmän det samma. Sålunda kan dikten äfven här sägas vara ett uttryck af hela folkets ande.

På grund af hvad som nu sagts finner man lätt att litteraturhistorien, som skall lära oss att förstå olika tiders diktverk, äfven måste i korthet teckna den allmänna odlingens tillstånd i hvarje tidehvarf. Sålunda kommer litteraturhistorien på många olika sätt i beröring med folkets allmänna historia och får således äfven lämpligast sin *indelning* i enlighet med denna.

Sveriges och Finlands litteraturhistoria delas alltså i följande perioder.

1. Hednatiden.
2. Katolska tiden.
3. Reformationstidehvarfvet (1523—1617).
4. Stormaktstidehvarfvet (1617—1721).
5. Frihetstiden (1721—1772).
6. Gustavianska tidehvarfvet (1772—1809).
7. Nyaste tiden (1809—vår tid).

2. Hedniska tiden.

A. Öfversigt.

De tvenne språk, som nu talas i Sverige och Finland, *svenska* och *finska*, tillhöra tvenne olika språkstammar. Svenskan är närmast beslägtad med danskan, norskan och isländskan, dernäst med tyskan och engelskan; alla dessa språk sammanfattas under benämningen *germanska* språk, och utgöra tillsammans en gren af den stora *indoeuropeiska* språkstammen, till hvilken för öfrigt höra de från latinet härstammande *romanska* språken (franska, italienska o. s. v.) de *slaviska* (ryska, m. fl.), vidare grekiska och flere asiatiska språk, i synnerhet talade i Ostindien. — Finskan åter tillhör, jemte estniskan, lappskan, ungerskan m. fl. språk, den *finsk-ugriska* språkfamiljen, hvilken jemte den *samojediska*, *turkisk-tatariska* m. fl. räknas till den *altaiska* eller *turanska* språkstammen; likvisst är släktskapen mellan dessa olika språkfamiljer ännu icke så utredd som den mellan familjerna af den indoeuropeiska språkstammen.

Likasom svenskar och finnar äro olika till språk och härstamning, så hade dessa folk på den tid, då de ännu lefde skilda från eller i fejd med hvarandra, olika föreställningar om verlden, dess uppkomst och styrelse genom högre makter, samt om människans bestämelse och pligter. Huru mycket af dessa föreställningar som kan hafva lånats från andra folk är svårt att numera med bestämdhet afgöra, då de litteraturalster, som skildra de båda folkens tro och seder under hednatiden, tillhöra folkdiktningen, d. v. s. blifvit upptecknade långt senare än de uppkommit. I Sverige var nemligen bokstafsskriften, den s. k. *runskriften*, visserligen

bekant, men den användes mest för helt korta uppteckningar, i synnerhet på minnesstenar resta öfver hädangångne; och äfven de flesta af dessa *runstenar* som finnas i behåll tillhöra katolska tiden. Från Finlands hedniska tid finnas inga skriftliga minnesmärken bevarade.

Emellertid ge oss de nämnda litteraturalstren, äfven i den form de senare upptecknats, en bild af de bägge folkens lynne, seder och lif under hednatiden, hvarför vi med dem börja dessa folks litteraturhistoria, om ock, hvad Sverige beträffar, den litteratur här skall omtalas ej är fullkomligt svensk, utan *isländsk* eller om man så vill allmänt *formordisk*.

B. Den isländska litteraturen.

Under det Sverige, Norge och Danmark, efter att ha varit delade i flere småriken, efter hand förenades under hvar sin konung, bildade sig af utvandrare från dessa land, företrädesvis från Norge, mot slutet af 800-talet på Island en fristat, i hvilken, oaktadt kristendomen äfven här infördes omkring år 1000, mycket af den hedniska tidens andliga odling tillvaratogs och meddelades åt kommande släkten.

Det språk som talades på Island och i Norge kallades i forntiden *norröna tunga*. Men samma benämning, eller ock *dönsk* (dansk) *tunga*, använde man äfven för att beteckna alla de skandinaviska språken tillsammantagna, utan afseende på de åtskilnader som förefunnos. Dessa åtskilnader voro också icke så stora, att ej den litteratur, som uppstod på Island, kunde lätt blifva bekant äfven i de öfriga rikena, der för öfrigt isländske skaldar voro omtyckta och ansedda gäster både vid konungarnes hof och annanstädes. Äfven under senare tider har denna litteratur utöfvat stort inflytande på tänkesättet i de öfriga rikena och kan på dessa skäl anses vara hela Skandinaviens andliga tillhörighet.

Det viktigaste alstret af denna litteratur är *den äldre eller poetiska Eddan*, en samling af guda- och hjeltesåger, diktade på grundvalen af myter och sägner, som antagligen

åtminstone till stor del varit kända öfverallt i Skandinavien, ja till och med i Tyskland. Sjelfva samlingen synes hafva bildats på Island vid medlet af 1200-talet.

Bland gudasångerna i Eddan äro de förnämsta *Völuspá* („Valans spådom“), i hvilken en forntida sierska eller Vala berättar sina syner om världens skapelse, utveckling, undergång och slutliga förnyelse, samt *Hávamál* („den höges d. ä. Odens sång“), en samling af kortfattade lefnadsregler och tänkespråk (flere bland dessa äro återgifna i Tegnér's Fritjofs Saga i Sången „Kung Bele och Torsten Vikingsson“).

Bland hjeltesångerna märkas främst de som handla om den ryktbare kämpen *Sigurd Fafnesbane*.

Den äldre Eddan är författad på det versmått, som i den fornnordiska folkdiktningen är vanligast förekommande, s. k. *fornyrðalag*, hvaraf finnas flere arter, alla dock utmärkta genom *allitteration*. Af detta versmått finnes äfven fornsvenska prof på runstenar.

Man har ansett, ehuru med orätt, att dessa dikter samlats eller författats af en man vid namn Sämund den vise, hvarför de ock stundom kallats *Sämunds Edda*. Äfven sjelfva namnet Edda (skaldelära) tillkommer med rätta endast den *yngre eller prosaiska Eddan*, författad af **Snorre Sturlasson**, en mäktig och snillrik isländsk statsman († 1241). Detta arbete är afsedt att vara en lärobok i skaldskap och det innehåller derfor äfven en framställning af den hedniska mytologin, hvilken för den isländske skalden var af vigt att känna, då uttryck, hänförande sig till denna mytologi, oupphörligt af honom användes.

Af allmänt nordiskt intresse är äfven samme Snorres historiska verk *Heimskringla*, skrifvet på prosa med inflätade stycken af åldriga qväden. Det har fått sitt namn (= jordens krets) af de ord, med hvilka det börjar, och innehåller främst *Ynglingasagan*, som skildrar den svenska Ynglingaättens öden; derefter följer Norges historia under sago-tiden samt ända till år 1177.

Ordet „saga“ betydde i forntiden icke endast det samma som nu, utan hade äfven betydelsen af historisk berätt-

telse. Men icke sällan sammanblandades uti dessa fornordiska sagor dikt och verklighet eller myt och historia, hvarför de icke alltid kunna sägas vara verkliga historiska arbeten i vår tids mening. I stället hafva de isländska sagorna ett högt värde såsom vittra alster genom sitt korta, kärnfulla språk och sina lefvande, åskådliga skildringar af de tilldragelser som berättas. Och äfven der rent isländska tilldragelser omtalas, hafva dessa sagor sin betydelse för hela Skandinavien, enär i dem afspeglar sig det fornordiska lynnet, sådant det antagligen var öfverallt i Skandinavien. Så är fallet t. ex. med *Egil Skallegrimssons saga* och *Njåls saga*, hvilka bägge, liksom de flesta isländska sagor, äro skrifna af icke namngifne författare.

Detta fornordiska lynne stod i nära förbindelse med nordbons gudatro och med hans lefnadssätt. Hela verldsförloppet framstod för nordbon såsom en strid mellan fiendtliga makter, ädla och oädla, och hela hans eget lif var mången gång upptaget af strid och fejd, dels i eget land, ifall han t. ex. hade att hämnas någon anförvands död (blodshänd), dels ute i vikingafärd. Denna tro och detta lif afspeglade sig i ett modigt, men på samma gång hårdt och våldsamt sinnelag. Nordbon var stark i trohet mot sina vänner, men lika stark i hat mot sina ovänner, fåordig och inbunden, van att lita på sin egen kraft, men också van att utan tvekan böja sig för hederns fordringar. Ty friheten och hedern skattade nordbon högre än sjelfva lifvet.

C. Den finska folkdikningen.

Sedan uråldriga tider har hos finnarne funnits en rik skatt af folkdiktning, ehuru denna först i vårt århundrade blifvit i större utsträckning upptecknad. I hufvudsak tillhör åtminstone största delen af denna folkdiktning den hedniska tiden, ehuru äfven senare tidens föreställningar stundom i den samma kunna spåras.

Huru dessa sånger i våra dagar samlats och hopstalts, i synnerhet genom Elias Lönnrot, skall längre fram förtäljas.

De förnämsta alstren af den finska folkdiktningen äro följande.

Kalevala, en stor hjeltedikt om de strider, som förts mellan de tvenne landen Kalevala eller Suomi och Pohjola, mörkrets hem. Striden gälde det lyckobringande redskapet Sampo, som slutligen försvann i hafvet, men hvaraf spillrorna dock bringade lycka åt Suomi. De förnämsta hjeltarne i denna strid äro den vise sångaren Väinämöinen, den skicklige smeden Ilmarinen och den glade, stridslystne Lemminkäinen. Till berättelsen om dessa hjeltars bragder sluta sig andra mindre delar, såsom om världens skapelse, om den olycklige Kullervo m. fl.

Kanteletar, en samling af smärre sånger, dels lyriska, uttryckande olikartade känslor, framkallade af menniskolifvets särskilda förhållanden, dels likasom Kalevala af berättande art. Många af dessa sånger äro otvifvelaktigt diktade under den hedniska tiden, emedan i dem förekomma mytiska beståndsdelar, och om många andra kan man förmoda att de ega en lika hög ålder. Åtskilliga af dikterna i Kanteletar härstamma deremot afgjort från senare tider, enär de behandla ämnen från dessa tider.

Trollsånger (*Loitsurunot*). Fornfinnarne trodde, att hvarje föremål var i menniskans våld, så snart hon kände dess ursprung, och med kännedom om *ursprungsorden* kunde trollkarlen (loitsija, tietäjä) beherska allting. Sådana ursprungsord eller trollsånger finnas bevarade i stor mängd; äfven i Kalevala förekomma flere sådana.

Alla dessa dikter (med undantag af några få i Kanteletar) äro iklädda samma metriska form, den s. k. *runometern*, bestående af fyra takter. Versen är bygd företrädesvis på stafvelsernas längd och korthet, dock tages äfven hänsyn till ordens accent. Två eller flere ord i samma vers allitterera med hvarandra, och verserna förbindas med hvarandra två och två genom den s. k. *parallelismen*, hvilken består deri att den senare versen i något olika form upprepar hvad i den förra säges.

Till den finska folkdiktningen räknas ännu en stor mängd **ordspråk** och **gåtor**, äfven dessa ofta iklädda metrisk form, samt likaså en stor mängd **sagor** på prosa. Åtskilliga af dessa alster, i synnerhet flere bland sagorna, äro till sitt ursprung icke inhemska i Finland, likasom många af dem härstamma från senare tider.

De sånger, som sålunda bevarats åt oss från Finlands forntid, låta oss få en klar föreställning om fornfinnarnes lynne. Äfven här visar sig ett nära sammanhang mellan folklynnnet, lefnadssättet och gudatron. Det har redan nämnts, att finnarne hyste en hög föreställning om *ordets*, kunskapens makt, och därför är visheten den dygd som skattas högst hos mannen, ehuru Kalevalas hjeltar nog äfven veta att, när det behöfves, bruka svärdet. Det ensliga lifvet i Finlands skogar har likaså tryckt sin stämpel på dessa sånger. Hemlifvet och naturen intaga i dem en framstående plats: i det „gyllene hemmet“ har menniskan samladt hvad som är henne dyrbarast; åt naturen, som tänkes besjälad af tusentals andeväsenden, förtror hon sina sorger och fröjder. I fantasins och sångens verld finner hon sin högsta tillfredsställelse.

3. Katolska tiden.

A. Öfversigt.

Skandinaviens vikingar blefvo småningom genom den kristna lärans inflytande förvandlade till jmförelsevis fredliga medborgare, derest ej den inneboende stridslusten togs i den nya lärans tjänst och åstadkom korståg sådana som de från Sverige till Finland, genom hvilka äfven vårt land blef delaktigt af kristendomens ljus och tillika, genom freden i Nöteborg (1323), erhöll en bestämd gräns mot öster.

Genom kristendomens införande trädde Sverige och Finland i närmare beröring med det öfriga Europa och blefvo delaktiga af de framsteg i bildning detta vunnit. Ty kyrkan var då för tiden bildningens högsta vårdarinna, undervisningsanstalterna afsågo förnämligast att bibringa de kunskaper, som voro af nöden för inträde i kyrkans tjänst, och undervisningen, likasom äfven lärd författarverksamhet, drefs förnämligast genom kyrkans män. Likaså var det företrädesvis vid kyrkor och kloster som man kunde anträffa boksamlingar, ty böckerna voro vid denna tid oftast frukter af någon ihärdig munks ansträngda flit i afskrifning; först under medeltidens sista århundrade uppfanns boktryckerikonsten, hvilken år 1483 infördes i Sverige. Senare uppstodo dock äfven andra bildningsanstalter, hvilka icke så omedelbart stodo under kyrkans styrelse, nemligen universiteten. Till dessa sökte sig äfven många ynglingar från nordn, företrädesvis till Paris och senare till Prag och tyska högskolor. År 1477 fick äfven Sveriges rike sitt första universitet, i Upsala, men under den oroliga tiden kunde detta ännu föga uträtta för bildningens sak.

Kyrkans och lärdomens språk var latinet, och känne-
domen af detta språk blef sålunda ett nödvändigt vilkor
för att vinna delaktighet i tidens bildning. Denna bildning
kunde därför komma endast ett fåtal till del. Men jemte
latinets användes dock äfven modersmålet för litterära än-
damål. Ridderlivet och dess företag gaf ämne till en rik
mängd af sånger, hvilka visserligen kunnat vara författade
af någon medlem af de högre stånden, men som ändock
kunde blifva folkets egendom och antaga folkdiktningens
egenskaper, därför att, åtminstone i Norden, skilnaden mel-
lan stånden ännu icke var så skarpt utpräglad. Ty feo-
dalväsendet slog aldrig här så djupa rötter, utan motver-
kades genom den urgamla allmogefrihet, som rådde i Sve-
rige och likaså, oaktadt eröfringen, blef rådande i Finland.

Kristendomen, i den form den förkunnades i Norden,
var ej heller förmögen att helt och hållet utrota de gamla
hedniska föreställningarna, ehuru dessa på allehanda sätt
kunde omformas genom den nya lärans inverkan. Derför
kunde ock allt fortfarande på grundvalen af dessa hed-
niska föreställningar diktas en mängd sånger och sägner,
medan äfven samtida tilldragelser gifvo ämnen för fram-
ställning i bunden eller obunden stil, men äfven dessa
vanligen klädda i mycket enkel form.

B. Sverige.

Ju mer de tre nordiska rikena sammanslöto sig hvar
och ett för sig till ett helt, desto mer utbildade sig också
i hvar och ett vissa egendomligheter i språket. Svenskan
söndrade sig således ock allt mer från det norröna tung-
målet, både till ljudförhållanden, så att t. ex. diftonger
utbyttes mot enkla vokaler, och till böjning, så att åt-
skilliga ändelser bortföll; dessutom blef äfven sjelfva ord-
förrådet omgestaltadt, delvis genom inflytande från bild-
ningens språk latinet.

Under unionstiden tog språket intryck äfven af den
nära förbindelsen med Danmark och med Tyskland. Än-

delsor och ord hemtade från dessa länders språk blefvo allt mer talrika, och stor vacklan och osäkerhet røjde sig i både böjning och stafsätt.

Dessa språkliga förhållanden verkade äfven på litteraturen. Förbindelsen med Island blef allt mindre liflig ju mer språkolikheten växte, hvarjemte äfven Islands frihet gick under i inre strider och dess diktning småningom antog en allt mer invecklad och konstrik form och använde en mängd svårförstådda omskrifningar samt sålunda blef mindre tilltalande. I stället inkom från grannlanden en ny art diktning, hvilken äfven genom sina ämnen stod mera i samklang med tidsförhållandena. Denna diktnings alster plägar man, af skäl som redan angifvits, hänföra till folkdiktningen och kalla **folkvisor**, ehuru de härstamma från de högre stånden och merendels skildra tilldragelser ur dessas lif.

Folkvisorna äro oftast gemensamt nordiska (vanligen med danskt ursprung), stundom gemensamt germanska, om också samma ämne behandlas på olika sätt hos skilda folk. Deras öfverförande från ett land till ett annat skedde antagligen mången gång genom vandrande sångare och underlättades genom förvandtskapen i språk och genom den dem åtföljande melodin, till hvilken, då den blifvit öfverförd från ett land till ett annat, nya ord sedan diktades.* Äfven mellan Sverige och Finland egde stundom utbyte af sådana dikter rum.

Folkvisorna äro af olika ålder, några enstaka äro kanske från hednatiden, men de flesta tillskrifvas 1200—1400-talen. Flere äro från en ännu senare tid. Upptecknade hafva de blifvit långt senare, många först i vårt århundrade. Språket i dessa visor har därför undergått många förändringar innan de upptecknats i skrift.

Versformen är bygd på accenten, men ofta oregelbunden. Verserna förbindas parvis genom slutrim och 2, 4 eller flere verser bilda en strof. Dessutom ega folkvisorna

* På liknande sätt ha stundom i en senare tid orden i någon visa gått förlorade och endast melodin bevarats, till hvilken sedan nya ord diktats; så är fallet med den bekanta *Neckens polska*.

vanligen s. k. *omqväde*, en versrad som återkommer i slutet af hvarje strof och tjenar till att angifva visans grundstämning, hvarjemte den vid sjungandet gaf sångaren tid att besinna sig på hvad som följde i nästa strof. Stundom förekommer *dubbelt omqväde*, d. v. s. ett i midten och ett i slutet af hvarje strof.

Folkvisorna tillhöra den art af lyrisk diktning, som man kallar *romanser* eller *ballader*, en art som står på gränsen till den episka dikten derigenom att uti dessa visor ingår berättelsen om en tilldragelse, men som skiljer sig från den episka dikten genom att tilldragelsen ej framställes så utförligt, utan ofta i korta drag och liksom språngvis från den ena delen af händelsen till den andra. Hufvudsakliga syftet med dikten är också ej ensamt att berätta, utan äfven att väcka en viss känslostämning, hvartill äfven melodi och omqväde bidraga. Just genom sin innerlighet och enkelhet göra dessa visor ännu på oss ett djupt intryck.

Folkvisorna hafva hämtat sina ämnen från många olika håll. Några af dem behandla ämnen af fornnordiskt ursprung, vare sig de skildra det forna kämpalifvet eller berätta om naturgudomligheter, såsom necken, elfvor, bergakungen o. s. v., på hvilka man trots kristendomen allt fortfarande trodde, och hvilka skildras än såsom vänligt, än såsom fiendtligt sinnade mot menniskan. — Andra visor hafva ämnen hemtade ur kristna legender, några grunda sig på sagor från den klassiska forntiden. De flesta skildra dock riddarlifvet, i synnerhet den ridderliga kärleken och de strider två älskande ha att föra mot hårda föräldrar, falska tärnor o. dyl. I allmänhet är tonen i dessa riddarvisor vemodig eller allvarlig, men stundom är visan dock af skämtsam art. — Slutligen finnas ännu visor med verkligt historiskt innehåll.

Jemte folkvisorna hafva vi att märka en folkdiktning i prosaform: **folksagor** och **folksägner**. Äfven dessa hafva i många fall kommit från främmande land, medan åter andra berätta tilldragelser, som hänföra sig till någon viss person eller något bestämdt ställe.

Slutligen inkommo från andra land till Sverige äfven större dikter, behandlande ämnen ur tidens sagokretsar. Sådana äro t. ex. de tre dikter, som (vid början af 1300-talet) öfversattes till svenskan på föranstaltande af drottning Eufemia i Norge, och på grund häraf fått det gemensamma namnet **Drottning Eufemias visor**.

Men utom denna litteratur, som var mer eller mindre gemensam för Sverige och andra land, fanns också under medeltiden en poesi, som kan sägas vara verkligen inhemska i Sverige. Dit höra rimkrönikorna och Biskop Thomas' visor.

Rimkrönikorna äro, såsom namnet antyder, historiska berättelser i rimmad form, skrifna af flere olika författare, dem man dock icke känner. De utgöra den första sammanhängande skildringen af Sveriges medeltidshistoria och hafva i detta afseende sin största betydelse, medan naturligtvis deras värde såsom skaldeverk måste ställas i andra rummet. Emellertid är dock framställningen i dessa krönikor på sina ställen mycket färgrik och åskådlig, på andra ställen åter gripande uti all sin enkelhet. Man möter i dem för öfrigt varm fromhet, stark rättskänsla och framför allt en liflig fosterlandskänsla, något hvaraf man i folkvisorna (utom i de historiska) knappast ser ett spår. Sverige är för krönikornas författare det bästa land på jorden, eller skulle vara det, om blott dess söner ville vara endrägtiga uti att försvara sig mot utländingar.

De märkligaste bland rimkrönikorna äro *Gamla eller Eriks-krönikan*, som skildrar Folkungastriderna intill år 1319 och sannolikt är skrifven kort efter sistnämnda år; den beskriver bl. a. äfven Birger Jarls tåg till Finland; *Nya eller Karls-krönikan*, som berättar om tiden från 1389 till 1452 samt *Om konung Albrekt*, en allegorisk skildring af de lidanden Sverige, i synnerhet allmoget, fick utstå under nämnde konungs tid. Dessutom har till gamla krönikan senare diktats ny början samt fortsättning för att sätta den i förbindelse med den nya, o. s. v.

Rimkrönikorna äro affattade på *knittelvers*, parvis rimmad vers, bygd på accenten, med vanligtvis fyra höjningar i hvarje.

Den nationalkänsla, som framträder i krönikorna och hvilken var en produkt af striderna för att bevara Sveriges oberoende gentemot Danmark, ger sig äfven luft i biskop **Thomas'** qväden om *Engelbrekt*, om *Friheten* och om *Troheten*. I synnerhet den förstnämnda af dessa sånger är allmänt känd, särdeles den i slutet förekommande varmhjertade uppmaningen till svenskarne att värna sitt fädernesland och sin frihet mot utländskt förtryck. — Thomas, som var biskop i Strengnäs och dog år 1443, är den förste namngifne skald som diktat på svenska.

Inom Sverges prosalitteratur under medeltiden äro i främsta rummet att märkas **landskapslagarna**, de lagar som gälde i Sveriges skilda landskap innan en allmän landslag antogs. Dessa lagar härstamma, i den gestalt vi nu ega dem, från 1200- och 1300-talen; äldst bland dem är *Aldre Vestgötalagen*, sannolikt från 1200-talets början. De äro i många afseende upplysande för kannedomen af fornsvenskarnes seder och åsigter om det rätta. Mångenstädes förekomma allitterationer, som hänvisa på ännu äldre lagsamlingar, möjligen helt och hållet författade på fornnordiskt versslag. Den första *allmänna landslagen* (*Magnus Erikssons*) affattades vid medlet af 1300-talet.

Till samhällslivets förhållanden hänför sig också en annan medeltidsskrift **Um styrilsi kununga ok höfdinga** (om konunga- och höfdinga-styrelse). Författaren är okänd, och man var länge osäker huruvida skriften, som trycktes första gången på 1600-talet, verkligen härstammade från medeltiden, till dess i Helsingfors år 1867 upptäcktes ett stycke af en handskrift, som med säkerhet visar att så varit förhållandet. Arbetet anses vara skrivet i förra hälften af 1300-talet.

Äfven för denna skrift ligger en utländsk förebild till grund, men författaren har dock verkställt sin bearbetning själfständigt samt för uttalandet af sina tankar om konungens och folkets förhållande till hvarandra använt ett kraftigt och värdigt språk, hvarjemte arbetet ger oss en klar bild af medeltidens förhållanden och åsigter.

Inom den religiösa litteraturen är den mest ryktbara skriften **Heliga Birgittas uppenbarelser**, upptecknade på grund af de ingifvelser denna märkvärdiga och begåfvade qvinna trodde sig hafva haft. Dessa uppenbarelser hafva äfven betydelse såsom tidsskildringar, emedan Birgitta med lågande nit angrep det sedeförderf hon såg vara rådande såväl i hennes hemland, der konung Magnus Eriksson fick af henne höra många bestraffande ord, som ock i de land hon på sina vidlyftiga resor besökte; ja sjelfva påfven gick ej fri för hennes stränga klander. Birgitta dog 1373 vid omkring 70 års ålder och förklarades sedermera för helgon.

Birgittas verksamhet blef äfven efter hennes död af stort inflytande genom den af henne stiftade klosterorden (*Birgittinorden*), med hufvudsäte i Vadstena, hvilken utmärkte sig för liflig verksamhet på det religiösa området, öfversatte delar af bibeln till svenskan, samt öfversatte eller författade helgonsagor o. a. uppbyggelseskrifter.

C. Finland.

Katolska läran kunde i detta aflägsna land ännu mindre än i Sverige utöfva någon synnerlig inverkan på massan af folket. De gamla hedniska föreställningarna fortlefde därför i mångt och mycket och med dem äfven folkdiktningen, om ock denna derjemte upptog och behandlade ämnen från samtiden. Så finna vi t. ex. bland de i Kantelotar intagna dikterna legenden om biskop Henriks mord (*Pispa Henrikin surma*) samt den gripande sången *Elinan surma*, som förtäljer huru Klas Kurek af svartsjuka tände eld på sin gård och brände sin oskyldiga gemål Elin Stenbock och hennes nyssfödda barn. — Det versmått, som användes i dessa medeltidsdikter, är allt fortfarande den gamla runometern utan strofindelning, men i framställningssättet för öfrigt närma sig dessa sånger balladerna.

På det kyrkliga området var man icke overksam i Finland; så fanns t. ex. i Nådendal ett Birgittinkloster, der åtskilliga litterära arbeten utfördes.

4. Reformationstidehvarvet

(1523—1617).

A. Öfersigt.

Med Vasaättens uppstigande på Sveriges tron börjar för detta rike ett tidehvarf af helt annat skaplynne än det föregående. Rikets politiska sjelfständighet, som förut genom unionen med Danmark mången gång var i fara att förloras, blir nu betryggad, och på samma gång vinnes genom reformationen i religiöst afseende frigörelse från den påfliga myndigheten. Men dessa förändringar genomföras ingalunda på en gång, utan endast långsamt. Inre oroligheter uppfylla en stor del af såväl Gustaf Vasas som hans söners regering, och under Sigismund löper riket ånyo fara att i bägge de nämnda afseendena förlora sin frihet. Karl den niondes kraftfulla hand söndersliter dock afgjordt den nya unionen med Polen, och genom Upsala möte (1593) stadgas lika afgjordt den luterska läran i Sveriges rike.

Tiden ända till Gustaf II Adolf kan således betraktas egentligen såsom en öfvergångstid. I stället för det gamla som försvann grundades mycket som var nytt och bättre, men som behöfde tid att rotfästa sig och först senare bar frukt.

Under en sådan öfvergångstid kan man därför icke vänta att finna bildningen och litteraturen göra stora framsteg. Bildningsarbetet motverkades dels genom folkets misstro mot de nya luterska läroverken (så klagas ännu 1571, att mången anser barnen i skolorna varda endast „skalkar och bofvar“), dels genom tidens oroligheter och brist på tillgångar att understöda läroverken; så t. ex. låg Upsala universitet länge nästan nere och återupp-

rättades först 1595 af hertig Karl. — I stället sände man de ynglingar, som skulle vinna en högre bildning, till utländska universitet, i synnerhet till Wittenberg, luterdomens hufvudsäte, och till Rostock. En verkligt fosterländsk bildning kunde icke gerna på detta sätt uppstå, i synnerhet då vetenskapen äfven i eget land fortfarande begagnade sig företrädesvis af det latinska språket.

Men en bättre framtid grundades dock genom reformationsarbetet, i synnerhet derigenom att *modersmålet* begynte användas vid gudstjensten, i öfversättningar af bibeln, hvilken nu tillika genom boktryckarkonsten blef mera spridd, samt uti åtskilliga andra andliga arbeten. Derigenom blef språket småningom uppodladt och gjordt dugligt att i sinom tid användas äfven på andra områden och sålunda göra bildningens skatter tillgängliga för allt vidsträcktare lager i samhället.

B. Sverige.

Genom att reformationen inträffade samtidigt med frigörelsen från det politiska beroendet af Danmark, kom bibelöfversättningsarbetet tillika att för Sverige blifva ett språkligt frigörelsearbete. Nya testamentet utkom 1526, öfversatt af **Laurentius Andreæ** (ärkedjekne i Strengnäs) och hela bibeln utgafs på svenska 1540—41 under ledning af Sveriges förste luterske ärkebiskop **Laurentius Petri**. I synnerhet den senare ifrade mycket för språkets renhet, och genom reformatörernes arbete försvann mycket af likheterna med danskan, ehuru äfven åtskilligt kvarstod; gamla ändelser upptogos ånyo och språket vann ökad stadga och regelbundenhet. Naturligt var dock å andra sidan, att svenskan skulle röna icke så ringa inflytande af språket i Luthers hemland, der äfven, såsom nämndt, många af den nya lärans förkunnare fått sin bildning. Såsom förträffliga prof på den utbildning språket vunnit äfven på det världsliga området kunna anföras konung **Gustaf Vasas** kraftfulla och målande tal och skrifvelser.

Äfven litteraturen står i det närmaste samband med reformatjonsarbetet; den utgöres till stor del af andliga skrifter, bland hvilka äro att nämnas, såsom äfven tillhörande skönlitteraturens område, *psalmer* och andliga *dramer*. Jemte dessa litteraturalster framträder nu *historien*, dels likasom förut blott i form af rimkrönikor och historiska folkvisor, men dels äfven med ett mera vetenskapligt syfte.

Under den tidigare delen af denna period framstår reformatorn Olaus Petri såsom en representant för alla de riktningar tidens litteratur har att uppvisa.

Olaus Petri var född i Örebro 1497 och var son af en smed. Efter att hemma ha njutit undervisning i ett kloster, kom han år 1516 till Wittenberg, der han blef vunnin för protestantismens sak, hvilken han sedan efter sin hemkomst med lågande nit förfäktade. Han fick tienst såsom stadssekreterare i Stockholm, med rätt att predika i stadens kyrkor, och var tillika någon tid Gustaf Vasas kansler. Det dröjde dock icke länge innan han råkade ut för den stränge konungens vrede, bl. a. därför att han ej yppat ett under bikten honom anförtrödt anslag mot dennes lif. Härför dömdes han år 1540 till döden, men benådades. Han dog 1552.

Olaus Petri har till främjande af reformationens sak utgifvit en mängd *stridsskrifter* mot den gamla läran, en *postilla*, *handböcker* för gudstjensten och den första svenska *psalmbok*, innehållande dels originalpsalmer af honom, dels öfversättningar, bland de sistnämnda Luthers „Vår Gud är oss en väldig borg“.

På historiens område utmärkte sig äfven Olaus Petri genom en värderik *svensk krönika*, den första på svensk prosa skrifna framställning af Sveriges historia. (På latin hade **Ericus Olai** redan i föregående period skrifvit en svensk rikshistoria). Detta arbete, utmärkt af stark sanningskärlek och god historisk urskilning, blef dock icke tryckt, emedan Gustaf Vasa i det samma fann åtskilligt osm han icke gillade; och bidrog äfven detta till konun-

gens ovilja mot „mäster Olof“. Först i vårt århundrade har denna krönika utgifvits i tryck.

Slutligen har Olaus Petri äfven författat den första tryckta *dram* på svenska, *Tobie Comedia*.

Det är möjligt att i Sverige dramatiska föreställningar gifvits eller dramer författats redan under medeltiden, ty i andra land odlades denna litteraturgren synnerligen flitigt. Den stod, åtminstone till en början, i kyrkans tjänst. Ty för att göra folket förtroget med de bibliska berättelsernas innehåll begynte man i den katolska kyrkan att, i synnerhet vid de stora högtiderna, framställa bibliska tilldragelser, t. ex. Jesu födelse eller hans död, åskådligt, i det att skilda personer talade eller sjöngo de olika bibliska personernas ord. Härur utvecklade sig småningom vidlyftiga skådespel af bibliskt innehåll, s. k. *mysterier*, hvilka blefvo synnerligen omtyckta, utfördes af lekmän på öppna platser i städerna och stundom kunde räcka flere dagar. Hela den bibliska historien, från världens skapelse ända till yttersta domen, gaf ämne till sådana skådespel, i hvilka för öfrigt många världsliga element inblandades. — I bredd med dessa mysterier framträdde äfven under medeltiden andra med dem beslägtade skådespel, *moraliteter*, der dygder och laster, Guds egenskaper o. s. v. uppträdde personifierade.

Denna sed att gifva dramatiska föreställningar uppstogs äfven af protestanterne, fastän uti ett annat syfte.

Under medeltidens sista århundraden hade i Italien uppstått och derifrån spridt sig till andra land ett lifligt intresse för den romerska och grekiska litteraturen. Denna riktning, den s. k. *humanismen*, trädde i Tyskland i förbindelse äfven med reformationen, för hvars fortgång kännedomen af latin och i synnerhet af grekiska var af stor vikt. Såsom ett medel att öfva den studerande ungdomen i dessa språk begynte man vid universitet och skolor uppföra dramatiska alster ur den klassiska litteraturen, i synnerhet Terentius' komedier, hvilka man tillika ansåg vara nyttiga för inlärande af lefnadsvett och goda seder.

Sedan diktades nya sådana dramer, först äfven de på latin och grekiska, derefter på folkspråket, hvarvid då det moraliska syftet ställes i främsta rummet. Derfor hemtade man ock ämnena till sådana „skolkomedier“ med förkärlek ur den bibliska historien, och ett sådant bibliskt skoldrama är äfven Tobie Comedia.

Ämnet behandlades vanligen i dessa stycken på ett mycket konstlöst sätt: tilldragelser, som till tid och rum voro vidt skilda från hvarandra, framställes i omedelbar följd, de seder som voro rådande på författarens tid infördes utan betänkande i den bibliska historien o. s. v. Den vanliga formen för dessa dramer var knittelversen.

På likadant sätt begynte man småningom äfven behandla världsliga ämnen, dels utländska dels inhemska. I Sverige infördes mot slutet af denna period äfven den fosterländska historien i sådana dramer. Detta skedde genom den ryktbare historieskrifvaren Messenius.

Johannes Messenius var son af en mjölnare och föddes i Östergötland 1579. Han uppfostrades först i Vadstena, hvars kloster då ännu egde bestånd, och sedan i en polsk jesuitskola, hvarefter han gjorde vidsträckta resor i utlandet. Hemkommen 1608, afsvor han katolicismen och blef anställd som professor i Upsala. Men här råkade han i tvist med en annan professor, Johannes Rudbeck. Bägge voro mycket omtyckta af hvar sin krets studenter. Då nu Rudbeck lät sina studenter utföra latinska skådespel, ville Messenius öfverglänsa honom och begynte vid marknader och andra tillfällen, då mycket folk samlades i Upsala, låta sina studenter spela *svenska* dramer med ämnen hemtade från fäderneslandets historia, hvilken han derigenom ville göra mer bekant för både de spelande och åskådarne. Dessa stycken vunno stort bifall, så att Messenius och hans studenter tillochmed kallades att spela inför hofvet. Det var Messenius' afsigt att behandla hela svenska historien i femtio dramer, men af dessa blefvo endast sex utförda. Bland dem äro t. ex. *Disa* med ämne från sago-tiden och *Blanckamäreta* från folkungaättens historia. Till

sättet att behandla sina ämnen äro dessa dramer dock snarlika de tidigare bibeldramerna; deras enda förtjenst framför dessa, utom valet af ämne, är upptagande i dem af små visor i folkvisans tonart.

En följd af Messenius' tvister med Rudbeck blef att han flyttades från Upsala till en tjänst i Stockholm. Men snart derpå blef han angifven för stämplingar i afsigt att förskaffa de polske Vasaättlingarne Sveriges tron. Härför dömdes han till fängelse på obestämd tid och fördes till Kajaneborg, der han tillbragte nitton år i fångenskap, men sysselsatt med vetenskapliga arbeten. Så tillkom det stora historiska verket *Scandia Illustrata*, den första fullständiga svenska rikshistoria, ett arbete som dock utgafs först i följande sekel. Dessutom har Messenius skrivit flere mindre historiska skrifter, bland annat en rimkrönika rörande Finland. Han berömmar sig äfven af att vara den förste som behandlat Finlands historia skildt för sig.

År 1635 flyttades Messenius till Uleåborg och fick sitt fängelse något lindradt, men dog redan följande år.

C. Finland.

Här likasom i Sverige verkade reformationen äfven att modersmålet kom till heders; och detta betydde i Finland i ett afseende mera än i Sverige: ett finskt skriftspråk hade icke förut funnits, men skapades nu genom reformatornes arbeten, förnämligast genom **Mikael Agricola**. Född såsom son af en fattig fiskare i Pernå omkring år 1508 gick han först i skola i Viborg och sändes sedermera af Åbo-biskopen Märten Skytte till Wittenberg, der han blef magister. Derefter blef han rektor i Åbo skola och slutligen biskop i Åbo. På återvägen från en resa till Ryssland, dit han sändes för att medla fred, dog han i Nykyrka 1557 och begrofs i Viborg.

Agricola började sin verksamhet för finska språket med en *Abc-kiria* (troligen tryckt 1542), derefter följde år 1544 *Rucouskiria* och år 1548 öfversättningen af *Nya testa-*

mentet. Dessutom har Agricola öfversatt delar af gamla testamentet och utgifvit flere andra andliga skrifter, af hvilka några dock gått förlorade. I sina företal ger han oss ofta upplysningar om andra än andliga saker, så talar han i ett af dessa företal om fornfinnarnes hedniska gudar.

I Agricolas spår verkade för reformationen i Finland **Jakob Suomalainen** eller **Finno** († såsom rektor vid Åbo skola 1588), hvilken utgaf den första finska psalmbok, som dock icke mera finnes i behåll, biskop **Paulus Juusten** († 1576), som jemte andliga skrifter äfven på latin skref en krönika öfver Finlands biskopar, samt biskop **Erik Sorolainen** eller **Ericus Erici**, som utgaf en stor postilla på finska (1621—1625). Äfven på det världsliga området kom finskan till användning, i det att kyrkoherden **Ljungo Thomasson** öfversatte den gällande lagen till finskan (i början af 1600-talet); men den påbörjade tryckningen af detta arbete afstannade vid Karl IX:s död.

En vidsträcktare vetenskaplig verksamhet kunde naturligtvis i Finland ännu mindre än i Sverige utveckla sig; dels var tiden för orolig i följd af yttre och inre fejder (t. ex. Klubbekriget), dels fanns i landet ännu hvarken universitet eller tryckeri. Stor ryktbarhet för sin tid vann dock astronomen **Sigfrid Aroni Forsius** († 1627), som bl. a. begynte utgifvande af almanackor; dock voro hans skrifter mycket uppblandade med astrologisk vidskepelse.

5. Stormaktstidehvarvet

(1617—1721).

A. Öfersigt.

Gustaf Adolfs snille och segrar höjde Sverige till förut oanadt anseende bland Europas stater, och Karl X Gustaf samt Karl XI bibehöllo och befästade, den ena genom sina krigiska bedrifter, den andra genom fredliga värf, Sveriges ställning såsom stormakt. I söder hade det egentliga Sverige fått en naturlig gräns emot Danmark och på andra sidan Östersjön hade riket förvärfvat sig vidsträckta besittningar. I det inre arbetades så mycket krigen medgäfvos på förbättrande af rikets tillstånd, och särskildt för bildningens sak gjordes mycket. Upsala universitet erhöll af Gustaf Adolf frikostigt understöd, och för rikets aflägsnare landsändar anlades nya universitet i Dorpat, Åbo (1640) och Lund (1668). I stiftsstäder inrättades gymnasier, i flere andra städer „trivialsolor“, och slutligen arbetade man i synnerhet under Karl XI:s regering med ifver på folkbildningens höjande, så att från denna tid *läskunnigheten* hos allmogen blef allmän. Äran härför tillkommer i främsta rummet presterskapet och några dess nitiske ledare. Ett lifligt intresse för vetande, för litteratur och konst utbredde sig äfven, åtminstone inom de högre stånden. Men ännu kvarlefde dock hos folket mycken råhet och mycken vidskepelse, hvarpå de sorgligt ryktbara hexprocesserna äro ett talande vittnesbörd.

Äfven i sederna visar sig inflytandet af rikets förändrade ställning. Trettioåriga kriget, som ju längre det led fördes på ett allt grymmare sätt, gjorde det för många, i

synnerhet bland det högre krigsbefälet, lätt att förskaffa sig stora rikedomar. Men dessa gingo ofta nästan lika hastigt som de kommo, i följd af att man under kriget blifvit van vid ett öfverdådigt, slösande lefnadssätt. Då tillika kriget förslöade känslan för det människovärde, som finnes äfven hos den ringe, utvecklade sig hos adeln (hvilken dessutom till icke ringa del bestod af utländingar, som gått i svensk tjänst) ett allt större begär att göra intrång på allmogens frihet och oberoende. Kristina gynnade detta sträfvande genom sitt slöseri med förläningar åt adeln, Karl X lyckades ej heller i någon nämnvärd grad stäffa det samma, och under Karl XI:s förmyndare var det adeln själf som styrde, men på ett sätt, som bragte riket till branten af dess undergång. Det behöfdes Karl XI:s jernhand för att återställa den förstörda ordningen i rikets hushållning, och med reduktionen, som gjorde adeln fattig, återkom till någon del den forna enkelheten i sederne. Men på samma gång infördes äfven *enväldet*, hvilket för allt högre andligt lif blef en tryckande boja, i synnerhet då samtidigt ur nitet för den lära svenskarne försvarat i Tyskland utvecklade sig en kyrklig *ortodoxi*, eller ifver för renlärighet, hvilken häftigt förföljde hvarje äfven den ringaste afvikelse från luterska kyrkans bekännelse och yttre ordning, men deremot fäste vida mindre vikt vid en verkligt lefvande kristendom.

B. Sverige.

Den lifigare beröring, som genom trettioåriga kriget uppstod mellan Sverige och det öfriga Europa, utöfvade i många afseenden starkt inflytande. Redan språket tog intryck deraf och uppblandades med en nästan otrolig massa utländska ord. Men detta framkallade å andra sidan ett ifrigt arbete i syfte att bevara svenska språkets renhet, ty den genom segrarna väckta nationalkänslan fann det förnedrande att svenskarne icke skulle kunna hjälpa sig med

det egna språkförrådet, utan behöfva låna af andra. Denna ifver för språkets renhet fann också mot slutet af perioden understöd af Karl XI, som allvarligen befalde prester och domare att icke använda ord, dem folket icke förstod. Ur samma ifver för modersmålet framgingo äfven flere grammatikaliska och ordboksarbeten (den första fullständigare svenska språklära utkom 1696), hvarjemte mot slutet af tidehvarfvets lifliga strider fördes om rättstafningen. Slutligen verkade detta språkliga intresse äfven på skaldekonsten. Man ville i fosterländsk ifver visa, att modersmålet lika väl som främmande språk lät sig användas i poesi. Och då nu i flere andra land humanismen hade ledt till försök att på modersmålet efterbilda de klassiska språkens versformer, uppträdde äfven svenska författare för att härutinnan täfla med utlänningarne, hvarjemte man begynte använda också nyare konstfulla versformer, hemtade förnämligast från italienarne. Sålunda uppstod nu en svensk *konstdiktning*, ehuru under nästan hela denna period arbetet med de nya poetiska formerna tog författarnes uppmärksamhet och krafter så mycket i anspråk, att innehållet blef jämförelsevis fattigt och enformigt, något som för öfrigt äfven berodde af det tryck, som utöfvades af enväldet och ortodoxin.

Georg Stjernhjelm betraktas såsom denna nya konstdiktningens fader. Han föddes 1598 i Dalarna och var son af en bergsman. Efter grundliga studier och utrikes resor blef han först lektor i Vesterås, erhöll sedermera efter hand flere olika embeten, adlades (förut hade han kallat sig Göran Lilje) och blef slutligen president i „antiquitetskollegiet“, i hvilken egenskap han dog år 1672. Till sina tänkesätt var han ädelsinnad och till lynnet glad, så att han till grafskrift åt sig sjelf bestämde orden „vixit dum vixit lætus“. (Han lefde glad medan han lefde).

Stjernhjelm försökte sig på många olika områden, ehuru hans flesta arbeten bevarats blott i handskrift. För modersmålet uppodling arbetade han ifrigt, påbörjade bl. a. en stor ordbok och införde i skriftspråket många nya

ord, dels sådana som funnits i någon dialekt, dels sådana som han sjelf bildat ur svenska stammar eller ock efter tyskt mönster; han ansåg nemligen tyskan, såsom ett systerpråk till svenskan, i detta afseende vara att föredraga framför de romanska språken.

Såsom skald tyckes Stjernhjem afven ha varit ledd af samma ifver för modersmålet; han kallade ock den samling af sina förnämsta dikter som han några år före sin död utgaf: „*Musæ Suethizantes*, Thet är Sång-Gudinnor nu först lärande Dichta och Spela på Svenska“. Den lärdom han ansåg sig ha gifvit sånggudinnorna bestod förnämligast uti införandet af flere nya versformer, dem han, afven der de hemtades från de klassiska språken, riktigt nog, i öfverensstämmelse med svenskans skaplynne, bygde på accenten, icke liksom greker och romare på stafvelsernas längd och korthet.

Stjernhjems förnämsta arbete, *Hercules*, är en lärodikt, skriven på hexameter, och förtäljer den gamla sagan om huru hjelten hade att göra sitt val mellan tvenne vägar, till hvilka han bjöds af „Fru Dygd“ och „Fru Lusta“. Denna sägen är dock lämpad till tidens förhållanden, så att man här får åskådliga skildringar i synnerhet af dem som denna tid följde „Fru Lusta“. Men afven dygden för sin talan med allvar och kraft och manar till gudsfruktan, renhet i seder, ädelhet i tänkesätt och fruktbringande arbete för medmänniskors bästa.

På samma versmått hafva vi af Stjernhjem en annan dikt: *Bröllopsbesvärs ihugkommelse*, der skalden i skämtsamt skildrar allt det besvär och den möda, som åtföljer giftermål och äktenskap, hvarefter dock i slutet det äkta ståndet prisas afven för den lycka det medför. Också denna dikt ger oss en klar inblick i tidens seder.

En mängd olika versmått, dels rimmade, dels orimmade, äro använda i Stjernhjems s. k. *balletter*, sångspel som uppfördes vid hofvet till någon kunglig persons ära, och som voro förbundna med dans, musik och praktiga dekorationer. Texten till sådana balletter var ofta ursprung-

ligen skrifven på något främmande språk, och så är äfven fallet här, hvarför uppfinningen i dessa stycken icke kan tillräknas Stjernhjelm, som blott på svenska bearbetat den främmande texten. Den bästa af Stjernhjelm's balletter bär titeln *Den fångne Cupido*. Såsom redan af denna titel synes äro de i balletterna uppträdande personligheterna hemtade från den antika mytologin, stundom äro de personifikationer af dygder och laster, af fred och krig o. s. v. Sådana poetiska prydnader voro äfven för öfrigt i denna tids poesi mycket allmänna och mycket omtyckta.

En annan författare, som äfven af intresse för modersmålets uppodling drefs till att skrifva vers, är presidenten **Gustaf Rosenhane** († 1684), hvilken bland annat samtidigt med Stjernhjelm och med uttalad afsigt att visa svenskans användbarhet i poesi skref en samling af hundra *sonetter*, som bär titeln *Venerid* och sjöng kärlekens lof. Rosenhane har för öfrigt skrifvit ett stycke kalladt *Thet svenska språkets klagemål, att thet, som sigh borde, icke ährat blifver*.

Arbetet för utbildandet af svenskan såsom poetiskt språk främjades äfven på sätt och vis genom en denna tid alltmera allmän vorden sed, nämligen att dikta vid bröllop, begrafningar och andra sådana tillfällen. Denna sed grep allt mera omkring sig, och man har derfor från detta tidehvarf i behåll en nästan sagdt oöferskådlig massa sådana „gift- och griftskrifter“; Stjernhjelm's „Bröllopsbesvärs ihugkommelse“ är en sådan. I början användes i dessa dikter mest latin, grekiska och hebreiska, sedan kom tyskan; men småningom tog svenskan öfverhand. I bredd med dessa språk förekommo dock äfven finska, franska, engelska, italienska, holländska, m. fl. språk, ja t. o. m. någongång (i östersjöprovinserna) ryska. Denna språkblandning var ett medel att åstadkomma någon omvexling i det eljes enformiga ämnet. Ett annat sådant medel var att använda konstfulla former, låta alla ord börja med samma bokstaf, rimma flere gånger inne i versen, eller afpassa raderna så att kvädet, då det var färdigtryckt, hade formen af en pokal,

eller af ett kors, en likkista o. s. v. Sålunda uppöfvades genom dessa tillfällighetsdikter åtminstone rimmarfärdigheten, och språket gjordes mera böjligt för poetiska ändamål, om ock å andra sidan formen i dessa rimmerier mången gång är rätt otymplig. Tonen åtminstone i „brudskrifterna“ är ofta, mätt med vår tids måttstock, föga anständig.

Att kunna skrifva sådana tillfällighetsdikter var denna tid snart sagdt en beståndsdel i den allmänna bildningen, men mången gjorde häraf tillochmed ett yrke, d. v. s. skref sådana verser för betalning. Så var fallet t. ex. med **Lasse Johansson** († 1674), kallad *Lucidor den olycklige*. Ryktbarast bland tidens tillfällighetspoeter var dock sekreteraren **Johan Runius** († 1713). Han har bl. a. författat dikten *Rimdantz i Fastlagen*, hvilken gör skäl för sitt namn genom det öfverdådigaste hopande af rim. Äfven Sveriges första skaldinna, fru **Sofia Elisabet Brenner**, född **Weber** († 1730) rörde sig mest på detta område.

Ett särskildt slag af tillfällighetspoesi, hvilket också kan sägas vara af mera allmänt intresse, utgjorde de dikter, som skrefvos på kungliga personers namns- och födelsedagar, vid deras bröllop, begrafningar o. dyl., samt i nära förbindelse härmed dikter öfver segrar, fredsslut och andra sådana för hela riket märkvärdiga händelser. Äfven på detta område möter oss Stjernhjelm med sina balletter och några „fägnesånger“ till drottning Kristinas lof. Det digraste alstret af denna art diktning är dock *Kunga-skald*, en sorgesång öfver Karl XI:s död, författad af **Gunno Eurelius**, adlad **Dahlstjerna**, (landtmäteri-direktör † 1709). Detta stycke utgöres af 271 åttaradiga strofer eller *stanser*, i likhet med italienarnes *ottave rime*, dock så att de enskilda verserna äro alexandriner, icke femfotade jamber. (På samma sätt behandlades äfven sonetten af tidens författare). Af Dahlstjerna ega vi för öfrigt en sång öfver slaget vid Narva, diktad i folkvisans tonart och kallad *Giöta Kiämpa-Visa om koningen å Herr Päder*. I dessa och några andra dikter uttalar Dahlstjerna sin djupa vördnad för den enväldige konungen och sin stolthet öfver Sveriges politiska

storhet, känslor som voro allmänna för den tid, i hvilken han lefde.

I bredd med tillfällighetsdikten och mången gång i nära förbindelse med denna framträder under denna period den religiösa dikten. Tidehvarfvet var öfverhufvud religiöst, om också stundom, såsom ofvan är nämndt, mera till sin bekännelse än till sitt lif. Också ha nästan alla de ofvan-nämnda författarne äfven skrivit andliga dikter, stundom äfven dessa på konstfulla versmått t. ex. sonetter. I grafskrifterna ingick naturligen ett religiöst element. Och äfven en författare som Lucidor, hvilken stundom kunde ge uttryck åt en uppsluppen glädje, skref derjemte gripande *psalmer*. En religiös anstrykning hafva äfven de *Ode Suethicae*, som förskaffade Stjernhjelm lärjunge **Samuel Columbus** (Kanslist † 1679, 37 år gammal) ärenamnet „den svenske Flaccus“. Och under detta tidevarf (1695) utarbetades äfven den svenska psalmbok, som allt intill våra dagar varit gällande i Finland. Mest verksamma för detta företag voro biskoparne **Jesper Svedberg** och **Haqvin Spegel** († såsom ärkebiskop 1714). Näst desse utmärkte sig såsom psalmförfattare professor **Jakob Arrhenius**. — Spegel har äfven utgifvit ett stort arbete på alexandriner, kalladt *Guds verk och hvila*, beskrifvande skapelsen. Det är bearbetadt efter ett danskt arbete, hvilket i sin tur hade en fransk förebild. Lucidor har haft del i denna bearbetning. Både Spegel och Svedberg ifrade mycket för en förenklad rättskrifning och arbetade i öfrigt nitiskt för svenska språket.

Bland tidens lyriska diktare ha vi ännu att nämna tvenne: **Lars Wivallius** († 1669), som framträdde med flere dikter redan före Stjernhjelms och som efter ett äfventyrligt lefverne (han gifte sig sig bl. a. under falskt namn med en adelig fröken) sändes i fängelse till Kajaneborg, hvarvid han sjöng den gripande visan „Varer nu glad, min fiender all!“ samt **Petrus Lagerlöf** (professor, † 1699), hvars kärleksdikt *Sång till Elisandra* blef utomordentligt omtyckt och både till form och innehåll tjenade till mönster för mångfaldiga andra dylika dikter.

På prosalitteraturens område ha vi först att fästa oss vid *predikningarna*, hvilka i många afseenden kunna jämföras med tillfällighetspoesin. Vid hvarje „hederlig“ begrafning hölls en „likpredikan“, och likaså firades allmänna tilldragelser af vigt, segrar, fredsslut, kungliga personers död o. dyl. med särskilda predikningar öfver hela riket. — I synnerhet den sistnämnda arten erbjuder oss mången inblick i tidens seder och åsigter. Dessutom plögade predikanterne ofta inblanda en mängd verldslig lärdom i sina tal, hvarför man till och med har sagt att predikningarna på denna tid spelade samma rol som tidningar i våra dagar.

Bland vetenskaperna odlades mest *historien*, dock förnämligast af utlänningar, som inkallats till Sverige, t. ex. **Pufendorf**, som skref Karl X:s historia. Svenskarne egnade sig deremot mest åt historiens systervetenskap *fornkunskapen*.

Redan Gustaf II Adolf befalde samlande af allehanda minnesmärken från forntiden (bland annat äfven folkvisor och sagor), och i samma syfte inrättades sedermera „Antiquitetskollegiet“. Också den isländska litteraturen blef vid denna tid bekant i Sverige, många sagor utgäfvos i tryck och öfversattes. Den ökade kännedom man sålunda vann om den nordiska forntiden, användes, äfven den, för att på andens område skaffa riket ett anseende värdigt dess yttre ställning såsom stormakt. Redan förut hade man ansett det nödigt för rikets värdighet att Sverige (och likaså Finland) egde konungaländer, som gingo ända upp till Noach. Men ännu längre drefs fosterländskheten uti Rudbecks ryktbara arbete *Atlant eller Manheim*.

Olof Rudbeck, son till den förut omnämnde Johannes Rudbeck, var medicine professor i Upsala och hade redan som ung förvärfvat sig stor ryktbarhet genom en upptäckt i anatomin; men derjemte utmärkte han sig på botanikens område, egde stor musikalisk begåfning och var äfven skicklig i praktiska värf. Denne egendomlige man ville nu i det nämnda stora verket (vanligen kalladt „*Atlantica*“) bevisa, att Sverige var det äldsta och först odlade land på jorden, Platos sagoland „*Atlantis*“, att det var kulturens vagga,

ja tillochmed att paradiset legat i Sverige. Såsom bevismedel använde han jemförelser mellan något så när likaljudande ord ur olika språk, dervid då förutsattes, att det svenska ordet var det ursprungliga, hvarjemte han, der så behöfdes, hopsatte nordiska ord för att förklara de främmande. Atlas, Japeti son, efter hvilken Atlantis benämndes, blef sålunda = Atle, Jafets son eller Magog; på samma sätt voro seyterne intet annat än *skyttar*, Herakles = *den häraklädde* eller ock Herkules = Härkalle eller *Härkarl* o. s. v. På samma sätt förklarades äfven många andra namn på de klassiska folkens gudar eller på forntida folkslag, allt i syfte att visa huru „i Sverige äro de uppfödde, som intet äro födde till trälrar, utan att alla andra i verlden styra och regera“.

Rudbecks stora arbete, som ej hann afslutas före hans död (1702), väckte stor hänförelse hos hans landsmän, och det dröjde länge innan man allmänt lärde sig inse, huru fantastiska hans påståenden voro, helst under denna period den enväldige konungen förbjöd utgifvande af skrifter, riktade mot detta nationalverk.

C. Finland.

Ett nytt tidskifte i andligt afseende begynner för detta land med instiftande af *Åbo universitet* (den 15 juli 1640), en tilldragelse, hvilken med fullt skäl firades såsom en högtidsdag öfver hela landet. Ty det bästa, det ädlaste, som det finska folket tänkt och velat, har sedan under århundraden vid universitetet haft sin förnämsta härd. Kort derpå (1642) fick Finland sitt första tryckeri.

Bland universitetets första lärare funnos flere utmärkte män, bland andra **Mikael Wexionius**, sedan adlad **Gyldenstolpe**, som författade en geografisk beskrifning öfver Sveriges rike (*Epitome descriptionis Sueciæ, Gothiæ, Fenningiæ et subjectarum provinciarum*) och **Eskil Petræus** (sedan biskop i Åbo, † 1657). Ehuru, likasom Wexionius, svensk till bördan,

och hitkommen vid 35 års ålder, lärde sig Peträus så mycket finska, att han ej blott kunde leda arbetet på den finska *öfversättningen af bibeln*, som utkom i sin helhet 1642, utan äfven utgaf den första *finska språklära* (på latin 1649).

Universitetets verksamhet för utbredande af bildning i Finland hämmades under denna period dels emellanåt genom krig, dels genom att lärarne stundom hängåfvo sig åt ofruktbara teologiska o. a. tvister. Men en rad af kraftfulla och nitiska biskopar (Rothovius, Terserus, Gezelierne) gjorde på sitt håll hvad göras kunde för bildningens sak. I bredd med bibelöfversättningen må nämnas den finska *psalmboken* (utgifven 1701).

I allmänhet var tidehvarfvets litteratur i Finland af samma art som i Sverige, både till innehåll och form. I finsk vers användes väl ännu den gamla runometern, så t. ex. nästan felfritt af presten **Mattias Salamnius** i hans *Ilo-laulu Jesuksesta*; men den rimmade och på accenten bygda versen begagnades efter psalmbokens mönster allt allmännare uti andliga och tillfällighetsdikter. — Mot slutet af perioden trycktes för första gången några af den finska folkdiktningens alster, en samling *finska ordspråk*, utgifven 1702 af **Henrik Florinus**.

Den svenska poesin i Finland kunde naturligtvis icke mycket skilja sig från den i Sverige, då öfverhufvud skaldekonstens alster vid denna tid voro ytterst enformiga. Dessutom flyttade vid denna tid en mängd svenska tjänstemän hit öfver, finnarne åter fingo ofta sin verksamhet i Sverige, och äfven detta befordrade sammansmältningen af de bägge landens bildade klasser. Emellertid förefanns dock medvetandet om att Finland var något från Sverige särskildt: i synnerhet skaffade sig de finske krigarne genom sin tapperhet ett namn i bredd med svenskarnes. Också får tidehvarfvets allmänna böjelse att prisa fosterlandet såsom det bästa och herrligaste land sitt uttryck äfven hvad Finland beträffar, t. ex. uti det tal, som **Johan Paulinus**, (sedan adlad **Lilljenstedt**, slutligen grefve) år 1678 i Upsala höll till sitt fosterlands ära. Talet, på grekisk hexameter,

förtäljer bland annat, att Finland i bördighet kunde jämföras med Sicilien, och att innevånarnes flit fullkomligt fördrifvit all nöd och brist. Lilljenstedt har för öfrigt skrivit en för denna tid ovanligt vacker kärleksdikt, och på samma område utmärkte sig äfven svensken **Torsten Rudeen**, hvilken såsom professor i Åbo bröt med den gamla akademiska seden att vid högtidliga tillfällen låta endast de klassiska språken höras: i stället använde han svensk vers i en lyckönskningssång till Karl XI och sedermera i ett fagnetal öfver Karl XII:s första segrar.

Endast i en art af diktning visar sig någon olikhet mellan Sverige och Finland, nämligen i *dramat*. I Sverige hade skolkomedierna småningom blifvit utträngda genom de praktfullare balletterna och senare genom stycken, dels öfversatta från främmande språk, dels diktade efter nyare mönster. Men i Finland fortlefde skoldramer ännu länge, i synnerhet vid Åbo akademi. Redan vid universitetets invigning utfördes en latinsk komedi, som skildrade studentlivet, 1647 åter en svensk med likartadt ämne kallad *Surge eller fljtt- och ofljttighets Skode-spegel* författad af svensken **Jakob Chronander**, och 1650 äfven en finsk „comedia“ om „den förlorade sonen“, öfversatt af professoren **Erik Justander**. Ännu så sent som 1674 gafs i Viborg en besynnerlig dram af **Petrus Carstenius**: *Thet himmelska Consistorium* tillhoppa kalladt för våra första föräldrars ynkeliga affalls skull“. Här uppträda Guds egenskaper, å ena sidan nåden, mildheten, långmodigheten m. fl., å den andra rättfärdigheten, heligheten, sanningen o. s. v., personifierade för att döma den fallna människan, hvilken anklagas af Lucifer, men försvaras af advokaten „det menckliga slägtets eländighet“.

Hvad hittills sagts om litteraturen i Sverige och Finland hänför sig mest till tiden före Karl XI:s död. Karl XII:s regering deremot bildar en öfvergång från detta tidskifte till det följande. Enväldet bar sina sorgliga frukter:

hvad Karl XI med flit och möda samlat och uppbyggt, det förspildes och förstördes genom sonens egensinnighet och oförnuft. Visserligen får man ej ge Karl XII hela skulden, ty han var sedan barndomen van att höra de underdånigaste försäkringar om sin stora vishet och om huru han var Guds ställföreträdare på jorden; och efter den underbara segern vid Narva sjöngs hjeltens lof så ifrigt på alla tungomål, att man ej må undra på om detta gjorde intryck på den adertonårige konungen. Men å andra sidan hördes snart ett ganska allmänt rop på fred, ty riket, redan förut försvagadt genom den stora hungersnöden, förmådde icke länge bära krigets bördor. Finland, hotadt som det var af fienden i öster, såg naturligtvis med än större oro emot framtiden. Också hördes önskan om fred redan t. ex. i Rudeens fägnesång 1702 och sedermera äfven hos andra, vare sig de då sjöngo på finska, t. ex. **Barthold Vhael** i sin *Valitus-runo* (1714) på runometer, eller på svenska, såsom Finlands förste egentlige skald, Frese.

Jakob Frese föddes omkring år 1690 i Viborg, der hans far var råd- och handelsman. Släkten var ursprungligen tysk, men hade redan länge bott i Viborg. Efter att ha åtnjutit sin första undervisning i hemmet och tidigt förlorat sina föräldrar, blef Frese student i Åbo 1703. Antagligen i följd af ryssarnes infall flyttade han öfver till Stockholm, der han åtminstone 1712 befann sig och sedermera med få afbrott hade sin bostad ända till sin död, tjänstgörande i „konungens kansli“ för ringa, stundom för ingen lön. Någon lekamlig nöd led han dock icke, emedan han uti Stockholm hade en bror, som var handlande och välbergad och som, der så behöfdes, kunde understödja honom. Sjelf eftersträfvade skalden dock att „icke lefva af andras nåde“.

I början diktade Frese, likasom så många andra, glada bröllopsqväden och kärleksdikter. Men ju längre det led, desto allvarsammare blef hans sång. Det oerhörda elände, som stora ofreden bragte öfver hans fädernesland, gjorde lifligt intryck på honom, i synnerhet som det äfven berörde

honom personligen, då t. ex. en af hans bröder, som var militär, blef fången vid Pultava. Dertill kom att han under en lång följd af år led af en svår sjukdom, hvilken i synnerhet om våarana angrep honom och stundom tvang honom att längre tider hållas vid sängen. Alla dessa lefnadserefenheter väckte och underhöll hos honom en varm och lefvande gudsfruktan, till hvilken för öfrigt grunden blifvit lagd redan i hans barndomshem. Det är också sannolikt, att Frese haft nära beröring med den religiösa riktning, som man kallat *pietism*, och hvilken just vid denna tid framträdde i synnerhet i Stockholm och särskildt bland der bosatta finnar. Denna rörelse var framkallad dels af likartade riktningar i Tyskland, dels af tidens lidanden och olyckor. Pietismen var icke någon särskild sekt, den skilde sig från statskyrkan blott i sitt yrkande på ett varmare religiöst lif både hos kyrkans medlemmar i allmänhet och i synnerhet hos presterna, af hvilka pietisterne strängt fordrade ett oförvitligt lefverne. För att tillfredsställa sina religiösa behof höllo pietisterne enskilda sammankomster (konventiklar), men detta var något som ansågs strida mot kyrkans ordning, hvarför de strängt förföljdes.

Freses diktning är ett troget uttryck af hans lefnadserefenheter och af de känslor tidens tilldragelser hos honom framkallade. Öfver fosterlandets nöd och krigets grymma följder klagar han mångenstädes, tillochmed i dikter af eljes gladt innehåll, såsom bröllopsskrifter. Särskildt anmärkningsvärdt är det tal på vers, som han höll på ridarhuset i Stockholm Karlsdagen 1715 med anledning af konungens återkomst. Ehuru ämnadt att vara ett fägnestal, hvarför det ock bär titeln *Echo å Sveriges allmänne frögde-qväden*, utgör det samma dock till stor del en skildring af de lidanden landet undergått, hvarjemte skalden ger en varm hyllning åt sin fädernestad Viborg och slutar med en gripande bön om fred.

I motsats till krigets fasor har Frese på ett varmt och innerligt sätt skildrat det lugna landtlifvets fröjder, särskildt i dikten *Herde- och landtlefvernes ljuflighet*.

Skaldens sjuklighet gaf upphof åt de vackra dikter, som man kallat *Vårbeträktelser under sjukdom*, och af hvilka han skref en hvarje vår under åren 1712—1728. De, likasom hans andliga sånger öfverhufvud, andas stilla undergifvenhet och varm förtröstan.

Freses största andliga dikt bär titeln *Passionstankar* och är afsedd att skildra Kristi lidande. Största delen af dikten upptages dock af skaldens betraktelser öfver de skildrade tilldragelsernas betydelse för honom sjelf och för hans samtid, hvarvid han, tydligen i pietistiskt syfte, häftigt angriper skenhelighet, egennytta m. m.

Den varma gudsfruktan, som utmärkte Frese, verkade äfven i allmänhet på hans diktning derhän att dess innehåll är allt igenom anständigt. I formelt afseende utmärker sig Frese framför de fleste föregående författare genom versens ledighet och välljud.

Efter att senaste delen af sin lefnad ha varit allt mera sjuklig afled Frese 1729 i Stockholm och begrofs i Maria kyrka derstädes.

6. Frihetstiden (1721—1772).

A. Öfversigt.

Lidanden och olyckor, så svåra att vår tid knappt kan föreställa sig dem, hade åtföljt den stora fejd, som slutades med att Sveriges rike störtades från sin stormaktshöjd. Då obestriddigen enväldet i mycket bar skulden till dessa olyckor, är det naturligt att man, då tillfälle dertill erbjöd sig efter Karl XII:s död, inskränkte konungamakten. Men den „frihet“, som sålunda vanns, var i många afseenden ingalunda fullständig. Riksdagen var den som egentligen regerade, men inom denna stodo de skilda stånden mången gång fiendtliga mot hvarandra, och särskildt bondeståndet hade i åtskilliga afseenden långt mindre rättigheter än de öfriga. Äfven i samhället öfverhufvud rådde ganska litet jemnlighetskänsla stånden emellan. I den stora riksförsamlingen var det under sådana förhållanden svårt att åstadkomma enighet, i synnerhet då ganska snart det blef sed att de utländska makter, som ville draga Sverige hvar på sin sida, köpte riksdagsmännens röster. Så grundlades det förderfliga partiväsen, hvilket för riket medförde så många olyckor. Under partiernas strid var det då ofta sjelfva friheten som led, i det att det parti, som för tillfället var vid makten, på allt sätt sökte skada motpartiets män, ej sällan med öfverträdande af gällande lag. Likaså utöfvades ännu under större delen af frihetstiden, såsom förut under enväldstiden, *censur* öfver det tryckta ordet, hvarigenom uttalanden, misshagliga för de styrande, kunde undertryckas.

Men med alla dessa brister egde frihetstiden dock äfven ljusa sidor. Engång erkänd såsom grundsats på det politiska området, vann friheten småningom insteg äfven på andra håll och väckte lif och täflan bland medborgarne samt intresse för fosterlandets angelägenheter. Nödvändigheten att upphjelpa riket ur det förfall, hvori det genom kriget råkat, ledde till liflig verksamhet på det ekonomiska området. I nära samband härmed stod den vetenskapliga verksamheten. Denna riktade sig förnämligast mot *naturvetenskaperna*, emedan dessa på mångahanda sätt egde sin tillämpning och nytta i näringarna. För främjande af dessa vetenskaper stiftades *Vetenskapsakademien* (1739). Äfven på historiens och språkvetenskapens fält arbetades ifrigt. De rudbeckska drömmarna råkade småningom i vanrykte; i stället sträfvade man till verklig kännedom af sitt land och dess öden, hvilka i enskildheter utforskades; det blef t. ex. nu mycket allmänt att uti akademiska afhandlingar geografiskt och historiskt beskrifva landskap, socknar eller städer. I sådana arbeten, likasom i de ekonomiska, vann svenskan både i Sverige och Finland allt mera insteg i stället för latin. Språkforskningen blef deremot ännu ej på länge fri från ovetenskapliga hugskott: man sökte och fann t. ex. likheter mellan grekiskan och finskan.

Lagstiftningen gjorde ett stort steg framåt genom den år 1734 antagna nya *Sveriges Rikes lag*, hvarpå dock arbetats redan under föregående tidrymd.

Under denna tid af företrädesvis fredligt arbete försiggingo också stora förändringar i människornas åsikter, i synnerhet inom de bildade klasserna. Delvis var detta en följd af förändringen i styrelsesätt, delvis ock af inflytanden från utlandet, särskildt från Frankrike, med hvilket land Sverige under större delen af denna tid stod i förbund. I Frankrike framträdde vid denna tid flere författare, hvilka läto de åsikter man hittills hyllat i religion, filosofi och samhällslära undergå en sträng granskning och yrkade på att man ej borde erkänna såsom sant och rätt annat än hvad som öfverensstämde med förnuftets for-

dringar. Detta yrkande var i många afseenden berättigadt och lände mången gång till afskaffande af gamla fördomar och missbruk. Men å andra sidan gjordes äfven stundom oberättigade angrepp på de bestående förhållandena och åsigtterna. Ty med „föruft“ förstod man mången gång blott det s. k. „allmänna vettet“ (*sens commun*), den grad af omdöme, som kunde finnas hos hvem som helst. Följden häraf blef att mycket lättsinnigt förkastades, blott emedan man ej gaf sig möda att rätt pröfva dess värde. Och de missförhållanden, som rådde i samhälle och kyrka i synnerhet i Frankrike, gjorde att angreppen på det bestående blefvo häftiga och bittra. Det som man ansåg orätt, klandrades ej blott såsom „fördom“, grundadt på oklarhet i tanken eller på lärdt pedanteri, utan ansågs vara tillkommet i illvillig afsigt att förtrycka andra.

Dessa åsikter fingo namn af *upplysningsfilosofi* och omfattades äfven i andra land än Frankrike med stor ifver. Tillochmed flere regenter gynnade dessa läror, bland dem Fredrik II i Preussen, hvilken, åtminstone en tid, stod i mycket vänskapligt förhållande till en af upplysningsfilosofins förnämste målsmän, *Voltaire*. Genom Fredriks syster, Lovisa Ulrika, som tänkte lika med honom, vunno dessa åsikter utbredning i nordn, och blefvo af stort inflytande äfven på litteraturen.

B. Sverige.

Det arbete, som under föregående period begyntes med syfte att allt mer utveckla och regelbinda svenska språket, fortsattes under detta tidehvarf. Den nu utgifna 1734 års lag är ett språkligt mästerstycke genom sin korthet, kraft och bestämdhet i uttrycket. Nu lefde och verkade äfven Sveriges störste språkforskare **Johan Ihre** († 1780), hvilken kan anses vara grundläggaren af ett verkligt vetenskapligt studium af svenskan; hans mest berömda arbete är en stor ordbok, *Glossarium Sviogothicum*.

Språkets utbildning främjades mycket äfven derigenom att under detta „nyttans“ tidehvarf man af vetenskapen begärde, att dess resultat skulle komma så många som möjligt till godo, således ock kunna framställas i en för det „allmänna vettet“ tillgänglig form. Också uppfyldes denna fordran på ett utmärkt sätt af mången bland tidens vetenskapsmän, t. ex. af **Karl von Linné**. Denne, Sveriges störste naturforskare (född 1707, professor i Upsala, † 1778), har visserligen vunnit sin största ryktbarhet genom strängt vetenskapliga, på latin skrifna arbeten och framför allt genom den metod han införde för systematiserandet af naturens alster. Men han egde också förmåga att på sitt modersmål i en enkel och klar men tillika kraftfull stil skilda naturens företeelser. — En motsats till honom var **Emanuel Svedenborg** (Jesper Svedbergs son, assessor i bergskollegium, † 1772), hvilken visserligen likasom Linné var naturforskare, men som förvärfvat sig sin största ryktbarhet på ett område, dit det „allmänna vettet“ alls icke kunde följa honom: andeskådandets och det religiösa svärmeriets.

Ännu mer än af naturvetenskaperna begärde man af historien nyttiga resultat. Sådana vann man i synnerhet i s. k. *äreminnen*, vältaliga framställningar af utmärkta historiska personligheters karakterer och verk. Uti dessa framställningar blefvo ofta personens lefnadsöden omtalade ytterst flyktigt, medan man i stället sökte framhålla de moraliska lärdomar, som af dem kunde hemtas. Äfven rent filosofiska och moraliska ämnen gjordes ofta till föremål för vältalig framställning. Såsom vältalare utmärkte sig kanslipresidenterna, grefvarne **Karl Gustaf Tessin** († 1770) och **Anders Johan von Höpken** († 1789).

Dessa vältalighetens alster räknade man lika väl som skaldekonstens till „vitterhet“, ty med detta uttryck förstod man öfverhufvud allt som iklädde sig en tilldragande, prydlig form. Också var denna tid skilnaden mellan vältalighet och skaldekonst ofta ganska liten, då äfven den sistnämnda sträfvade att göra nytta, inskräpa moraliska sanningar, aningen direkt i en resonnerande form eller indirekt genom

satir mot dårskaper och laster. I hvardera fallet vände sig dikten företrädesvis till förståndet, mindre till fantasin.

För att främja denna „vitterhet“ stiftades under frihetstiden flere *vittra sällskap*, hvilkas medlemmar dels granskade hvarandras arbeten och sedan gemensamt utgäfvode dem, dels utfäste pris för arbeten i värtalighet och skaldekonst, behandlande vissa uppgifna ämnen.

Vid granskning af sådana arbeten satte man som mål språkets utbildning till allt större ledighet, väljud och skönhet. Såsom mönster uppstälde man dervid den franska litteraturen, hvilken redan under föregående århundrade utbildat sig till sträng regelbundenhet samt klarhet och finhet i uttrycken. Dessa egenskaper tillfredsstälde synnerligen väl ett tidehvarf, som på alla områden ville låta förnuftet råda och som berömde sig af större hyfsning än de forna „barbariska“ tiderna hade egt, hvarför den tilltalades af en litteratur, som gaf uttryck företrädesvis åt de förfinade sederna vid Ludvig XIV:s hof.

I öfverensstämmelse med denna franska smak använde man uti allvarliga dikter med förkärlek den ståtliga men något tunga alexandrinska versen. Likaså var det efter franska mönster som man begynte skriva hjeltedikter, i hvilka åter förståndigheten fick stort utrymme. Man ville nemligen i dessa dikter hafva något, hvilket kunde göra samma tjänst som gudarne hos Homeros och Vergilius, d. v. s. framträda såsom styrande människornas handlingar, och för sådant ändamål personifierade man abstrakta begrepp, såsom dygder och laster, vapenlyckan, hoppet o. dyl.

I bredd med sådana allvarliga dikter framträdde dock äfven under denna tid andra poetiska alster, dels af öfvervägande glad, stundom sjelfsväldig natur, dels talande den varma känslans språk.

De flesta sidor af tidehvarfvets litterära utveckling finnas representerade hos skalden och historikern Dalin.

Olof Dalin föddes 1708 i Halland, der hans fader var prest. Han gjorde sina studier i Lund och erhöll sedan plats såsom lärare i ett adligt hus i Stockholm. Härige-

nom infördes han i hufvudstadens förnåma verld, och då han inom denna snart gjorde sig känd för sin stilistiska begåfning, blef han, ehuru ofrälse, medlem och sekreterare i det eljes af unge ädlingar bestående sällskapet „Avazu och Wallassis“, hvars förnämsta ändamål var förlustelse, men som äfven hade en viss politisk anstrykning, ty de fleste ledamöterna tillhörde hattpartiet och beundrade bl. a. Karl XII, hvarför ock Dalin, den ende „vittre“ ledamoten, årligen fick tala eller skriva vers till hjeltekonungens minne.

I december 1732 begynte Dalin utgifva en veckoskrift *Then Svänks Argus*, hvilken sedan fortsattes under åren 1733 och 1734. I denna tidskrift, den första egentliga sådana af någon betydenhet i Sverige, behandlade han i likhet med dylika engelska skrifter, dem han tog till mönster, på ett moraliskt-satiriskt sätt tidens dårskaper och svagheter. Då detta skedde med stor qvickhet och i ett ledigt, lekande språk, väckte Argus ett storartadt uppseende, så att tillochmed ständerna beslöto förorda författaren (som dock under hela utgifningstiden blef okänd för allmänheten) till erhållande af någon belöning för sitt nyttiga företag.

I följd häraf utnämndes äfven Dalin inom kort till kunglig bibliotekarie och företog sedermera en utrikes resa, hvarunder han i synnerhet dröjde i Paris. Dessförinnan hade han författat ett par dramatiska arbeten, en tragedi och en komedi, hvilka uppfördes på den år 1737 i Stockholm inrättade *svenska teatern*.

Efter hemkomsten från sin resa vann Dalin alltmer ryktbarhet genom flere arbeten, olika i ton och form, men alla hänförande sig till samtidens allmänna förhållanden. I den satiriska dikten *Aprilverk om vår herrliga tid* gisslade han, likasom förut i „Argus“, tidens dårskaper; i den på prosa skrifna *Sagan om hästen* skildrade han under bilden af en häst och dess ryttare svenska folkets öden under dess konungar allt ifrån Gustaf Vasa. Denna saga vann mycket stort bifall och framkallade flere efterbildningar; men ännu mer steg Dalins rykte genom lärodikten *Svenska friheten* (1742) skrifven på alexandrinsk vers efter mönster af de

franska hjelkedikterna och innehållande en skildring af frihetens öden i Sverige samt manande till rätt bruk af den samma och till enighet. Denna maning kom i rätta stunden, enär just då det så öfvermodigt började kriget mot Ryssland hade fått en så eländig utgång. Från hattpartiet, som hade varit skulden härtill, skilde sig Dalin småningom, ja han förlöjligade dess stora ord och klena gerningar i en *Kämpavisa* med det ironiska omqvädet „Men hatten är krönt med lager, seger och ära.“

Kort härefter erhöll Dalin af ständerna i uppdrag att skrifva en svensk rikshistoria, och år 1751 blef han adlad med namnet *von Dalin* samt anställd vid hofvet såsom lärare för kronprinsen Gustaf. Inom hofkretsen gjorde han sig snart synnerligen omtyckt genom en mängd tillfällighetsdikter samt skämt på prosa. De förstnämnda äro väl ofta obetydliga till sitt innehåll, men lätta, lekande och muntra till sin form. Skämten på prosa åter kunna sägas vara en fortsättning af Dalins författarskap i „Argus“, och det är i synnerhet på detta område Dalin framstår såsom mästare i språkbehandlingen och såsom skapare af den lätta svenska prosastilen. Han härmar med stor skicklighet förgångna tiders språkformer eller den ofta nog tunga stilen hos samtidens vetenskapsmän o. s. v. Med en aldrig trytande qvickhet förlöjligar han många missriktningar inom tiden, de rudbeckska öfverdrifterna, svärmeriet för fornsaker, vetenskapsmännens alltför grundliga utredande af saker utan vigt, inblandandet af främmande ord i svenskan, misslyckade predikningar o. dyl. I bredd med dessa skämtsamma stycken har Dalin dock äfven skrivit religiösa dikter, bland hvilka i synnerhet en med titel *Tänkar om Guds försyn* af samtiden högt värderades.

Drottning Lovisa Ulrika, som hyste stort intresse för vitterheten, beslöt att till dess främjande stifta ett sällskap, som fick namnet *Vitterhetsakademien* (1753), och i detta blef Dalin sekreterare. Akademien upphörde dock med sin verksamhet redan 1756 i följd af det slag, som då i politiskt afseende drabbade drottningen genom upptäckande af de

planer hon förehaft att utvidga konungamakten. Äfven Dalin, som varit inblandad i dessa stämplingar och som dessutom genom sitt stundom oförsigtiga skämt väckt fiendskap emot sig, blef förvisad från hofvet. Sin lediga tid använde han nu till fortsättande af den rikshistoria han redan förut påbörjat. Denna sin *Svea rikets historia* hann han äfven fullfölja ända till Karl IX:s död; den utmärker sig i synnerhet genom sin klara, behagliga och allmänfattliga stil, hvarigenom Dalin gjorde sitt fosterlands historia känd och älskad i vidare kretsar än förr; derjemte gjorde han, hvad uppfattningen af forntiden angår, slut på de rudbeckska drömmarna.

År 1761 upphäfdes Dalins förvisningsdom och han återkom till hofvet, men dog redan 1763.

De fleste af frihetstidens författare rörde sig på något af de många områden Dalin beträdd. På historiens fält är hans märkligaste efterföljare **Sven Bring**, adlad **Lagerbring** († 1787), som uti den vetenskapliga forskningen grundlighet, om ock ej i stilens behag, öfverträffade Dalin. Flere *tidskrifter* uppstodo efter Argus, dock mest af lärddt eller politiskt innehåll. Inom vitterheten är Dalin genom sina glada *visor* förebild för senare författare, närmast Bellman.

Intresset för fosterlandets allmänna angelägenheter samt lusten att satiriskt bestraffa förvändheter i sederna framtråda likaså hos flere författare från denna tid.

För den nya svenska teatern skref sålunda hattarnes bekante chef **Karl Gyllenberg** det första svenska originalstycke som der uppfördes, *Svenska sprätthöken* (1737), en komedi som förlöjligar den öfverhandtagande lusten att efterapa utländska seder.

Bland *visor* af historiskt och politiskt innehåll ha vi att märka den s. k. *Sinclairs-visan*, författad 1739 af **Anders Odel**, och *Hönsgummans visa* (1751) af **Olof Carelius**, bägge mycket omtyckta och sjungna ännu i vårt århundrade. Den förra skildrar huru den af ryssarne mördade Sinclair efter döden träffar Sveriges hjeltar, i synnerhet Karl XII; visans syfte var att elda folket till krig mot Ryssland. I

den senare skildrar en „hönsgumma“ huru det stått till på „herrgålen“ (i Sveriges rike) under olika „herrskep“ (från Kristina till Adolf Fredrik).

Likaså möter oss samma fosterländska intresse hos **Jakob Henrik Mörck** (kyrkoherde, † 1763), hvilken var Sveriges förste *romanförfattare*. Hans första och mest bekanta roman *Adalrik och Giöthilda*, skrifven tillsammans med en annan författare, rör sig i den skandinaviska forntiden men innehåller derjemte många och långa moraliska, politiska och nationalekonomiska betraktelser. Också den bekanta skaldinnan fru Nordenflycht har skrifvit åtskilligt i Dalins anda, ehuru visserligen hon vunnit sin ryktbarhet förnämligast genom dikter i en annan tonart, den varma personliga känslans.

Hedvig Charlotta Nordenflycht föddes 1718 i Stockholm, der hennes far var embetsman. Hon visade som barn stor vetgirighet, den dock hennes föräldrar icke ville tillfredsställa, emedan enligt denna tids åsigt djupare studier icke passade för ett fruntimmer. Hon lyckades emellertid först i smyg skaffa sig böcker, till dess hon slutligen fick faderns tillstånd att läsa. Snart växte dock tvifvel och grubbel i hennes själ; men dessa häfdes genom samtal med en ung mekaniker, Johan Tideman, med hvilken hon sedan vid 16 års ålder, på sin döende faders önskan, förlofvade sig. Tideman dog emellertid innan de blifvit gifta, hvarefter den unga flickan förälskade sig i en prestman Jakob Fabricius, hvilken äfven sjelf var skriftställare. Men förbindelsen med den ofrälse prestmannen hindrades af den adliga frökens förnäma släktingar i flere år, till dess äntligen bröllopet firades år 1741. Redan samma år afled dock Fabricius, och den unga enkan, ett rof för den djupaste smärta, hyrde sig ett torp i närheten af Stockholm, der hon gaf uttryck åt sitt hjertas känslor uti en samling dikter, kallad *Den sörjande turturdufvan*. År 1744 flyttade hon tillbaka till Stockholm och utgaf nu under några års tid en poetisk årsbok med titel *Qvinligt tankespel af en Herdinna i Norden*. Det skaldenamn hon så-

lunda antog innebar en anspelning på hennes eget namns initialer (H N.), hvarjemte det hade sitt berättigande deruti att hon ofta författade s. k. herdedikter, d. v. s. uttalade sina känslor under form af skildringar och samtal från ett inbilladt herdelif.

Kring fru Nordenflycht samlade sig sedan (1753) ett vittert sällskap, kalladt *Tankebyggjar-orden*, hvilket utöfvade en likartad verksamhet som Vitterhetsakademien och utgaf en samling af medlemmarnes arbeten, kallad *Våra försök*. Hvarje medlem antog ett särskildt namn i förbundet; fru Nordenflychts var „Uranie“. Snart bildade dock hon och några andra medlemmar, bland dem grefvarne Creutz och Gyllenborg, ett särskildt litet skaldeförbund för sig, omarbetade de dikter af dem, som funnits i „Våra försök“, tillade nya och kallade den sålunda uppkomna samlingen *Vitterhetsarbeten*. Fru Nordenflychts arbeten från denna tid ega en mera fulländad form än de tidigare, något som man tillskrifver bekantskapen med Creutz och Gyllenborg, hvilka i detta afseende bildade sig efter franska mönster, och hvilkas verser därför utmärka sig för en hög grad af formfulländning och välljud.

Det var dock egentligen genom sina första dikter, utbrott af en innerlig, varm känsla, som fru Nordenflycht skapade sig ett namn såsom skaldinna. Men derjemte skref hon flere arbeten i den stil, som var allmän för tidehvarvet, t. ex. *Den frälsta Svea*, i samma anda som „Svenska friheten“, samt senare en hjeltedikt öfver *Tåget öfver Bält*. Att hon, fastän qvinna, idkade författarskap blef föremål för tadel af mången af hennes eget kön. Mot dessa anmärkarinnor skref hon *Satir mot afundsjuka fruntimmer*, liksom hon ock på hela sitt köns vägnar skref *Fruntimrets försvar mot J. J. Rousseau*, hvilken påstått, att qvinnan saknade „förstånd, smak, lärdom och snillegåfvor“. Fru Nordenflycht söker visa, att ringaktningen för qvinnan berodde dels på fördom, dels på att man ger qvinnan en så dålig uppfostran och sedan, då följderna deraf visa sig, ger hennes anlag skulden. Skaldinnan åter anser, att qvinnan eger

både förmåga och rätt att deltaga i mensklighetens andliga arbete.

Det eldiga lynne, som utmärkte fru Nordenflycht, gjorde att hon ännu vid några och fyratio års ålder intogs af en häftig kärlek till en man, mycket yngre än hon själf. Då denna böjelse ej besvarades, greps hon af sorg och föll i en sjukdom, som gjorde slut på hennes lif (1763).

Af fru Nordenflychts bägge skaldevänner, grefvarne Creutz och Gyllenborg, räkna vi den förre, såsom född i Finland, till detta lands litteratur.

Gustaf Fredrik Gyllenborg, brorson till Karl Gyllenborg, var född 1731. Efter att ha erhållit en omsorgsfull bildning blef han 1751 tjensteman och 1756 anställd vid hofvet. Gyllenborgs diktning rörde sig mest på lärodiktens och satirens område. Till den förre arten kan hänföras *Ode öfver själens styrka* samt *Menniskans nöjen* och *Menniskans elände*. Bland hans satirer var *Verldsföraktaren* mest värderad af hans samtida. Vidare ha vi bland hans dikter att märka de fyra qvädena öfver *Årstiderna*, tillhörande en art diktning, som denna tid var synnerligen omtyckt i Europa, den beskrifvande naturmålningen („måleri i ord“). Gyllenborg lefde till nära slutet af följande period (1808) och författade då bl. a. äfven hjeltedikten *Tåget öfver Bält* i samma stil som fru Nordenflychts dikt öfver samma ämne.

Gyllenborgs diktning bär likasom hans lefnad vittne om ädla, upphöjda tänkesätt, redbarhet och allvar. Af den gustavianska tidens skalder betraktades han såsom en „fader“.

Vid medlet af 1760-talet inträffade flere händelser, som på sätt och vis afsluta denna period och göra, att den ännu derefter återstående delen af frihetstiden kan betraktas såsom öfvergång till nästa tidehvarf. Dalin, fru Nordenflycht och Möreke dogo alla 1763, Creutz reste samma år utrikes, och äfven Gyllenborg upphörde för en tid att dikta. Kort derpå (1766) erhöll Sveriges rike sin första tryckfrihetslag, och denna tryckfrihet begagnades ifrigt till

utgifvande af en mängd politiska och nationalekonomiska småskrifter. Samtidigt steg äfven partistriden och den inre tvedräkten till sin höjd, och sinnenå blefvo ännu mer än förr upptagna af politiken. Slutligen vållade obetänkta anordningar i rikshushållningen, att många människor, som förut lefvat i välstånd, ledo svåra ekonomiska förluster (så t. ex. Gyllenborg), eller fullkomligt ruinerades. Allt detta verkade derhän att litteraturen, sådan den hittills varit, ej mer hade att hos allmänheten påräkna samma intresse som förr. I stället framträdde just vid denna tid en ny skald, som är en af de egendomligaste företeelserna inom Sveriges litteratur: Bellman.

Karl Mikael Bellman föddes i Stockholm 1740. I hans hem utvecklades hos honom intresse för skaldekonst och musik, på samma gång som i detta hem rådde en varmt religiös anda. Han började därför sitt författarskap med religiösa dikter och har äfven senare skrifvit sådana. Den vackra naturen i Stockholms omgifningar har äfven utan tvifvel gjort djupt intryck på honom och skildras i hans sånger på det mest lefvande, åskådliga sätt.

Efter att ha varit student i Upsala blef han tjänsteman i banken. Men hufvudstadens nöjen och förströelser drogo honom in i sin hvirfvel, så att han kom på ekonomiskt obestånd och miste sin tjänst. I synnerhet efter föräldrarnas död (1765) lefde han flere år i trångmål, men utan att därför mista sitt glada lynne. Tvärtom, just nu framträdde hans skaldskap i sin fulla egendomlighet, återgifvande de stämningar, som mot slutet af frihetstiden voro rådande särskildt i Stockholm. Mången befann sig, såsom nyss nämnts, i samma ställning som Bellman; och den allmänna förvirringen och ovissheten om framtiden verkade, att mången hängaf sig så länge han kunde åt njutningen af ögonblickets glädje, utan att tänka på eller tillochmed för att kunna glömma hvad morgondagen skulle bära i sitt sköte. Men midt i all glädje kunde dock mången gång blanda sig en tanke på lifvets allvar, på sorgen och alltings förgänglighet.

Åt dessa stämningar ger nu Bellman ett öfverträffligt uttryck i sina sånger. Det glada lifvet i Stockholm och dess omgifningar skildras med liflig medkänsla och med utomordentlig åskådlighet. Till intrycket bidraga de uttrycksfulla *melodier*, hvilka Bellman till stor del valde bland då gängse vis-, dans-, marsch- o. a. melodier, dem han dock ofta med mycken skicklighet något förändrade för sitt behof. Efter rytmen i dessa melodier rättar sig sedan sångernas meter. Denna är därför synnerligen omvexlande och egendomlig, ofta konstrik till sin rimbyggnad, men gör alltid intrycket af frisk ursprunglighet och ledighet. Så samverka ord och musik till intrycket af dessa märkvärdiga sånger, hvilka än spritta af lefnadslust, än låta en ton af vemod och dysterhet blandas i den yra glädjen.

I förmåga att väcka åskådliga bilder och lifliga känslor står Bellman ojemförligt framom sin samtids öfrige diktare, hvilka, då de sträfvade efter korrekthet och förfining i uttrycken, ofta brusto i åskådlighet och lif. Hvad som deremot icke kan ställas lika högt är arten af de ämnen han besjunger, ty den verld, i hvilken hans sånger företrädesvis röra sig, är en verld af sinliga njutningar och af öfverdådigt trots ej blott mot anständighetens, utan ej sällan äfven mot sedlighetens bud.

Personligen beskrifves Bellman såsom en godhjertad, öm och känslorik människa, färdig att hjälpa andra när han det kunde. Sjelf behöfde han dock oftare hjälp i sina ekonomiska förhållanden och fick äfven sådan af Gustaf III, då denne blifvit konung. Han utnämndes till sekreterare i nummerlotteriet, fick titel af hofsekreterare och en pension, så att han tillochmed kunde gifta sig. Till år 1780 fortfor han att sjunga med oförminskad styrka, men derefter begynte hans diktarförmåga att afmattas, och 1795 dog han i en bröstsjukdom.

De bästa och mest bekanta af Bellmans sånger äro samlade i de båda serierna *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*.

En författare, som på prosans område visar sig vara barn af samma tid som Bellman, är **Jakob Wallenberg** (kyrko-

herde, † 1778). Såsom skeppsprest medföljde han ett fartyg med namnet „Finland“, hvilket åren 1769—1771 gjorde en resa till Ostindien och Kina. Under denna resa förde han dagboksanteckningar, åt hvilka han gaf titeln *Min son på galejan*. Denna resebeskrifning är öfverhufvud hållen i mycket munter ton och innehåller målande skildringar af lifvet på färden, icke sällan dock af ganska grofkornig art. Stundom ger emellertid författaren uttryck äfven åt allvarliga stämningar.

C. Finland.

Likasom vårt fosterland ännu mer än Sverige hade lidit af stora ofreden, så riktade sig arbetet under frihetstiden ännu mer än i Sverige åt det håll, der man kunde vinna ersättning för hvad man förlorat: det ekonomiska. Ekonomi och naturvetenskap funno vid Åbo akademi flere utmärkte idkare, bland andra professorerne **Pehr Kalm** († 1779) och **Pehr Adrian Gadd** († 1797). Svenskan vann allt mera insteg vid universitetet och i landet; men äfven för finskan gjordes dock något. **Daniel Juslenius** (först professor i Åbo, sedan biskop i Borgå, slutligen i Skara) utgaf 1745 det första någorlunda fullständiga finska lexikon (*Suomalainen sana-lugun coetus*). Sveriges rikes lag utkom i finsk öfversättning 1759, och likaså öfversattes numera regelbundet förordningar, riksdagsbeslut o. dyl. Till någon större användning kom finskan dock icke annat än i den andliga litteraturen och tillfällighetsdikten, på hvilka båda områden bl. a. pietisten **Abraham Achrenius** († 1769) har efterlemnats en mängd rimmade alster.

På svenska språket har deremot vårt land under denna period att uppvisa en skald, hvars verk öfver hela Sveriges rike lästes med hänförelse; denne är den redan omnämnde grefve Creutz.

Gustaf Philip Creutz föddes i Maj 1731 i Finland och fick sin bildning vid Åbo universitet, der han bl. a. erhö

så djup insigt i de klassiska språken, att han ännu på gamla dagar kunde författa ett grekiskt tal. År 1751 blef han tjänsteman i Stockholm och sammanträffade dervid med Gyllenborg, med hvilken han slöt ett nära vänskapsband. År 1756 blefvo de båda vännerna anstälde vid hofvet, men då detta skedde genom de allrådande ständerna, voro de i början ej väl sedda af de kungliga, hvarför de så mycket mera slöto sig tillsammans. Huru de förbundo sig med fru Nordenflycht är förut berättadt.

År 1762 utgaf Creutz i andra delen af „Vitterhetsarbeten“ dikten *Atis och Camilla* i fem sånger, på alexandrin-er. Denna dikt skildrar huru den unge lejonjägaren Atis och Dianas prestinna Camilla intagas af häftig kärlek till hvarandra. Deras förbindelse hindras dock af Camillas löfte att tjena endast Diana, till dess gudinnan sjelf löser henne från detta löfte, då hon ser huru ren och oskyldig de ungas kärlek är. Dikten är i metriskt afseende en af de mest fulländade som finnas på svenskt språk. Den är för öfrigt diktad i öfverensstämmelse med tidens smak, innehåller sålunda åtskilliga naturmålningar, en allegorisk skildring af hoppets tempel o. s. v. Men genom hela dikten strömmar en ren, varm och innerlig känsla, och den utgör en hänförd hyllning af ungdomen, oskulden och naturen.

Creutz har äfven skrivit flere mindre dikter af dels innerlig, dels skämtsam art; men hans diktarbana blef icke lång. Ty år 1763 sändes han såsom svenskt sändebud till Spanien och sedermera i samma egenskap till Frankrike, och dermed upphörde hans diktning så godt som alldeles. Han återvände till Sverige först 1783, då han blef kansli-president, men dog redan 1785.

Mot frihetstidens slut togo, såsom redan nämnts, de politiska intressena allt mer försteget framför de litterära. Från denna tid hafva vi att omnämna tvenne finske skriftställare, hvilka bägge sökte visa, att den frihet man trodde sig ega, var allt annat än fullständig, och hvilka bägge äfven behandlades på ett sätt, föga öfverensstämmande med frihetens bud.

Petter Forskål väckte år 1759 stort uppseende genom en skrift, kallad *Tankar om borgerliga friheten*, deri han bland annat yrkade på tryckfrihet. Härför blef han på allehanda sätt förföljd och kunde omöjligt vinna rättvisa, fastän han försvarade sig med „finsk envishet“. Han gjorde sig sedermera känd såsom naturforskare och företog slutligen en forskningsresa till Arabien, i hvilket land då ännu ingen vetenskapsman lyckats intränga. Genom sin oförskräckt- het och ihärdighet besegrade han resans många svårigheter, men ångreps af sjukdom och dog 1763.

Anders Chydenius, född 1729, var vid 1765 års riksdag ombud för Österbottens kapellaner. (Han var sjelf kapellan i Nedervetil). Han utgaf då *Källan till rikets vanmagt* m. fl. skrifter, i hvilka han klart och kraftigt framstälde samma nationalekonomiska grundsatser, som elfva år senare den ryktbare skotske nationalekonomen Adam Smith. I tvenne frågor lyckades han ock vid denna riksdag vinna det mål han föresatt sig. Den ena var beviljandet af större handelsfrihet åt städerna vid Bottniska viken (hvilka förut ej fått drifva handel med utlandet, utan blott med Stockholm och Åbo), den andra var frågan om tryckfrihet, hvilken egentligen väcktes af Chydenius. Emellertid blef den modige kapellanen, med anledning af de åsigter han under samma riksdag uttalat om ordnandet af rikets finanser, förklarad förlustig sin riksdagsmannarätt. Äfven vid följande riksdag mottogs han ej i presteståndet, men erfarenheten ådagalade dock längre fram, att han i sina åsigter haft fullkomligt rätt. Äfven senare fortfor han att i andra frågor kämpa för frihetens sak, jemte det han var en nitisk församlingslärare. Han dog såsom kyrkoherde i Gamla- karleby 1803.

7. Gustavianska tidehvarvet

(1772—1809).

A. Öfversigt.

Efter de oredor, som partisplitet mot slutet af frihetstiden medfört, helsades Gustaf III:s statshvälfning 1772 af de allra fleste med förtjusning, särdeles då den genomfördes på ett oblodigt sätt, och konungen med mildhet begagnade sin seger samt, anhängare som han var af „upplysningens“ till frihet och jemlikhet syftande läror, förklarade sig vilja vara „den förste medborgaren bland ett fritt folk“.

I synnerhet var förtjusningen stor hos litteraturens män, hvilka nu sågo en ny gyllene tidsålder gry, då vitterheten och konsten kunde uppblomma, ostörda af politiska fejder och i skydd af en konung, som, sjelf ett snille, hyste lifligt intresse för snillets yrken och uppmuntrade talangfulle personer på allt sätt, dels genom att gifva dem tjänster, gåfvor, pensioner o. dyl., dels genom flere inrättningar till vitterhetens och konstens fromma, hvilka blifvit bestående ända till våra dagar.

Så stiftade Gustaf III redan i sitt första regeringsår (1771) *Musikaliska akademien* och stälde kort derpå (1773) i förbindelse härmed en *kunglig teater*. År 1786 åter inrättades *Svenska akademien* efter mönstret af den franska i Paris. Den fick till sin uppgift att dels „arbeta på svenska språkets renhet, styrka och höghet“ genom utarbetande af en ordbok och en grammatik m. m., dels främja vitterhetens utveckling genom att utdela pris för utmärkta arbeten i värtalighet och skaldekonst. Värtaligheten odlas äfven af akademins egna ledamöter, dels derigenom att envar vid sitt inträde

talat öfver den han efterträder, dels genom att hvarje år slås en minnespenning öfver någon af förgångna tidens framstående män, och någon af akademins ledamöter författar en lefnadsteckning öfver denne. Ledamöternes antal bestämdes af Gustaf III till aderton, och de valdes såväl bland vitterhetsidkare och vetenskapsmän, som ock bland statens högre embetsmän. Akademins högtidsdag är den 20 december, Gustaf II Adolfs födelsedag; dess valspråk är „Snille och smak“.

Samtidigt som svenska akademien stiftades blef äfven Lovisa Ulrikas vitterhetsakademi, som 1773 återupptagit sin verksamhet, men ånyo upphört vid drottningens död 1782, ombildad till en *Vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademi*, hvars uppgift företrädesvis blef att arbeta för historien och fornkonskapen.

Men äfven på annat sätt inverkade Gustaf III:s person och regering mäktigt på litteraturen. Konungen hade erhållit en uppfostran, som icke i grundlighet svarade mot hans rika begåfning. Det lysande, det prakfulla tillvann sig därför främst hans uppmärksamhet. Den franska lättheten och elegansen, såväl i seder som i uttryck, var hans mönster; men med denna följde mången gång äfven lätthet och löslighet i de moraliska grundsatserna. Hof och hufvudstad föregingo det öfriga riket med exempel på ett ofta ganska lättsinnigt lif, och indragne i denna hvirfvel glömde äfven skalderna mången gång att ge sin diktning ett ädelt innehåll, för att i stället eftersträfvat en så förfinnad form som möjligt. Äfven sjelfva „upplysningen“ öfvergafs stundom af de förnäma, hvilka i stället hängäfvat sig åt allehanda mystiska företag, såsom andebesvärjelser, frimureri m. m.

I många afseenden verkade upplysningsfilosofin dock äfven fortfarande godt. Rättvisare och mänskligare åsigt gjorde sig gällande, bland annat blef tortyren afskaffad af Gustaf III, inflyttade bekännare af främmande trosläror erhöilo religionsfrihet o. s. v. En vacker sida hos tidehvarvet är dess håg för välgörenhet mot likar och medkänsla för alla

olyckliga. Till utvecklande af dessa dygder bidrog äfven en riktning uti det adertonde århundradets andliga lif, hvilken nu vann insteg också i Sverige och som för både tänkesätt och skaldekonst blef af stor betydelse: den, för hvilken den ryktbare franske författaren *Rousseau* var fanbäraren, och hvilken yrkade på att människan i känslans verld och i så naturliga förhållanden som möjligt finner sin största lycka.

Mot slutet af Gustaf III:s tid inträda i åtskilliga afseenden förändrade förhållanden. Konungen var visserligen en vän af upplysningen, men i den form, som man kallat „den upplysta despotismen“, och som hyllades äfven af flere andra furstar. Han ville göra sitt folk upplyst och lyckligt, men utan att afstå något af sin egen makt. När han därför rönt motstånd, gjorde han allt större inskränkningar i friheten, bland annat i tryckfriheten, och genomdref på ett lagstridigt sätt 1789 „förenings- och säkerhetsakten“, hvilken gjorde honom så godt som enväldig. Och då samtidigt den stora franska revolutionen utbröt, stälde han sig afgjordt fiendtlig mot den samma och uppgjorde planer att återställa konungamakten i Frankrike. Dessa planer afbrötos dock genom hans död, men återupptogos sedan af hans frihetsskygge son och blefvo slutligen orsaken till det krig, som slet det sekelgamla bandet mellan Sverige och Finland.

Dessa omständigheter väckte hos mången af de mera tänkande icke ringa missnöje redan under Gustaf III:s tid, och ännu värre blef det under den följande. Hertig Karl och hans gunstling Reuterholm vidtogo visserligen i början några frisinnade åtgärder, så t. ex. utvidgades tryckfriheten; men snart inslogo de, uppskrämda af franska revolutionens öfverdrifter, en motsatt väg och sträfvade att qväfva hvarje frihetsrörelse. Bland annat gifvo några i svenska akademien fälda uttryck om händelserna i Sverige 1789 anledning till att akademien 1795 befaldes upphöra med sin verksamhet. När sedan Gustaf IV Adolf sjelf tillträdde regeringen, upphäfdes visserligen denna åtgärd, men

i stället vidtogos efter hand flere andra, som till det yttersta inskränkte i synnerhet tryckfriheten. För att motarbete de revolutionära åsigternas spridning i Sverige förbjöds fullkomligt införandet i riket af franska dagblad och tidskrifter, och endast med särskildt tillstånd kunde franska böcker få införskrifvas. Tidningarna förbjödos att om-tala allt som rörde Frankrikes inhemska angelägenheter och likaså senare alla de förändringar i Europa, som åstad-kommits genom Napoleons krig. Flere tidskrifter måste upphöra att utkomma, och slutligen visste man knappast hvad man kunde skriva utan att blifva anklagad. Dessa tryckande förhållanden utöfvade, jemte de världshistoriska tilldragelserna ute i Europa och senare kriget mot Ryss-land, ett starkt inflytande på sinnena, hvilket på flere olika sätt afspeglade sig äfven i litteraturen.

B. Sverige.

Den ytlighet, som man ej kan fränkänna Gustaf III och hans tid, verkade icke fördelaktigt på den *vetenskapliga* verksamheten i Sverige, hvilken afgjordt står efter frihets-tidens. Bestridas kan dock icke att konungen lifvades af varm fosterlandskärlek: han var också efter Karl XII den förste konung, som var född i Sverige och återopade sig ofta härfpå. Mycket har konungen äfven verkat för större fosterländskhet inom litteraturen, t. ex. genom sin teater. Sedan den år 1737 inrättade svenska teatern af brist på understöd upphört på 1750-talet, hade de förnäma kretsarna så vant sig vid åhörandet blott af franska skådespelare att mången ansåg svenskan rent omöjlig att använda på scenen. Derför lät konungen äfven till en början företrädes-vis uppföra operor, i hvilka musiken var hufvudsak, och härigenom öfvervanns småningom den förnäma publikens motvilja mot att höra svenska från scenen.

Svenska akademien verkade likaledes åtskilligt för modersmålet. Visserligen utkom dess språklära först femtio år efter dess stiftelse och ordboken har ännu ej utkommit;

men åtminstone för stadgande af rättstafningen gjordes något genom en *Afhandling om svenska stafsättet*, hvarjemte det exempel akademins medlemmar gäfvö genom en vårdad behandling af språket var synnerligen nyttigt i en tid, då de bildade klasserna, särdeles i sitt talspråk, inblandade en stor mängd franska ord och uttryck, så att man slutligen, såsom Gyllenborg klagar, „knappast mer förmådde ens tänka på svenska“.

Gustaf III sjelf stod såsom författare i detta afseende icke framom sin tid, ty i hans skrifter finnas många uttryck, hvilka synbarligen äro tänkta på franska och blifva riktiga endast om de öfversättas till detta språk. Detta anmärktes äfven redan då konungen, utan att yppa sitt namn, täflade om svenska akademins pris i vältalighet, första gången ett sådant utsattes; ett pris som han äfven med sitt *Äreminne öfver Lennart Torstensson* vann på grund af stilens förtjenster i öfrigt. Gustaf III var också en framstående *talare*, såväl genom uttryckets eld och lif, som genom den i hans tal framträdande värmen för fosterlandets ära och välfärd.

Äfven på det dramatiska området var konungen verksam såsom författare, i det han dels sjelf skref flere dramatiska arbeten (på prosa), dels gaf utkast, dem han lät andra utföra på vers och hvilka sedan användes såsom operatexter. Konungens fosterländska syften visade sig äfven här genom att han ofta valde inhemska ämnen för dessa dramer; men mången gång använde han för dem ändock franska förebilder. Bland de arbeten han sjelf utfört kunna nämnas *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* (äfven denna dram finnes också i versifierad form af Kellgren) samt lustspelet *Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna*, som väckte mycket bifall.

Bland svenska akademins första ledamöter befinna sig, såsom naturligt är, de fleste af de författare, som stodo konungen nära. Man plägar därför sammanfatta dem under benämningen: *den akademiska skolan*; också voro de alla mer eller mindre representanter för samma smak i vitter-

heten, den franska, och för liknande åsigt, „upplysningens“. Deras arbeten gå därför till stor del i samma riktning som den föregående tidens, bland hvars skalder en, Gyllenberg, lefde kvar och likaledes räknas till denna skola.

Johan Gabriel Oxenstjerna (Gyllenborgs systerson, född 1750, slutligen riksråd och riksmarskalk, † 1818) var den som stod konungen närmast af alla dessa författare. Han tillhörde Gustaf III:s förtroligaste hofkrets och egnade äfven sin diktning ofta åt besjungande af tilldragelser, hänförande sig till den kungliga familjen. Sin största ryktbarhet har han vunnit genom de praktfulla beskrivande dikterna *Skördarna* och *Dagens stunder*.

Gudmund Göran Adlerbeth (född 1751, riksantikvarie och statsråd, † 1818) användes äfven i sin ungdom af Gustaf III i poetiska värf, synnerligast vid författande eller versifierande af dramatiska arbeten. Han bibehöll dock städse sin sjelfständighet gentemot konungen och visade sig likaså mer än någon annan af de gamle „gustavianerne“ förmögen att följa med de under en senare tid försiggående förändringarna i vitterheten. Sjelf har han mest verkat för litteraturen genom att på ett förträffligt sätt och i originalens versmått öfversätta Vergilius, Horatius och Ovidius' *Metamorfoser*, genom hvilka öfversättningar äfven den svenska versläran stadgades och i vissa delar omgestaltades.

Nils von Rosenstein (född 1752, kronprinsen Gustaf Adolfs lärare, statssekreterare, † 1824) utöfvade stort inflytande på litteraturen derigenom att han var svenska akademins sekreterare samt genom sitt personliga förhållande till de flesta af tidens författare. Dessutom har han främjat upplysningsfilosofin genom en afhandling om *Upplysningen*. Till flere af sina samtidas skrifter författade han företal.

Den som dock under Gustaf III:s tid bäst representerade den akademiska skolan, var den utmärkte skalden Kellgren.

Johan Henrik Kellgren föddes 1751 i Vestergötland, der hans far var prest. Han genomgick Skara skola och gym-

nasium och visade redan härunder liflig håg att sträfva framåt: han tillbragte ofta nätterna med läsning och sökte vuxna personers sällskap hellre än sina jemnårigas. År 1768 kom han som student till Åbo, der äfven fadern förut inhemtat sin bildning. Här fortsatte han med flitigt arbete, så att han blef docent i vitterheten, samt offentliggjorde äfven här anonymt flere dikter. Han vann under denna tid sitt uppehälle mest med information och fick 1777 en liknande befattning i ett förnämt hus i Stockholm. Här lät han både i lif och i diktning starkt påverka sig af nöjen och förströelser; i stället för att han förut skrifvit dikter af mer allvarlig, tungsint art, prisade han nu glädjen och nöjet. Snart nog fingo dock ädlare intressen öfverhanden hos honom och han lefde sedermera, likasom han gjort det i Åbo, indraget och stilla.

Efter ankomsten till Stockholm gjorde sig Kellgren småningom allt mera bekant såsom skald (han vann bl. a. pris i Vitterhetsakademien) och blef tidigt ledamot och sekreterare uti ett i Stockholm på 1760-talet bildadt vittert sällskap, *Utile dulci*. I förening med sin vän, sekreteraren Karl Lenngren grundade han år 1778 tidningen *Stockholmsposten*, hvilken innan kort blef daglig och vann stort inflytande. Snart fäste sig äfven Gustaf III vid honom: han utnämndes till konungens bibliotekarie samt senare till hans handsekreterare. Dessa befattningar, hvilka gäfvo honom högst litet arbete, men lönades med pensioner, som ökades efter hand, satte honom i stånd att lefva uteslutande för sitt författarskap, utan att vid sidan deraf bekläda något embete.

En sådan ställning öfverensstämde äfven mest med Kellgrens lynne och böjelser, ty för vitterheten hade han, som han sjelf sade, en verklig „passion“ och var äfven synnerligen rikt utrustad till dess tjenst. Han egde en ständigt vaken, sprittande qvickhet och en fint utbildad smak, men äfven en rik och varm känsla för allt hvad han ansåg rätt. Dessa egenskaper göra sig hos honom gällande i synnerhet på *satirens* område; också var det genom sati-

ren *Mina löjen*, som han först vann ryktbarhet. Han beler der svagheterna hos olika samhällsklasser och utesluter ej ens sig sjelf från raden af löjeväckande personer. I *Foglar-nes vitterhetsakademi* träffar satiren tidens vittra samfund, i hvilka ofta personer utan vitter begåfning kritiserade värdefulla arbeten utan att förstå dem. Ännu mer bekant än dessa dikter är dock det tokroliga stycket *Dumboms lefverne*.

I dessa liksom i sina öfriga dikter utmärker sig Kellgren genom en synnerligen ledig och träffande form. Denna hans egen formela begåfning gaf honom anledning att i Stockholmsposten och likaså i sällskapet „Utile dulci“ ifrigt arbeta för utbredande af god smak i vitterheten. Han angrep sålunda i sin tidning många misslyckade poeter, hvilkas rimmerier han ansåg förderfva allmänhetens smak. Han kom under denna sin verksamhet, såsom längre fram skall berättas, äfven i strid med Thorild, en strid som bland annat gaf upphof till hans satir *Nytt försök till orimmad vers*. Genom sitt skriftställarskap i Stockholmsposten utbildade Kellgren också sin prosastil till utmärkt klarhet och der så behöfdes äfven liflighet.

Mot slutet af Gustaf III:s regering framträder hos Kellgren en utveckling till allt större ädelhet och djup i känsla och i dikt. Redan i den efter utkast af konungen författade operan *Gustaf Vasa* röjer sig en varm fosterlands-kärlek; men samma känsla framträder ännu direktare i dikten *Kantat den 1 januari 1789* (författad med afseende å kriget mot Ryssland). Äfven hans satir fick en högre syftning: så angrep han oförskräckt det mystiska svärmeriet uti de högsta kretsarna. Han berättade i Stockholmsposten, att ett sällskap *Pro sensu communi* (för det allmänna vettet) bildat sig och utlyst pristäflan bland annat öfver ämnet *Man eger ej snille för det man är galen*. I sjelfva verket bestod detta sällskap ej af andra medlemmar än Rosenstein och Kellgren, hvilka råkades vid fru Lenngrens tébord. Den dikt öfver det nämnda ämnet, som sedan infördes i Stockholmsposten och berättades vara prisbelönt

af sällskapet, är skrifven af Kellgren och andas ett glödande nit för förnuftets och ljusets sak. Dessutom har skalden till dikten fogat anmärkningar på prosa, i hvilka han bland annat, vid framställning af hvad *snillet* är, tecknat sin egen lågande själ.

Franska revolutionen helsades af Kellgren med hänförelse, deremot kunde han med sin kärlek till friheten icke gilla Gustaf III:s andra revolution. Efter konungens död offentliggjorde han ytterligare tvenne arbeten, i hvilka han fortfor att föra upplysningens, det sunda vettets och frihetens talan. Det ena är den mästerliga satiren *Ljusets fiender*, det andra en samling korta, träffande uttalanden på prosa, kallad *Filosofen på landsvägen* (med fortsättning *Strödda reflexioner*).

Äfven på andra områden af Kellgrens diktning framträder ungefär vid samma tid en varmare, innerligare känsla, något som man tillskrifver bland annat hans besök hos en broder, kyrkoherde i Skatelöf i Småland, och bekantskapen med dennes ädla maka. Henne har han egnat den varma dikten *Till Kristina*. Främst bland Kellgrens lyriska dikter från denna tid står *Den nya skapelsen eller Inbillningens värld*, hvori skalden, uti en form, utmärkt af det högsta välljud och behag, skildrar det nya ljus den nyfödda kärleken kastar öfver världen.

Redan från ungdomen hade Kellgren varit svag till helsan och dog vid endast 44 års ålder, efter en sjukdom, som han bar med manlig styrka (1795).

Karl Gustaf Leopold ärfde den spira Kellgren som vitter smakdomare fört i Sverige. Han var född i Stockholm 1756, visade redan vid unga år poetiska anlag och blef såsom student i Upsala i synnerhet ryktbar genom ett *Ode öfver den 1 november 1778* (kronprinsen Gustaf Adolfs födelsedag), mot hvilket dock Kellgren i Stockholmsposten riktade åtskilliga anmärkningar. Efter att ha vistats någon tid i Greifswald, der han blef docent, samt i Stralsund och Upsala, der han innehade bibliotekstjänster, blef han, genom bemedling bl. a. af Kellgren, med hvilken han nu kom på

vänskaplig fot, förestäld för konungen, som fann behag i honom och utnämnde honom till sin handsekreterare. Han kom snart högt i gunst, så att konungen kallade honom till sig under kriget i Finland, för att njuta af hans vittra umgänge och qvicka skämt. Leopold lönade denna gunst med flere dikter till konungens ära. Under de sista åren af Gustaf III:s regering vann han genom sitt sorgespel *Oden eller Asarnes utvandring* stort rykte, jemte det han begynte deltaga i redaktionen af Stockholmsposten och tog Kellgrens parti i striden mot Thorild.

Efter Gustaf III:s död, då hans befattning som handsekreterare upphörde, lefde Leopold i knappa omständigheter, men fortsatte flitigt sitt skrifställarskap, så mycket de ogynsamma förhållandena medgäfvö. (En af honom redigerad tidskrift *Extra posten* indrogs likasom så många andra.) Genom *kritiska uppsatser* på prosa inverkade han mycket på samtidens uppfattning af det sköna. Den af svenska akademien utgifna afhandlingen om svenska stafsettet var äfven författad af honom.

De öfverdrifter, till hvilka franska revolutionen hade gjort sig skyldig, manade vid denna tid de mera tänkande till allvar och besinning. *Lärodikter* blefvo därför ännu allmännare än förut, och äfven Leopold har skrivit flere sådana, bland hvilka särskildt *Försyren* och *Predikaren* af samtiden helsades med stort bifall.

Emellertid upphörde Leopold ingalunda att dikta i den art, der han hade sin egentliga styrka: den gladare. Han egde icke så varm och rik känsla som Kellgren, men mycken qvickhet och ledighet i formbehandlingen. Dessa egenskaper framtråda t. ex. i den berömda berättelsen *Eglé och Annette*, der han skildrar motsatsen mellan det flärdfulla lifvet i staden och det enklare på landet. — Såsom prof på Leopolds *satirer* kan anföras dikten *Hvem har rätt?*

Efter statshvälfningen 1809 fick Leopold en befattning, som gjorde hans ekonomiska ställning bättre, samt deltog i arbetet på den nya tryckfrihetslag, som då utfärdades. Samtidigt adlades han med namnet af *Leopold*. — Under

denna tid blef han föremål för häftiga angrepp af den „nya skolan“ och svarade härfpå bland annat genom några qvicka artiklar och satirer, t. ex. *Mina nya rum*. Mot slutet af sin lefnad blef han blind och dog år 1829.

Af alla den gustavianska tidens författarpersonligheter har ingen blifvit så allmänt läst och så länge bibehållit sig äfven i efterverldens tycke som skaldinnan fru Lenngren, född Malmstedt. Hon står de akademiska författarne nära, men har tillika i många afseenden sitt alldeles egenomliga skaplygne.

Anna Maria Malmstedt föddes 1754 och var dotter af en universitetslärare i Upsala. Hon erhöll i sitt hem en grundlig bildning, så att hon bland annat kunde biträda sin far vid rättande af studenternes latinska skriföfningar. Redan tidigt började hon äfven att dikta och var synnerligen ifrig i sin vittra verksamhet, men fick därför, likasom förut fru Nordenflycht, uppbära många anmärkningar af dem, som ansågo en sådan verksamhet opassande för en qvinna. På sådana anmärkningar svarade hon med satiren *Tékonseljen*, skrifven omkring hennes tjugunde år, och der hon qvickt och åskådligt skildrar ett damsällskap, som ej vet af några andra samtalsämnen än hushållsangelägenheter och sqvaller. Genom öfversättning af några dramatiska arbeten och af en bland Ovidius' diktter *Dido till Aeneas* blef hon än mera känd; men nästan samtidigt upphörde hon med allt offentligt framträdande som skaldinna och skref sedermera blott anonymt. Orsaken härtill var antagligen dels de anmärkningar hon fått uppbära, dels måhända äfven de förändrade förhållanden, i hvilka hon inträdde, då hon år 1780 blef gift med dåvarande kanslisten, sedan kommerserådet Karl Peter Lenngren, Stockholmspostens redaktör. Hon egnade sig nu med omsorg åt skötandet af sina husliga pligter, men var tillika medelpunkten för en vitter krets, som samlades i hennes hem och dit nästan alla de akademiska skalderne hörde. Med Kellgren egde hon så mycken frändskap i begåfning, att hon med två strofer deltagit i diktandet af „Dumboms

lefverne“, och att allmänheten, när hennes man begynte offentliggöra hennes dikter i Stockholmsposten, först trodde dem vara af Kellgren.

Under första årtiondet efter sitt äktenskap skref fru Lenngren ännu jämförelsevis obetydliga saker, af hvilka några äfven visa, att hon tagit intryck af den fria ton, som vid denna tid blef allt mera rådande. Men i grunden var dock fru Lenngren en ädel natur, med varm känsla och höga moraliska grundsatser, ärfda från en lika ädelsinnad mor (hvars bild hon anses ha tecknat i dikten *Gumman*). I sin lefnad utmärkte hon sig därför äfven genom ett människovänligt och välgörande sinnelag. Och dessa hennes egenskaper såsom människa afspegla sig äfven i hennes diktning, sådan denna ungefär vid tiden från Gustaf III:s död till seklets slut framträdde i sin fulla egendomlighet.

Fru Lenngren rör sig i sin diktning företrädesvis på *hemlifvets* område och skildrar i synnerhet de enklare formerna deraf, lifvet på landet, hos folket eller i barndomen (*Den glada festen, Eklog, De små på landet, Pojkarne, Buketten*). Stundom tecknar hon motsatsen mellan hög och låg (*Slottet och kojan, Den lilla tiggarflickan*). Men derjemte har hon ett skarpt öga för det förvända och dårskapen i lifvet; hon låter sin qvicka satir träffa t. ex. bördsstoltheten (*Fröken Juliana, Porträtterna*), lärdomshögfärden (*Gossen och leksakerna*), behagsjukan (*Toiletten, Kontrasten*), föräldrasvagheter (*Ålderdomströsten*), kryperiet för de förnåma (*Grefvinnans besök*), lusten att „slå på stort“ (*Kalaset*) m. m. Men äfven då hennes satir riktar sig mot dessa och andra svagheter, hvilat oftast öfver den en prägel af godmodighet och godt lynne, som hos läsaren väcker en motsvarande känsla. Ihågkommas bör ännu att fru Lenngren dessutom skrifvit några dikter, uti hvilka en allvarlig eller religiös stämning finner ett varmt uttryck (*Källan, Hymn, En blick på grafven* m. fl.). Deremot hade hon ej smak för politiken; mot „jakobinismen“ har hon riktat den satiriska fabeln *Katten och papegojan*.

Formen i fru Lenngrens dikter är enkel och naturlig, men likväl synnerligen träffande och åskådlig. Också ber skaldinnan i en af sina dikter (*Invocation*) Apollo skänka henne „Tonen egentlig för koja och slott, klarhet och sanning“, och man kan säga att hon i denna bön karakteriserat sig sjelf.

Snart, och i synnerhet efter Kellgrens död, blef det bekant hvem som skrivit de omtyckta dikterna i Stockholmsposten, och år 1797 uppläste Gyllenberg i svenska akademien en dikt till hennes ära, hvarjemte akademien senare uppmanade henne att utgifva sina dikter samlade. Hon svarade på hyllningen med en fin dikt (*Dröm*) och på uppmaningen med ett löfte att „påtänka utgifvandet“. Någon samling utkom dock ej förrän efter hennes död (med förord af Rosenstein), och då med den af henne sjelf valda anspråkslösa titeln af *Skaldeförsök*.

Den anspråkslöshet, hvarmed fru Lenngren äfven under sin lefnad sökte undvika „tonen af beläsen“, var, såsom redan antyddes, troligtvis föranledd af de bittra erfarenheter hon sjelf haft den tid man hos henne fann en sådan ton. Ur denna synpunkt, såsom klokhetsregler, får man väl ock till en del betrakta de åt samma håll syftande råden i *Några ord till min kära dotter*, en dikt, som för öfrigt innehåller många sunda grundsatser för lifvet.

Efter år 1800 diktade fru Lenngren vida mera sällan än förr. Hon var också mot slutet af sin lefnad angripen af en svår sjukdom, hvars lidanden hon dock bar med utmärkt ståndaktighet. Hon dog i Stockholm 1817.

I bredd med den akademiska riktningen inom tidens litteratur (till hvilken äfven slöt sig den såsom äremnesförfattare och predikant ryktbare **Magnus Lehnberg**, † såsom biskop 1808) framträdde, såsom redan blifvit nämndt, under Gustaf III:s tid äfven en annan, hvilken, efter mönstret af Rousseau, framför allt dyrkade den naturliga känslan såsom ledtråd för människans handlingar.

Bengt Lidner är den förnämste skalden åt detta håll. Han föddes i Göteborg 1757 och förlorade tidigt sin fa-

der, som var organist, hvarefter modern gifte om sig; men äfven hon dog i hans fjortonde år. Lidner bevarade henne städse i kärt minne och har i sina skrifter egnat den varmaste hyllning åt den kärlek hon bevisat honom. Emellertid lyckades hvarken hon eller den öfriga släkten att uppfostra Lidner till någon fast karakter eller vänja honom vid ordnad arbete. I stället började han redan som gymnasist att dikta och fortsatte dermed äfven då han vid sjutton års ålder blef student i Lund. Snart blef han härifrån relegerad för något mindre vackert streck och besökte derefter tyska universitet. I Greifswald skref han en disputation om det berättigade i amerikanernes revolution, men förbjöds att framställa den samma till offentlig granskning.

År 1779 kom han till Stockholm och fann här en beskyddare, som fäste konungens uppmärksamhet vid honom. Men då hans lefnadssätt fortfarande gaf skäl till anmärkningar, sändes han på konungens bekostnad först till Göttingen och sedan till Paris, der han blef handsekreterare hos Creutz, som då var svenskt sändebud derstädes. Meningen var att Lidner under dennes ledning och under studium af franska litteraturen skulle utbilda sig till författare för teatern, samt att han på samma gång skulle stadga sin karakter. I det förra afseendet var Creutz helt visst en god läromästare, men på karakterens vägnar var Lidner oförbätterlig; han icke ens „skilde på mitt och ditt“, vare sig fråga var om Creutz' klädespersedlar eller om hans poem. Sålunda äro flere verser uti Lidners arbeten hemtade ur ett fragment af en opera *Rustan*, hvilket uppgifvits vara af Lidner, men är af Creutz, och möjligt är att Lidner af den sistnämnde „lånat“ ännu mer. Hvad åter beträffar hans tillgrepp af annat, föranleddes sådana ofta af hans gifmildhet: när han såg någon stadd i nöd, ansåg han sig böra hjälpa, och hade han sjelf ingenting att ge, så „lånade“ han af andra.

Det är ej att undra öfver att vid sådant förhållande Creutz tröttnade vid Lidner och sände honom hem till

Sverige. Här fann skalden åter hjälp och understöd af flere och utgaf nu på samma år (1784) sina bästa arbeten *Året 1783*, *Grefvinnan Spastaras död* och operan *Medea*. I dessa arbeten, särdeles i de två första, frambyter en ström af mäktig, merendels dyster känsla, men hejdlös och regellös som skaldens eget lif. Framför allt är det medkänslan för alla lidande som här får sitt uttryck, och när den lidande förefaller honom oskyldig, anklagar han själfva försynen. Likaså för han ifrigt frihetens talan mot „tyranner“. — I „*Medea*“, der han skildrar moderskärlekens strid med svartjukan, förekommer en vacker *Krigssång* („O yngling om du hjerta har“).

Efter att någon tid ha varit informator reste Lidner 1787 till Finland, der han stannade två år. Tidens händelser gåfvo honom här anledning till ett fosterländskt stycke, *Ode till finske soldaten*. Här blef han äfven bekant med en finska, äldre än han, *Jacquette Hastfer*, som svärmat för *poeten* Lidner och nu öfverflyttade sitt svärmeri på *menniskan*, så litet tilldragande denna än var. Trots sin slägts motstånd gifte hon sig med Lidner 1788 och blef honom sedan en trogen och kärleksfull maka, ehuru han genom sitt oförbätterliga lefverne gjorde lifvet för henne ganska tungt. I Finland fullbordade Lidner skaldestycket *Yttersta domen*, af likadant skaplynne som de tidigare dikterna, men ännu mer regellöst. I Stockholm, dit makarna sedan flyttade, lefde Lidner mest på allmosor, ofta dock bortgifvande åt än mer fattiga hvad han nyss fått. Detta och hans hängifvenhet åt glaset gjorde att han slutligen af sina gynnare ansågs omöjlig att hjälpa och dog i största fattigdom 1793. Hans maka, som öfverlefde honom, hamnade slutligen på ett fattighus; men till sin lefnads slut bibehöll hon oförminskad sin beundran för mannens poetiska förmåga.

Thomas Thorild, Kellgrens och Leopolds redan nämnde motståndare, var en målsman för samma ideriktning som Lidner; han var äfven dennes vän samt genomgick och rättade ofta hans dikter. Han var född 1759 i Bohuslän och var son af en länsman. Likasom Lidner gick han först

i Göteborgs gymnasium och studerade sedan vid Lunds universitet. Vid 22 års ålder kom han till Stockholm, hvalfvande stora planer i sitt sinne. Bland annat tänkte han förvärfva sig poetisk ryktbarhet och inlemnade till täflan i sällskapet „Utile dulci“ en dikt, *Passionerna*. Den erhöll äfven ett pris, men icke det högsta, och bland orsakerna härtill uppgafs äfven att det var författadt i ett „orimligt daktyliskt versslag, stridande mot den i vitterheten godkända smaken“. Ett sådant omdöme, utan tvifvel dikteradt af Kellgren, som då var den ledande själen i sällskapet, är lätt förklarligt, emedan Thorilds vers, som skulle vara hexameter, var allt annat än felfri, och Kellgren både i sin egen diktning och i sin granskning af andras höll strängt på en vårdad form. Emellertid fann Thorild sin själfkänsla sårad och afsade sig priset samt uttalade sig tillika emot regeltvång i allmänhet. Kellgren svarade, mest med parodier af Thorilds stil eller af hans anhängares orimmade vers, och sålunda utspann sig om reglerna för poesin en strid, hvilken fördes dels i Stockholmsposten, dels — från Thorilds sida — i den af honom 1784 utgifna tidskriften *Den nye granskaren* samt uti en samma år utgifven grofkornig *Straffsång* mot Kellgren.

För öfrigt sysselsatte sig Thorild denna tid mycket med politiska frågor och uttalade redan i den nämnda tidskriften åsikter, som i mycket öfverensstämde med de franske revolutionsmännens idéer. I afsigt att verka för de reformer han yrkade begaf han sig sedermera till England, men vann ej der den uppmärksamhet han önskade. Han återvände missnöjd till Stockholm och kastade sig åter in i litterära strider. Han utgaf nu *Kritik öfver kritiker med utkast till en lagstiftning i snilletts värld*, hvori han åter angrep Kellgren. Då denne var sjuk, upptog Leopold striden i hans ställe.

Snart afbröts dock Thorilds verksamhet i Sverige. Efter Gustaf III:s död utgaf han en skrift *Om det allmänna förståndets frihet*, hvilken tillegnades hertig Karl uti ett slags företal med titeln *Ärligheten*. Han uppmanar deri

regenten att genom medgifvande af en så obegränsad frihet som möjligt förekomma en revolution och verka enighet mellan skilda samhällsklasser. Skriften ansågs förgripelig och författaren dömdes (1793) till fyra års landsflykt. Emellertid utnämndes han kort derpå till bibliotekarie och professor i Greifswald och egde sålunda en betryggad lefnadsställning. Han fortsatte med sin skriftställarverksamhet, utgaf flere arbeten i filosofi och samhällslära samt dog år 1808.

Thorild är på alla områden en kämpe för *natur* och *frihet*, och han har utöfvat större inflytande som tänkare än som skald. Han uttalade många åsikter, dem en senare tid funnit riktiga och sökt vidare utföra. På skönhetslärans fält ifrar han (i „Kritik öfver kritiker“ och annanstädes) mot regeltvång och för sjelfständighet och ursprunglighet hos konstnären; på det politiska området yrkar han frihet och jemnlighet; i sina *Götamannasånger* ärar han bonden, och äfven för qvinnans sak har han kämpat i skriften *Om qvinnokönets naturliga höghet*. Sina åsikter framlade Thorild i ett snillrikt, blixtrande språk, men blandade ofta öfverdrifter med sanningar. Han var både som författare och menniska barn af en orolig, jäsande tid, och hans deraf följande våldsamt likasom hans alltför starkt utbildade sjelfkänsla förtogo mången gång verkan af det goda och det ädla han ville.

Såsom tänkare på skönhetslärans område framträdde äfven **Karl August Ehrensvärd** (generalamiral, tillika framstående tecknare, † 1800), hvilken uti arbetena *Resa till Italien 1780, 1781, 1782* samt *De fria konstens filosofi* uttalade åsikter, som i mycket skilde sig från den rådande smaken; i synnerhet har han djupare än denna uppfattat antikens konst.

Slutligen ha vi att bland författare från Gustaf III:s tid nämna några, åt hvilka man gifvit namnet *Bellmans fränder*, emedan de i stil eller val af ämnen påminna om Bellman. De fleste af dem hafva dock företrädesvis skrivit *lustspel*, hvilka, ehuru de ofta äro blotta bearbetningar

efter franska mönster, likväl erhållit en nationel ton, som gjort att några af dem länge bibehållit sig på scenen. I synnerhet gäller detta om **Karl Envallsons** († 1806) sångspel *Slätterölet eller Kronofogdarne*; mycket omtyckt var äfven *Tillfälle gör tjuften*, den första svenska vådevill, såsom hvars författare uppgifves den eljes genom flere grofkorniga parodier kände **Karl Israel Hallman** († 1800); dock torde åtminstone planen vara af Gustaf III:s bekante gunstling **Gustaf Mauritz Armfelt**. **Olof Kexel** († 1796) skref likaledes en känd komedi *Kapten Puff eller Storprataren*.

Trots de ogynsamma förhållandena efter Gustaf III:s död framträdde äfven under denna tid flere nya författare, och äfven nya riktningar inom litteraturen gjorde sig gällande. Att *lärodikten* odlades ännu mera än förr har redan nämnts. Men dessutom gäfvos tidsförhållandena upphof till en art diktning, som under denna tid vann synnerlig utbredning: *sällskapsvisan*. Man sökte i vänners sällskap glömma alla anledningar till oro och missmod, och i stället njuta lifvets glädje så mycket man kunde, och för denna stämning är sällskapsvisan ett uttryck.

Johan David Valerius († 1852) var under denna tid i Sverige den mest bekante författare af sådana visor. Han vann derjemte äfven pris för flere lärodikter, bland hvilka *Tålmodet* är mest känd.

Johan Olof Wallin uppträdde äfven under denna tid och med likartade dikter som Valerius. Han var född 1779 i Dalarne och var son af en fältväbel. Då han visade håg för läsning, sattes han i skola, men måste redan tidigt sjelf förtjena sitt uppehälle med att undervisa andra. Dermed fortfor han äfven sedan han vid tjugugu års ålder blifvit student. Redan som gymnasist hade han begynt dikta och vann 1803 i svenska akademien ett pris för några efterbildningar af Horatius. År 1805 åter vann han ej mindre än tre pris på en gång, två för öfversättningar och ett, stora priset, för lärodikten *Uppfostraren*, i hvilken han, i spåren af Rousseaus åsigter, yrkar att all sann uppfostran bör grunda sig på känslan samt söka stöd och mönster i na-

turen. Ännu tre år senare vann han det största pris akademien någonsin utdelat (200 dukater; det vanliga stora priset är 26), för en *Sång öfver Gustaf III*; redan tidigare samma år hade han, vid aftäckandet af denne konungs bildstod, prisat honom genom en praktfull *Dityramb*. Samtidigt författade Wallin äfven glada *visor*, skildrande bordets nöjen, äfvensom skämtsamma smådikter, t. ex. *Maries hjertkamrar*.

År 1806 hade Wallin blifvit prestvigd och steg småningom på den andliga banan allt högre till dess han 1837 blef ärkebiskop. Också var det såsom *predikant*, men i synnerhet såsom *andlig sångare* han efter 1809 förvärfvade sin största ryktbarhet: han har största andelen i den *nya psalmbok*, som 1819 antogs i Sverige; mer än fjerdedelen af dennas 500 psalmer är författad af honom, och många öfriga har han bearbetat. Dessutom har han skrivit de gripande andliga dikterna *Dödens engel* och *Hemsjukan*. Den verldsliga diktningen öfvergaf han ej helt och hållet, så skref han t. ex. de af varm frihetskärlek genomandade dikterna *Medborgaresång* (1809) och *George Washington*. Han dog år 1839.

Äfven bland skriftställare på prosa framträda under Gustaf IV Adolfs regering flere, som efter 1809 blefvo än mer ryktbara; de fleste af dem hyllade frisinnade åsikter och blefvo i följd deraf sedda med oblida ögon af regeringen. **Georg Adlersparre** utgaf tidskriften *Läsning i blandade ämnen*, till hvilken de fleste af tidens bättre författare lmnade bidrag. **Hans Hjerta** (som vid riksdagen i Norrköping 1800 afsade sig adelskapet och sedan kallade sig *Järta*) skref (1799) en liten skrift, *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien*, hvilken skrift i sjelfva verket angrep de monarkiska åsigterna, men med en så mästerlig ironi gaf sig skenet att försvara de samma, att första upplagan blef oantastad och utsåldes inom fjorton dagar; men den andra blef indragen, som det hette emedan den innehöll „åtskilliga otjenliga uttryck rörande utländska makter“.

Slutligen må ihågkommas att under denna tid flere författare uppväxte, hvilka i tysthet beredde sig till kommande poetiska bragder eller togo sina första steg på skaldekonstens bana. Med dessa, Tegnér, Geijer, Ling, Atterbom o. a., börjar ett nytt tidskifte i den svenska litteraturens historia.

C. Finland.

Det inflytande Gustaf III utöfvade på litteraturen och tänkesättet sträckte sig i jämförelsevis ringa grad till det aflägsna Finland. I stället fortgick här, obemärkt och ostördt, det arbete, som redan under frihetstiden hade begynt, och hvars frukter den följande tiden skulle skörda. Medelpunkten för detta arbete var Porthan.

Henrik Gabriel Porthan föddes den 9 november 1739 i Viitasaari, der hans far var kyrkoherde; modern var bror-dotter till Daniel Juslenius. Redan som fem års gosse nödgades han lemna sitt hem, emedan fadern angreps af ett svårt kropps- och själslidande, som gjorde sonens uppfostran i hemmet omöjlig. Denne vistades därför hos tvenne af sina morbröder och undervisades af informatorer, så att han redan vid 15 års ålder blef student i Åbo. Nu egnade han sig ifrigt åt studium af den klassiska litteraturen, filosofin och historien, för hvilken sistnämnda vetenskap han redan som gosse hade lifligt intresserat sig. År 1762 blef han docent och kort derpå amanuens vid universitetets bibliotek; men dessa befattningar gäfvu honom obetydliga eller inga inkomster, hvarför han med andra jemnåriga lärare inrättade en privat pensionsanstalt, som vann mycket förtroende.

År 1772 blef Porthan universitetsbibliotekarie och egnade sig med ifver åt skötandet af biblioteket, som han ordnade, och för hvars tillväxt han hela sin lefnad nitiskt arbetade. År 1771 begynte han utgifva en historia öfver biblioteket (på latin), hvilken äfven innehåller värdefulla underrättelser om sjelfva universitetets tidigare öden.

År 1777 befordrades Porthan till professor i värtaligheten (romerska litteraturen) och företog kort derpå en resa till Tyskland och Danmark. Under denna färd slöt han förbindelser med flere utländska lärde, och stod allt sedermera i liflig brevexling med utlandet, meddelande, der så behöfdes, underrättelser om Finland och emottagande i stället sådana om det andliga lifvet utomlands, äfvensom, i utbyte mot hans egna skrifter, talrika arbeten, dem han öfverlemnade åt universitetets bibliotek. Likaledes företog Porthan ofta resor till Sverige och stod i mångfaldig beröring med dervarande vetenskapsmän.

Med nit och ifver eignade sig Porthan åt sin verksamhet som universitetslärare. Latinet, som vid denna tid ännu intog en så betydande ställning på det vetenskapliga området, blef genom hans undervisning vida mer hemmastadt än förr vid Åbo akademi, och långt ute på landsbygden kunde man mången gång på ett ringa kapellansboställe helsas på Ciceros språk af någon som varit Porthans lärjunge. Men ej blott färdigheten att begagna språket uppöfvades; tolkningen af de klassiska författarne var för Porthan ett medel att odla smak och stil vid författarskap äfven på modersmålet: också handledde han vid svenska skriföfningar, rättade poetiska försök, gaf i disputationer anvisningar och råd rörande finska predikningar o. s. v. Men ej nog härmed: han utsträckte frivilligt sin lärareverksamhet till flere andra vetenskaper, i synnerhet olika delar af filosofin, han ledde botaniska exkursioner, han gaf anvisningar för blifvande informatorer, ej blott huru de skulle sköta undervisningen, utan ock huru de skulle uppföra sig i de hem, i hvilka de kunde blifva anställda, ja han uppläste och förklarade hvarje lördag de tidningar som under veckan ankommit till Åbo, för att sålunda göra studenterna bekanta med hvad som tilldrog sig ute i världen.

Genom denna mångsidiga verksamhet utöfvade Porthan naturligtvis ett stort inflytande på bildningen i Finland. Dertill kom att han genom flitiga och vidsträckta resor inom landet blef mycket bekant med det samma och

med landets ståndspersonsklass, hvarför ock studenterna till honom trädde i ett nära personligt förhållande. Att skicka sin son till universitetet var det samma som att sända honom till Porthan, och den utmärkte läraren var alltid färdig att bistå de unge med råd och anvisningar eller med boklån ur sitt rika bibliotek. Och var han någon gång, i följd af sjukdom eller andra orsaker, vid mindre godt lynne, så kunde han klarna upp blott genom det nöje han erfor af att sålunda få hjälpa någon, som derom anlitade honom.

Trots denna flitiga verksamhet såsom lärare fann Porthan dock tid att utveckla äfven en vidsträckt författarverksamhet. Sina flesta arbeten har han utgifvit på latin och i disputationens form. Det var nemligen denna tid (och äfven senare) vanligt att universitetslärare utgafvo större arbeten i mindre delar (ofta arkvis), hvarefter dessa offentligen försvarades af studenter; eller ock, om studenterna sjelfva skrefvo sina afhandlingar, fingo de af den professor, som skulle vara deras „preses“, dels ämnen för dessa, dels anmärkningar och rättelser. Antalet af de under Porthans inseende utgifna disputationerna uppgår till öfver 200.

Redan 1766 utgaf han första delen af sitt arbete *De poesi fennica* (om den finska poesin), genom hvilket, nästan samtidigt som man i andra länder begynte fästa uppmärksamhet vid folkdiktningen, äfven den finska folkpoesin gjordes bekant för det öfriga Europa. Arbetet fortsattes sedan med ytterligare fyra häften, men det blef oafslutadt, emedan Porthan hade för afsigt att omarbета det på svenska, en plan som dock ej kom till utförande.

Porthans förnämsta arbete, äfven detta på latin, utgöres af *Juustens biskopskrönika*, utgifven med anmärkningar, hvilka äro mer än tjugu gånger så vidlyftiga som sjelfva krönikan. Detta arbete, i femtiosex disputationer, utgifvet 1784—1800, innehåller mycket mer än hvad titeln utlofvar: det är i sjelfva verket en Finlands historia intill reformationstiden, så fullständig man vid denna tid kunde få den, och framför allt stödd på säkra grundvalar af urkunder

o. a. minnesmärken; så grundade han sin skildring af fornfinnarnes kultur på en sorgfällig granskning af finska språkets ordförråd och af runorna. Många dikter och ohållbara antaganden blefvo härigenom aflägsnade ur historien, och ett förut oanadt ljus spreds öfver Finlands forntid. Med rätta har Porthan därför fått det ärofulla namnet „finska historiens fader“.

Den kännedom af sitt fosterland Porthan under sina resor i Finland förvärfvat, använde han äfven på det *geografiska* fältet; i svensken *Tunelds* geografi öfver Sveriges rike är den del, som rör Finland, af honom omarbetad och rättad. Ja också till praktiska frågor sträckte sig hans omsorg: han ifrade mycket för *strömrensningar* i Finland och blef äfven, då saken kom till stånd, utsedd till ledamot i direktionen för dessa arbeten.

Porthan stod icke ensam i dessa fosterländska sträfvanen: omkring honom samlade sig en krets af likatänkande, hvilka redan 1770 bildade ett förbund för gemensamt arbete i den fosterländska odlingens tjenst. Detta förbund kallade sig *Aurora* och stod i vänskaplig förbindelse med „*Utile dulci*“, dock skilde det sig från de flesta andra vittra sällskap deruti att det arbetade ej blott för vitterheten, utan äfven för Finlands historia, geografi, ekonomi, språk o. s. v. Genom dess försorg utkom från och med början af år 1771 *Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo* (sedermera kallade *Åbo tidningar*), vårt lands första tidning. Den innehöll dels dikter, dels uppsatser i alla de ofvan nämnda ämnena. Här var det som Kellgren, äfven han medlem af sällskapet, offentliggjorde sina första dikter.

Första nummern af denna tidning inledes med en högstäm dikt, skrifven af Gadd och Porthan i förening, uti hvilken „*Finlands hopp*“, ungdomen, inbjudes till arbete för främjande af fosterlandets välfärd och utveckling på odlingens alla områden. Porthan var äfven under en lång följd af år tidningens redaktör, och detta blad var under hela denna period så godt som det enda i Finland. Visserligen utgafs 1776 af prosten **Anders Lizelius** den första

finska tidning, månadsskriften *Suomenkieliset tieto-sanomat*; men denna, som förnämligast var af ekonomiskt innehåll, upplefde endast en årgång; och lika kortlifvad blef den 1803 i Åbo af den Porthanska kretsen utgifna *Allmän litteratur-tidning*: den måste upphöra på grund af de svårigheter, för hvilka tidskrifter, såsom nämndt, denna tid voro utsatta.

Porthan dog den 16 Mars 1804 i följd af en förkylning, ådragen genom hans hjälpsamhet mot en resande främling, som han skulle förse med böcker ur ett kallt biblioteksrum. I Åbo, der han lefvat och verkat, står sedan 1864 hans bildstod, den första som blifvit rest i Finland.

Af de män som stodo vid Porthans sida hafva flere likasom han arbetat på både vetenskapens och vittterhetens fält.

Kristfrid Ganander (kapellan i Frantsila, † 1790) utgaf med anlitan af Porthans samlingar en *Mythologia fennica* (på svenska); dessutom gjorde han samlingar af finska ord-språk och gåtor, arbetade på ett vidlyftigt finskt lexikon, som dock blef oafslutadt och outgifvet, samt utgaf på finska flere mindre skrifter på vers och prosa.

Abraham Niklas Clewberg († 1821) var i Åbo docent på samma gång i fysik och i litteraturhistoria samt blef sedan bibliotekarie. Han skref 1782 ett *Sorgetal öfver drottning Lovisa Ulrika* (på vers), i hvilket han bl. a. lifligt skildrar det finska folkets glädje och nyvagnade ifloghet efter freden i Åbo. Detta tal väckte Gustaf III:s uppmärksamhet och Clewberg fick snart anställning i Sverige, der han användes i en mängd olikartade värf och adlades med namnet *Edelcrantz*. — Han har äfven från engelskan öfversatt den sång, hvilken lärge i Sverige användes såsom folksång („Bevare Gud vår kung“).

Jakob Tengström, född 1755, var först universitetslärare och blef sedan (1803) biskop i Åbo samt dog såsom Finlands förste ärkebiskop 1832. Äfven han gjorde sig redan som ung bekant på vittterhetens område och vann flere pris i akademier och vittra samfund; senare utgaf han (1799) en samling småstycken på vers och prosa, kallad *Tids-*

fördrif för mina barn; dessutom har han författat flere värdefulla arbeten rörande Finlands historia. Såsom biskop var han synnerligen nitisk för folkupplysningens främjande.

Ensam på vetenskapens område rörde sig **Mattias Calonius**, men han blef så mycket större på detta fält. Född 1737 blef han student 1757, och aflade derefter ingen examen, men blef i alla fall på grund af sin sällsynta begåfning docent samt 1778 professor i juridiken. Såsom sådan verkade han genom föreläsningar och skrifter utomordentligt mycket för en mera vetenskaplig uppfattning af juridiken och utbildning af dugliga domare. Han förbättrade äfven den finska lagöfversättningen. — Under kriget 1808, sedan ryssarne redan intågat i Åbo, gjorde Calonius sig ryktbar genom sin oförskräckta rättskänsla. I en skrift, som han utgaf då han nedlade rektorsembetet vid universitetet, förklarade han öppet, att finnarne voro skyldige Sveriges konung trohet, så länge de ej blifvit lagligen lösta från sin ed. Efter kriget blef han Finlands förste prokurator och dog 1817.

Om i Finland under Gustaf III:s tid, i motsats mot hvad som var fallet i Sverige, de vetenskapliga intressena togo försteget framför de litterära, så uppträdde deremot efter Gustaf III:s död, då de fleste af Sveriges stora sångare efter hand tystnade, i Finland en ny skald, hvars dikter snart flögo land och rike omkring och öfverallt mottogos med hänförelse. Denne skald var Franzén.

Frans Mikael Franzén föddes den 9 februari 1772 i Uleåborg och var äldste son till handlanden i denna stad Zacharias Franzén (af en släkt ursprungligen hemma från Karelen) och hans då sjettonåriga maka Helena Schulin. Modern hade ett fromt och madonnalikt utseende samt ett mildt och kärleksfullt sinnelag, hvilket gick i arf till hennes förstfödde. Ömt vårdade hon denne, som i sin barn-dom var sjuklig och af svag kroppsbyggnad, men tidigt røjde ovanligt utvecklade själsgåfvor, hvarför han ock snart blef ett sällskap för den unga modern.

Franzén har sjelf uttalat sin förvåning öfver att sinne för poesi hos honom kunde väckas, då han i sin omgifning såg endast tjärtunnor och handelsvaror. Emellertid erhöll han dock en sådan väckelse från tvenne håll: naturen med den mäktiga forsen, det vida hafvet och de ljusa sommarnätterna, der vakan, „nordens näktergal“, sjöng från toppen af en flaggstång på föräldrarnes gård, och hemmet, der redan i hans sjette år den engalika modern hos honom väckte poetiska föreställningar, åt hvilka han sedan bl. a. gifvit uttryck i dikten *Spegeln*. Också började han redan som gosse att hopsätta små rim, och från hans fjortonde år har man ännu i behåll en dikt (*Aftonen*).

Fadern hade önskat uppfostra sin son till köpman, men fann snart att denne ej lämpade sig härtill, hvarför han lät honom läsa. Efter att ha gått i Uleåborgs skola blef Franzén student vid tretton års ålder och vistades derefter två år i Porthans hus. Han återvände hem år 1787 och fick nu göra sin första resa till Stockholm för att helsa på en der bosatt släkting. På hemfärden härfån mötte honom underrättelsen att hans far hastigt aflidit. Han beslöt nu att, för att vara sin mor till biträde, egna sig åt handeln och gjorde bland annat en marknadsresa till Kajana, hvilken åtminstone hade det goda med sig att göra honom ännu mer förtrogen med sitt hemlands natur. Snart fann han dock, att han ej med bästa vilja kunde vara modern till mycken nytta: också uppmanade hon honom att återvända till sina studier. Han gjorde så, blef 1798 magister, studerade derefter någon tid i Upsala och blef 1792 docent i Åbo.

Under dessa år skref han åtskilliga dikter, hvilka till en början voro kända blott i handskrift. Genom Edelcrantz blefvo de meddelade Kellgren, som genast anslogs af dem och önskade lära känna författaren. Detta fick han äfven, då Franzén sommaren 1793 besökte Stockholm och af Kellgren blef mottagen med hjertlig välvilja. Blygsam som Franzén var, ville han ej sjelf offentliggöra sina dikter, men Kellgren åtog sig att göra det och införde, på

hösten samma år, i Stockholmsposten fem af Franzéns dikter, bland dem *Menniskans anlete*, *Till Selma* (sedan kallad *Sångmön*) och *Den gamle knekten*. Till den förstnämnda dikten fogade han en not, i hvilken han förklarade, att här uppträdde „ett nytt snille, som går att skänka vår skaldekonst en ny skörd“. Och för att ej „kände författare skulle mot sin vilja misstänkas för en förtjenst, som de allenast velat *önska sig*“ yppade han till hälften Franzéns namn genom att under dikten sätta signaturen *F—n*, hvilken signatur Franzén sedan af aktning för Kellgren bibehöll, ehuru den gaf anledning till åtskilligt skämt.

Genom detta omdöme af Kellgren var den unge skaldens rykte grundadt; men också dikterna talade för sig sjelfva. Den varma, innerliga känslan förenade sig här med ett enkelt, osökt språk, lika mycket skildt från den akademiska vältalighetspoesin som från Lidners passionerade utbrott. Och derjemte fanns, i synnerhet i „*Menniskans anlete*“, uttalad en hög och sedlig verldsåskådning, bjert afstickande mot den ytlighet och materialism, till hvilken upplysningsfilosofin ofta ledde. — Följande år tilldelade svenska akademien Franzén enhälligt det s. k. Lundbladiska priset blott på grund af dessa i Stockholmsposten införda dikter. Till dem kommo dock under den närmaste tiden flere andra lika utmärkta, såsom *De tre behagen*, *Till en yngling*, *De små* m. fl.

Efter att med Porthan ha gjort resor inom Finland blef Franzén år 1795 satt i tillfälle att göra en utrikesresa med en rik köpman i Åbo vid namn Bremer (sedan far till författarinnan Fredrika Bremer). I Köpenhamn, som först besöktes, blef Franzén af flere skriftställare synnerligen vänligt emottagen på grund af ett året förut offentliggjordt poem, *Svenska sånggudinnan till den danska*, hvilket gaf uppslaget till ett närmande mellan Sveriges och Danmarks litterära värld. Öfver Tyskland, der Franzén blef bekant med Klopstock, fortsattes resan sedan till Frankrike, dit han kom med stora förhoppningar på revolutionens följder för mensklighetens sak. Han helsade

äfvén detta land med en dikt på dess språk *À la liberté française par un voisin des Lapons*, hvilken med en bifalande not infördes i en fransk tidskrift. Åtskilliga af hans illusioner ramlade väl under denna resa, men tron på frihetens, i synnerhet den lagbundna frihetens sak öfvergaf han ej, den framträder ännu i den trettio år senare skrifna dikten *Julie de S:t Julien*, som grundar sig på intryck från just denna resa.

På återvägen från Frankrike besöktes England och Sverige, der Franzén bland andra nya bekantskaper äfvén gjorde fru Lenngrens och upptogs i hennes förtroligare umgängeskrets. Kellgren, som nu var död, hade redan 1793 önskat qvarhålla honom i Stockholm, och äfvén denna gång erhöll han anbud om en tjänst derstädes, men han afböjde detta och skyndade tillbaka till Åbo, der han under sin frånvaro blifvit utnämnd till bibliotekarie. Några år senare blef han derjemte professor i lärdomshistoria, hvilken tjänst han sedan utbytte mot professuren i historia och moral. Dessutom lät han prestviga sig och erhöll Pemar såsom prebendepastorat.

År 1797 vann Franzén svenska akademins stora pris för sin *Sång öfver Creutz*, detta ehuru diktens stil och versart mycket afvek från de akademiska författarnes. Sjelf närvarande mottog Franzén af Leopold priset, som åtföljdes af den vackraste helsning någon pristagare erhållit. Hemvägen från Stockholm tog han på nyåret 1798 omkring Bottniska viken och författade på denna färd *Emili eller en afton i Lappland*, en större dikt i fyra „stunder“, grundad på en verklig händelse. En Stockholmsdam af vårdad uppfostran och tillhörande de högre och förnämre klasserna, hade blifvit gift med en prest och följt denne till Utsjoki samt funnit sig väl trots ödsligheten i Lappland. I öfverensstämmelse härmed är stycket anlagdt och det består af samtal mellan de tvenne makarne, Carl och Emili, vid deras ankomst till Lappland. I dessa samtal framställas det friska, enkla naturlifvets företräden framför det öfverförfinade kulturlifvet, dock så att åt den verkliga bildnin-

gen äfven skänkes tillbörligt erkännande, likasom ock åt kvinnans rätt att genom läsning bilda sin själ. I stycket är inväfd berättelsen om tvenne lappbarns öden, och uti denna berättelse åter förekommer den kända visan *Spring min snälla ren*.

På samma sin hemresa till Åbo blef Franzén äfven i Gamlakarleby bekant med en ung flicka, *Lilly Roos*, hvilken på honom gjorde ett djupt intryck och som följande år blef hans maka. Älskvärd och förständig visste hon snart att göra hemmet till en medelpunkt för det angenämaste sällskapslif, och Franzén genomlefde nu några lyckliga år; men redan 1806 dog hans älskade Lilly i lungsot. Följande år fick han dock en ersättning, i det han gifte sig med Choræus' enka, hvilken äfven blef honom en öm och kärleksfull maka.

Under dessa år utvecklade Franzén en flitig verksamhet såsom lärare och redaktör af Åbo tidningar, och äfven som skald var han ingalunda överksam. Hans diktning riktade sig nu åt mera omfattande ämnen: så skref han vid magisterpromotionen 1798 dikten *En blick på det adertonde seklet*, der han skildrar de olika tankeriktningar, som under århundradet framträdt. Flere dikter af fosterländskt innehåll tillhöra äfven denna tid: *Hymn till jorden*, der skalden tecknar den finske bondens strid mot frostens härjningar, *Finlands uppodling*, som behandlar de framsteg landet gjort i synnerhet under adertonde århundradet, den vackra *Studentvisan* samt *Sång vid Porthans jordfästning*, en varm hyllning åt den älskade läraren. Äfven på finska har Franzén skrivit en dikt, *Finsk folksång* („Eläköön armias“, fri efterbildning af Edelerantz' „Bevare Gud vår kung“).

Derjemte diktade Franzén under dessa år äfven stycken, i hvilka han besjunge livvets glädje (*Bordvisa, Champagnevinet* m. fl.), dock så att för honom allvaret, de uppfyllda pligterna, bilda underlaget för glädjen och göra den berättigad. Sin harmoniska uppfattning af människans ställning i världen och jordelivets förhållande till det himmelska lifvet har han framställt i *Lifvets stunder*, i allegorin *De tre bröderna*, m. fl. dikter.

Genom dessa sina sånger gjorde sig Franzén allt mera älskad och vördad i Finland. Det enkla språket förstod man så väl, de bilder från barndomens och hemmets värld, som han med sådan värme och åskådlighet tecknade, kände enhvar igen, och ändå var det höga och ädla tankar som dolde sig i den enkla drägten. Han „besjüng dygden lika flitigt som någon annan“ säger Runeberg; „men med den stora skillnad, att den ej syntes såsom rubrik i hans sånger, utan lefde der i sina elementer: oskuld, kärlek och glädje“. Derför önskade hvarje ungmö att likna hans Selma, derför eldades studenten af hans sång till arbete för fosterlandet, derför lärde gammal och ung af honom att rikta blicken mot höga och stora mål.

Stor blef derför saknaden i Finland, då Franzén efter freden i Fredrikshamn beslöt att öfverflytta till Sverige. Sjelf fattade han ej heller detta beslut utan inre strider; men de nya förhållanden hans fosterland gick till mötes föreföllo honom måhända alltför osäkra, och dessutom hade han i Sverige förvärfvat många vänner, hans andra hustru var svenska, och slutligen hade han redan 1808 blifvit vald till ledamot af svenska akademien (efter Gyllenborg). Allt detta samverkade till att stadga hans beslut, och 1811 lemnade han Finland. Till afsked utgaf han dessförinnan i Åbo en samling af sina skaldestycken. — De känslor, som väcktes af Finlands skilsmässa från Sverige, har Franzén tolkat i dikterna *Briggen och slupen* och *Den inre föreningen*; sina egna personliga känslor vid flyttningen skildrar han i sitt inträdestal i svenska akademien.

Redan före sin flyttning hade Franzén blifvit utnämnd till kyrkoherde i Kumla stora pastorat i Nerike, och han skötte denna tjänst till 1824, då han i samma egenskap flyttade till Klara församling i Stockholm. Här förblef han i tio år och var under denna tid svenska akademins sekreterare. Men år 1834 flyttade han till Hernösand såsom biskop och qvarstannade i denna befattning till sin död, den 14 augusti 1847.

I Sverige utvecklade Franzén liflig verksamhet såsom författare. Han begynte år 1824 att utgifva en ny samling

af sina skaldestycken, hvilken växte till sju band, det sista utgifvet efter hans död. Här sammanstälde han under titeln *Selma och Fanny* flere af sina mest bekanta lyriska dikter. Selmasångerna, med hvilka samlingen börjar, äro ett uttryck för den oskuld och rena glädje som jordelifvet erbjuder, medan de senare diktade Fannysångerna visa huru den himmelska glädjen växer upp ur och afspeglar sig i den jordiska.

Dessutom författade Franzén i Sverige en mängd andra smärre dikter samt flere större episka arbeten. *Julie de St Julien eller Frihetsbilden* är, såsom nämnt, bygd på intryck från skaldens ungdom, och han låter här de olika idéer, som bröto sig mot hvarandra under revolutionstiden, framträda representerade af skilda personer, hvarför han kallat sin dikt „symboliserad historia“. På historiens område röra sig likaså dikterna *Svante Sture eller mötet vid Alvastra*, *Columbus eller Amerikas upptäckt* samt *Gustaf Adolf i Tyskland*. Det sistnämnda stycket, på hexameter, blef icke fullbordadt, utan af det samma finnas endast spridda fragment. Äfven två dramatiska dikter af Franzén hafva vi att ihågkomma: sorgespelet *Drottning Ingierd eller mordet på Eljarås* samt skådespelet *Audiensen eller lappskan i Kungsträdgården*. — Såsom ledamot af svenska akademien författade han icke mindre än 33 utmärkta minnesteckningar, bland dem en öfver Porthan, hundra år efter dennes födelse, och en öfver fru Lenngren. — Slutligen har Franzén äfven skrivit flere vackra *psalmer* och var en utmärkt *predikant*, jemte det han nitiskt skötte sina åligganden som församlings- och stiftsherde. Såsom personlighet var Franzén lika mild och harmonisk som hans diktning.

Engång återsåg han sitt fosterland, det var vid universitetets jubelfest 1840, då han tillika blef jubelmagister. Med hänförelse mottogs han både af dem, som ännu lefde kvar från hans tid, och af ett yngre slägte, som icke sett honom personligen, men som vuxit upp vid hans sånger och uti dem lärt sig älska honom såsom den störste skald Finland egt under hela den tid då vårt land var förenadt

med Sverige, och såsom den dyrbaraste afskedsgåfva Finland kunnat vid skilsmässan gifva sitt broderland.

Mikael Choræus visar i sin diktning frändskap med Franzén. Han var född 1774 i Vörå, der hans fader då var prest. Faderlös vid sitt sextonde år, till hvilken tid han uppfostrats i hemmet, fick den unge Mikael på egen hand ge sig ut i verlden för att uppsöka en släkting i Sverige. Efter åtskilliga äfventyr framkom han också till denne, som med stor godhet upptog honom och satte honom i tillfälle att studera i Upsala. Men sedan Choræus här blifvit magister 1797, fick han sjelf förtjena sitt bröd och kom till en början såsom informator till Jakobstad, der han, utrustad som han var med mycken qvickhet, kom i ordkrig med stadens unga tärnor, till dess han af en nykommen dam blef besegrad och ofta fick höra dennas dräpande svar beledsagas af de öfriga flickornas skrattkörer. Han hämnades då genom att hopsätta den bekanta visan om „flickorna i Jakobstad“. — Samtidigt begynte han insända dikter till Åbo tidning och kom derigenom i beröring med Franzén, som uppmuntrade honom och på allt sätt sökte verka till hans bästa. Choræus beslöt sig nu att söka någon akademisk tjänst och blef äfven 1799 docent i Åbo. Han fortfor dock med information och vistades sommartid på Runsala, der en källa ännu bevarar hans namn, eller på Jokkis gård i Tammela, samt sedermera ett år på Tervik i Nyland. Från dessa år förskrifva sig, bland andra, dikterna *Enkans visa*, *Åskan*, skrifven på Runsala, och *En tanke på min egen graf*, diktad på Tervik. I dessa dikter ser man föga spår af den qvickhet, för hvilken Choræus såsom ung var bekant: i stället röja de en varm, okonstlad känsla, stundom ett stilla vemod. Likasom Franzén har Choræus äfven behandlat ämnen ur barnverlden (t. ex. i dikten *Barnsligheten*), någon gång diktade han muntrare stycken. För öfrigt täflade Choræus ofta om pris i vittra samfund, merendels med lärodikter i tidens smak. Han vann äfven flere pris, bl. a. för en „skaldesång“ öfver *Ehrensvärd*, som utmärker sig genom varm fosterlandskänsla.

År 1802 flyttade Choræus tillbaka till Sverige, der han blef teologie-adjunkt vid krigsakademin på Karlberg och vann stort rykte som predikant. Han gifte sig tre år derefter med enkefru Sofia Kristina Robsahm, född Wester, men dog redan 1806 i en bröstsjukdom. — Choræus' skaldestycken utgäfvos samlade och försedda med lefnads-teckning af Franzén 1815.

8. Sverige efter 1809.

A. Öfversigt.

Likasom i början af föregående sekel vållade nu ett olyckligt krig enväldets fall och införandet af ett friare statsskick; dock undvek man denna gång hvad som varit frihetstidens svaga sida: att lägga all makten ensamt i ständernas hand. Om sålunda äfven nu olika åsigter i politiska frågor framträdde, och partier bildade sig, så höllo sig striderna mellan dessa inom laglighetens gränser, och då Sverige tillika fick njuta välsignelsen af en långvarig yttre fred, kunde det äfven i det inre lugnt fortgå uti arbetet att på allt flere områden förverkliga frihetens grundsatser.

Det första vilkoret för att olika åsigter skulle kunna uppträda mot hvarandra, *tryckfrihet*, kom äfven Sverige 1810 till del såsom en följd af det fria statsskicket i öfrigt. Visserligen erhöll regeringen 1812 den s. k. *indragningsmakten*, rätt att då den så fann för godt förbjuda tidningar att vidare utkomma; men denna inskränkning i tryckfriheten (som egentligen af ständerna medgafs blott tillsvidare och med hänsyn till då rådande politiska förhållanden) kunde lätt kringgås och upphäfdes slutligen 1844. Den utgjorde därför icke något väsentligt hinder för uppkomsten af en talrik mängd *tidningar* och *tidskrifter*, i hvilka olika meningar sökte sig uttryck. Äfven litteraturen drog nytta häraf och frågor rörande den samma diskuterades ifrigt i olika periodiska skrifter.

Samtidigt som Sverige sålunda återvann politisk frihet framträdde emellertid uti Europa tankeriktningar, hvilka voro allt annat än frihetsvänliga och hvilka äfven i Sverige vunno ganska vidsträckt utbredning.

Franska revolutionen, som i början på många håll i Europa helsades med glädje, hade slutligen ledt till Napoleons kejsardöme, hvilket blef farligt för de öfriga europeiska folkens sjelfständighet. Mången var då benägen att gifva frihetsidéerna skulden för hvad folken af Napoleon fått lida, och sålunda uppstod mot dessa idéer ett återgångssträfvande, en *reaktion*, hvilken blef så mycket starkare, som Europas furstar efter Napoleons fall sträfvade att med förenade krafter („den heliga alliansen“) återföra allt till det gamla och qväfva hvarje försök att göra de revolutionära idéerna gällande, vare sig i Frankrike eller annanstädes.

Detta återgångssträfvande hade äfven en djupare grund. „Upplysningen“ tillfredsstälde icke längre sinnena, den befanns vara ensidig och alltför ytlig. Förståndigheten föreföll nu mången tom och kall, och man begynte framhålla, att menniskan har äfven andra själsförmögenheter, som fordra näring: framför allt det religiösa sinnet och fantasin. Uti dessa yrkanden låg mycket som var berättigadt: också vaknade nu ett mycket varmare religiöst lif, och för poesin öppnade sig på fantasins område ett rikt, hittills föga odladt fält. Men medelbart kunde dessa riktningar gynna reaktionen, dels emedan de gjorde mången likgiltig för samhällslifvets praktiska frågor, dels emedan fantasin tillfredsställes mera t. ex. af den brokiga mångfald som ständståtskilnader medförde, än af den likformighet, som frihetssträfvandena voro egnade att åstadkomma.

Ur likartade orsaker ledde man sig äfven till större intresse för det *fosterländska*, det nationelt egendomliga, hvilket man ville bevara från att uppslukas af den napoleonska verldsmonarkin. I stället för att under adertonde århundradet upplysningen arbetat på allmän förbrödring och upphäfvande af nationela egendomligheter, dem man var benägen att anse såsom härflytande blott af inskränkt-het och „fördomar“, blef nu *nationaliteten* ett fältrop för tidens sträfvanden på många olika områden.

Dessa allmänna tidsriktningar framträdde äfven i Sverige, och till dem kom här ännu en annan omständighet: den

nedstämning, som förlusten af Finland framkallade. I hopp att återvinna det förlorade valde man till tronföljare efter den barnlöse Karl XIII en fransk marskalk, hvilken dels var känd såsom utmärkt fältherre, dels förmodades skola åt Sverige vinna understöd af Napoleon. Men Karl Johan gick en annan väg och lyckades genom att sluta sig till förbundet emot Napoleon åstadkomma Norges förening med Sverige. Denna politik bedömdes i Sverige mycket olika, och likaså Karl Johans inre styrelse, hvilken mer än mången önskade leddes i enlighet med de reaktionära grundsatserna; och härigenom föranleddes en ständigt växande opposition af de mera liberalt sinnade. Sålunda delade sig nationen i olika partier, och denna partibildning framträdde ej ensamt på det politiska området, utan äfven på litteraturens fält. I sammanhang med öfriga tidsfrågor väcktes äfven här en strid mellan det fosterländska och det främmande, mellan fantasi och förnuft.

Allt detta, jemte den mäktiga verkan tidens stora händelser utöfvade på sinnena, åstadkom en liflig rörelse inom litteraturen. Många rikt utrustade personligheter framträdde och länkade skaldekonsten in på nya banor, och äfven vetenskapen rönt inflytande af de nya idéerna. Sålunda uppstodo i litteraturen flere olika riktningar, hvilka vi nu skola betrakta hvar och en för sig.

B. Den nyromantiska skolan.

I Tyskland hade ungefär vid början af århundradet framträdt flere skriftställare (bröderne *Schegel*, *Tieck*, „*Novalis*“ m. fl.), hvilka med ifver förde talan för den uppfattning af poesi, filosofi och samhällslära, som man kallat den *nyromantiska*. På poesins område fordrade de större utrymme för fantasin, för det stämnings- och aningsfulla, ty af det hvardagliga prosaiska lifvet med dess förnuftighet kunde enligt deras åsigt människan ej tillfredsställas och lika litet af en diktning, som sökte blott det klara, det fattliga. Nej, människan behöfde försätta sig in i en helt ny värld,

skapad af hennes aning och fantasi och der hon kunde glömma all hvardagslifvets prosa och allt som på jorden hindrade hennes flygt till idealets rymder.

Benämningen *romantik* fick denna riktning derutaf att dess förkämpar med stort intresse omfattade de (syd)romanska folkens vitterhet, uti hvilken de funno den fantasi-rikedom som de önskade, och hvars konstfulla former (sonetter, ottave rime, canzoner m. fl.) de på samma gång sökte efterbilda. Äfven *Shakespeare* hyllades mycket af dem; men det var dock öfverhufvud i *medeltiden* med dess mystiska verldsåskådning och dess sagolitteratur som nyromantikerne funno sig bäst, och sagoartade diktalster älskade äfven de sjelfva att frambringa.

Med denna sin smak för medeltiden var det naturligt att romantikerne i politiken skulle blifva strängt monarkiska och adelsvänliga, öfverhufvud hysa reaktionära åsikter, till hvilka för öfrigt äfven tidsförhållandena gäfvo anledning. På det religiösa området visade de stark dragning till katolicism; några romantiker öfvergingo tillochmed till denna tro. Slutligen fick denna riktning äfven inom filosofin ett stöd uti *Schellings* uppfattning af skönheten såsom det absolutas högsta uppenbarelseform. Härur ledde sig romantikerne till den åsigten, att det konstnärliga snillet, som förstod och frambragte det sköna, var oberoende af sanningens och sedlighetens lagar, en åsigt, som kunde ha farliga följder, verka godtycklighet och regellöshet såväl i lefverne som i dikt.

I flere afseenden har dock nyromantiken utöfvat ett fruktbringande inflytande på poesin. Den poetiska synkretsen vidgades genom bekantskapen med flere områden af litteraturen, dem man hittills icke känt eller icke rätt uppskattat. Likaså ha denna skolas män varmt intresserat sig för *folkdiktningen*, hvilken i många afseenden uppfylde deras poetiska fordringar. Och slutligen sågo romantikerne i *naturen* en återspeglning af menskliga känslor och stämningar och vunno derigenom på natursymbolikens fält rika skörder åt poesin.

Vända vi oss, efter denna teckning af de romantiska åsigternas grunddrag, till Sverige, så hafva vi redan sett att den förståndighet, mot hvilken romantikerne öfverhufvud kämpade, ingalunda ända till 1809 var ensamt rådande inom detta lands poesi. Bellman var redan en skald fullkomligt enligt romantikernes sinne, Lidner och Thorild hade höjt känslans och naturens fana, och Kellgrens senaste dikter röja en innerlighet och värme samt en fantasistyrka, hvilka visa att för poesin en ny tid var i annalkande. Och i Finland hade Franzén diktat sina oförgätliga sånger, hvilka likaså gäfvö känslan och fantasin vida mera utrymme än den akademiska riktningen.

Det visade sig äfven snart, att frön till en ny och rikare blomstring för poesin förefunnos också hos dem, som vid det nittonde seklets gryning voro unga, äfven om de icke hörde till den egentliga romantiska skolan eller till ochmed voro dess motståndare. Det sistnämnda var fallet med Wallin, ja han hade ända till 1809 diktat företrädesvis i enlighet med den akademiska smaklärans fordringar; och ändå anslog han senare i sin andliga sång helt andra toner, utmärkta på samma gång af innerlighet och kraft: också erkändes hans psalmbok af hela nationen såsom ett mästerverk.

Men mycket af allt detta var och delvis måste vara obekant för de ynglingar, hvilka, lifligt intresserade för poesin i allmänhet och för den romantiska poesin i synnerhet, strax efter statshvälfningen öppnade ett häftigt krig mot den enligt deras åsigt allför mycket rådande akademiska smaken. I spetsen för dessa ynglingar gingo Hammarsköld, Atterbom och Palmblad.

Lorenzo Hammarsköld var född 1785 och var således blott aderton år gammal då han (1803) såsom student i Upsala, jemte några med honom likatänkande ynglingar, bildade ett litterärt förbund, som kallades *Vitterhetens vänner*. Och följande år framträdde i en landsortstidning en uppsats af honom, hvilken rörde den nyare tyska litteraturen och bebådar nyromantikens uppträdande i Sverige.

Per Daniel Amadeus Atterbom var ännu yngre än Hammarsköld, ty han föddes 1790. Hans hem stod i en naturskön trakt af Östergötland, der hans far var prest. Hans håg för läsning vaknade tidigt, tillochmed lärde han sig vid sex års ålder på egen hand tyska språket. Den fromma modern sjöng vid sin spinnrock för sonen helst psalmer, men äfven folkvisor, Sinclairs-visan, Den gamle knekten och andra sådana sånger. I samma riktning som hvad han hörde gick äfven gossens läsning: han gjorde bekantskap med Heimskringla, Adalrik och Giöthilda m. m. Så fick han redan tidigt smak för sagans underbara verld, ja han började äfven sjelf att författa: då han var åtta år skref han en roman, som han kallade „Alphonsus och Marina, historia gjord af mig“. I sitt tionde år kom han till skolan i Linköping och hade här tillfälle att i en sin morbrors bibliotek lära känna arbeten af nyare svenska författare, äfvensom några tyska.

År 1805 blef han student i Upsala och intogs strax derefter i sällskapet „Vitterhetens vänner“. Men när detta sällskap kort derpå upplöstes, emedan de fleste medlemmarne lemnade Upsala, stiftade Atterbom och flere af hans jemnåriga 1807 ett nytt förbund, hvilket kallade sig *Musis amici* (vänner till sånggudinnorna). I detta intogs kort efter stiftelsen **Vilhelm Fredrik Palmblad** (född 1788) och på dennes förslag ändrade förbundet sina stadgar och antog namnet *Aurora*, hvarmed skulle antydast, att en ny „morgonrodnad“ grydde för den svenska vitterheten. Sällskapets ändamål förklarades vara „en evig förbrödring för sanning och skönhet, ett ömsesidigt bildande och en allmän reformation i alla den högre litteraturens grenar“. Detta ändamål sökte man uppnå genom inbördes täflan och granskning af hvarandras arbeten. Genom prisskrifter på vers och prosa samt inträdes- och högtidstal sökte medlemmarna utbilda sina skaldegåfvor och sina åsichter i vittra frågor. Och dessa åsichter gingo allt mera i den romantiska riktningen, dels på grund af att man ifrigt sysselsatte sig med läsning af de tyska likasinnade författare dels i följd af

det intryck tidens händelser gjorde. Djup var t. ex. den smärta som Atterbom kände öfver Sveaborgs kapitulation, och i den gripande dikten *Syn* har han gifvit uttryck deråt. Den återvunna friheten skänkte honom sedan ingen glädje, ty „äran, ack, och Finland äro borta“ såsom det heter i hans dikt *Fredsslutet*. I stället ville han i vetenskapens och sångens verld söka ersättning för hvad som brast i verkligheten.

Tidigare, än ursprungligen ämnadt var, kommo Aurora-förbundets medlemmar att uppträda för allmänheten. De fingo nemligen höra, att Hammarsköld, som flyttat till Stockholm, umgicks med planer att utgifva en tidskrift, der han skulle förfäktade de nya åsigtarna. Aurora-bröderna ville ej låta honom få försteget, och så utkom på hösten 1810, tidigare än Hammarskölds *Lyceum*, första häftet af tidskriften *Phosphoros* („Ljusbringaren“), hvilken sedan fortsattes till år 1813, och i hvilken upptogs mycket af Aurora-förbundets skrifter. Sjelfva förbundet åter var i och med det samma upplöst, ty medlemmarne fingo snart full selsättning med den litterära strid som uppstod.

Af den nämnda tidskriften fingo sedan nyromantikerne namnet *fosforister*; eljes plägar man ock beteckna dem med namnet *nya skolan*.

De likatänkande i Stockholm hade emellertid ej varit overksamma. Redan 1809 påbörjade de veckotidningen *Polyfem, ett blad att läsa på sängen*, utgifvet, som det hette, af „Sällskapet för det löjliga“ och fortsatt till 1812. Den enögde cyklopens namn fick tidningen, emedan den lofvade att skåda endast rätt fram. Dess redaktör var **Johan Kristoffer Askelöf** († 1848), men äfven Hammarsköld lemnade flitigt bidrag. Förnämligast med skämtets och satirens vapen angrep man här den „gamla skolan“, för att sålunda bereda väg för den afsedda reformationen i vitterheten. — Efter dessa båda tidskrifter följde sedan *Svensk litteraturtidning*, utgifven i Upsala 1813—1824, medan den nya skolans skaldestycken inrymdes i *Poetisk kalender*, som utgafs af Atterbom 1812—1822.

Den af de akademiska skalderna, hvilken först och mest var utsatt för den nya skolans angrepp, var Leopold, och, såsom redan är nämnt, svarade han äfven med flere qvicka artiklar och satirer. Förnämligast var det dock **Per Adam Wallmark** († 1858) som ihärdigt och skickligt förde den gamla skolans försvar uti *Journal för litteraturen och teatern*, sedermera *Allmänna journalen*. Han blef derför af sina motståndare illa åtgången, och hans namn, förändradt till Markall, skyltade äfven i titeln på den stora komiskt-satiriska hjeltedikt *Markalls sömnlösa nätter*, i hvilken fosforisterne förlöjligade dels akademikerne, dels äfven dem, som icke ville sluta sig till någotdera partiet och derför kallades „teckenförbidande neutrer“. Utom dessa stridsskrifter utgäfvos ännu flere broskyrer, i synnerhet af Hammarsköld och Wallmark. Äfven den eljes fredlige Franzén uppträdde en gång, till försvar för fru Lenngren, hvars poetiska värde fosforisterne nedsatt.

Å hvardera sidan fördes striden med icke ringa häftighet och bitterhet. Äfven Atterbom, i grunden en vänlig och fridsam natur, förgick sig icke sällan i ungdomlig hetta. En annan brist såväl i hans kritiska uppsatser som i hans poesi var den dunkelhet och svårfattlighet, som der var rådande. Dock har han äfven redan tidigt skrivit dikter af mycken skönhet, och i synnerhet egde han en utmärkt förmåga att musikaliskt beherska och bilda språket. Denna framträder t. ex. i diktcykeln *Blommorna*, som är ett uttryck för den romantiska natursymboliken, i det att skalden i blommorna inlägger menliga stämningar och känslor. Med värme deltog Atterbom äfven i de bemödanden som denna tid gjordes att återupplifva de gamla folkvisorna; han intog i en årgång af „Poetisk kalender“ en samling sådana, kallad *Nordmansharpan*, och uttalade sig på samma gång om folkdiktningens stora betydelse och poetiska värde. — Under kriget mot Napoleon skref Atterbom till Karl Johans ära den praktfulla sången *Lejonriddarne*.

Genom de ständiga striderna och stark öfveranstängning under dessa år hade Atterboms helsa börjat lida.

Han kom nu (1817) genom några vänners välvilja i tillfälle att göra en längre resa till Tyskland och Italien, under hvilken han gjorde bekantskap med flere framstående personer samt återvann lugn och jenvigt. År 1819 återkom han till Sverige och utsågs till lärare för kronprinsen Oskar. Två år derefter blef han docent, år 1828 professor i filosofi och 1835 erhöll han den kort förut inrättade professuren i estetik och modern litteratur vid Upsala universitet.

Efter sin hemkomst utgaf Atterbom de vackra styc-
kena *Recensionsblommor* och *Fridsrop*, i hvilka han uttalar sin önskan om försoning mellan de stridande partierna i vitterheten. Småningom lade sig också stridens böljor och det yttre tecknet på försoningen var att Atterbom år 1839 valdes till ledamot af svenska akademien.

Atterboms senare dikter äro i många afseende fria från de fel, som finnas i de tidigare, de äro framför allt klarare och bestämdare till sitt innehåll, jemte det den varma stämningen och det vackra melodiska språket bibehöllos. I synnerhet framtrada dessa förtjenster i hans största poetiska arbete, *Lycksalighetens ö*, sagospel i fem äfventyr. Det är en stor allegorisk dikt, som afser att framställa förhållandet mellan fantasilifvet och det verkliga lifvet, hvarvid dock Atterbom icke som de tyske romantikerne gaf det förra uteslutande rätt på det senares bekostnad, utan lät förstå, att det kan hafva sorgliga följder för menniskan, om hon alldeles glömmet eller åsidosätter de fordringar verkligheten ställer på henne. Dikten är för öfrigt utmärkt genom en stor rikedom på vexlande, ofta konstfulla versformer, alla behandlade med utmärkt mästenskap: flere der intagna lyriska stycken äro allmänt kända och älskade.

I „Lycksalighetens ö“ fann Atterbom äfven tillfälle att under formen af en satirisk skildring af en republik i „Hyperboréernes“ land, uttala sina åsigter i åtskilliga samhällsfrågor. Såsom man af en romantiker kan vänta äro dessa åsigter reaktionära. — Ett annat sagospel af Atterbom, *Fogel blå*, blef ofullbordadt.

Såsom universitetslärare egnade sig Atterbom med lifligt intresse åt estetiska och litteraturhistoriska undersökningar. En frukt af dessa är det stora arbetet *Svenska siare och skaldar*, der han skildrar svenska vitterhetens mest framstående personligheter från Stjernhjälm till och med Gustaf III:s tid. Han har här med större opartiskhet än förr behandlat den gamla skolan, medan dock hans medkänsla, naturligt nog, framför allt drager honom till sådana personligheter, dem den nya skolan betraktade såsom sina förelöpare, t. ex. Svedenborg, Thorild och äfven Bellman, och hvilka därför i hans arbete framträda i ljusare dager än de torde förtjena. Också förleddes Atterbom stundom af sin lifliga fantasi till mindre varsamhet i meddelandet af faktiska uppgifter, och många af de diktpref han anför har han likaså ansett sig böra „förbättra“.

Såsom enskild person var Atterbom en blid och älskvärd karakter och i sitt familjelif var han särdeles lycklig. Han dog 1855.

Atterbom var den nya skolans förnämsta skald. Hammarsköld har väl äfven författat flere dikter, men dessa hafva icke tillvunnit sig synnerligen stor uppmärksamhet, med undantag af några i satiriskt syfte skrifna: i „Markalls sömnlösa nätter“ är „första natten“ ursprungligen författad af honom, ehuru sedan omarbetad af Atterbom o. a. På prosa var Hammarsköld en flitig skriftställare och hans arbete *Svenska vitterheten*, utgifvet redan 1818—19, är det första försök att i större skala skriva Sveriges litteraturhistoria. Hammarsköld dog 1827 såsom amanuens vid kungliga biblioteket i Stockholm.

Palmblad, hvilken likasom Atterbom blef professor i Upsala, har i sin ungdom skrivit några noveller, men mest verkade han genom kritiska och polemiska uppsatser; äfven på det politiska området förde han i tidningar och tidskrifter med ifver och skicklighet de konservativa och reaktionära åsigternas talan. Han har dessutom öfversatt grekiska tragedier till svenskan samt författat arbeten i geografi m. m. Han dog 1852.

Utom Atterbom hade den nyromantiska skolan emellertid att uppvisa äfven flere andra diktare, ingen dock af den betydelse som han. Bland dessa kunna nämnas **Samuel Johan Hedborn** (prest, † 1849), som bl. a. diktat vackra *psalmer* och en synnerligen känd *vaggvisa* („Ute blåser sommarvind“), och **Julia Kristina Nyberg**, född **Svärdström** († 1854), hvilken under namnet *Euphrosyne* skref lyriska dikter i samma stil som Atterboms.

Johan Börjesson, som man kallat „den siste fosforisten“, skref likaledes såsom ung lyriska dikter i Poetisk Kalender, men tystnade snart, till dess han långt senare, på 1840-talet, begynte framträda med *dramatiska* arbeten, af hvilka *Erik den fjortonde* anses såsom det bästa. Börjesson dog 1866.

Anders Abraham Grafström († 1870) plägar äfven räknas till denna skola på grund af ungdomsdikter i Poetisk Kalender samt dikten *Sången*, i hvilken han ställer såsom poesins uppgift att trösta människan för all den smärta jordlifvet medför. Grafström slöt sig dock icke egentligen till någon af de stridande skolorna, utan gick i poesin sin egen väg. Han blef slutligen kyrkoherde i Umeå och svärson till Franzén, om hvars diktning hans något påminner. Flere af hans dikter hafva blifvit allmänt kända genom sång: så t. ex. *Norrland* samt *Välkommen och farväl* („Säg mig ej välkommen när jag kommer“).

C. De götiska skalderna.

I nära förbindelse med den romantiska uppfattningen stod ifrandet för det fosterländska i vitterheten, och vi ha äfven sett, att t. ex. folkdiktningen af den nya skolans män uppskattades och värdades. Men striden mot den gamla skolan, för hvilken fosforisterne hemtade sina vapen i de tyske författarnes skrifter, och der allmänt estetiska frågor trädde i förgrunden, gjorde att det nationela i vitterheten icke hos dem betonades med sådant eftertryck, som hos

en annan grupp skalder, hvilka togo till sin särskilda uppgift att ge den *nordiska* folkanden uttryck i sin dikt. Äfven desse bildade sinsemellan ett förbund, efter hvilket sedan denna grupp fått sin litteraturhistoriska benämning.

Detta förbund stiftades 1811 i Stockholm af några unga män, tjenstgörande vid embetsverken i hufvudstaden. De flesta af dem voro vermländingar och sinsemellan barn- och studentkamrater. De hade redan någon tid plägat sammankomma för att utbyta åsigter, särskildt i fosterländska ämnen. Rikets vådliga belägenhet under och efter kriget mot Ryssland lät dem känna saknaden af de dygder, som fordom gjort Sverige starkt och mäktigt, och upplifvandet af dessa dygder satte de nu såsom sitt mål. På förslag af **Jakob Adlerbeth** (en son till G. G. Adlerbeth) beslöts nämnda år att gifva dessa samqväm en fastare form, och så uppstod det *Götiska förbundet*, som skulle vara „en broderlig förening af män, egnade åt upplifvandet af de gamle göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne“. Det hette i förbundets stadgar bland annat: „en göts väsende vare enkelt och oförståldt. Hans pligt vare sjelfförsakelse och verksamt nit för allmänt väl. I medborgerliga förhållanden vike ej hans öfvertygelse och föresatser för maktspråk eller yttre tvång. Hans kärlek för fäderneslandet vare oskrymtad; att offra lif och blod för dess sjelfständighet hans ädlaste handling“.

Förbundets mål var alltså främst ett allmänt *medborgerligt*, att söka efterlikna fädrens dygder; men för att kunna göra detta måste man känna huru fädren lefvat och handlat, och därför var hvarje förbundsbroder „ovilkorligen förpligtad till forskning i de gamle göters sagor och häfder“. Genom denna bestämning kom förbundet att verka mycket för kännedomen af forntiden och dess diktning. Och då tillika bland förbundsbröderne funnos män med stor skaldebegåfning, kommo de fosterländska intressena att i desses diktning få ett rikt uttryck.

Götiska förbundet utgaf äfven sin egen tidskrift vid namn *Iduna*, af hvilken tio häften utkommo åren 1811—1824.

På 1820-talet, då de män, som utgjort förbundets kärntrupp, blifvit gamla eller skingrats åt olika håll, blefvo mötena eller „stämmorna“ allt mindre besökta, hvarför ock år 1833 förbundets verksamhet förklarades hvilande. Sedan Adlerbeth dött 1844, blef förbundet formligen upplöst och ett sluthäfte af Iduna utkom 1845.

Vi hafva nu att omtala de mera framstående bland göterne hvar och en för sig.

För en större kännedom af forntidens diktning verkade i synnerhet **Arvid August Afzelius**. Han var född 1785 och son af en fattig prest. Såsom barn vistades han mest hos sin farfader, en ansedd bonde, och följde gerna med dennes vallhjon ute i skog och mark. Redan härvid, och sedan under sin ynglinga- och mannaålder lyssnade han med kärlek till folkets sånger och sägner, hvilka han lärde sig och upptecknade. Så uppstod, med bidrag från andra håll, samlingen *Svenska folkvisor*, genom hvilken den nordiska folkdiktningen först blef bekant i Sverige. Senare utgaf Afzelius äfven en stor samling historiska sägner under titel *Svenska folkets sagohäfder*. Dessutom öfversatte han den *äldre Eddan* till svenska. Äfven såsom diktare uppträdde han; så t. ex. är det han som skrifvit orden till den herrliga folkmelodin *Neckens polska*. — Afzelius var länge kyrkoherde i Enköping och dog såsom sådan 1871.

Per Henrik Ling var af alla det götiska förbundets skalder den mest götiske, den, som med största ifver ville åstadkomma ett verkligt återupplifvande i nutiden af den fornnordiska kraften. Han var född år 1776 och förde ett brokigt ungdomslif, hvars alla enskildheter man ej känner. Med säkerhet vet man, att han vistats flere år i Köpenhamn, der han såväl erhöll väckelser till diktning i nordisk anda som ock lärde sig fäkta. Sistnämnda konst ledde honom sedan till hans förnämsta lefnadsuppgift: grundläggandet och utbildandet af den svenska *gymnastiken*, genom hvilken han ville på den kroppsliga idrottens väg vinna sitt mål: att göra de moderna svenskarne till värdiga ättlingar af de gamla nordborne. Han blef äfven 1813 föreståndare för

ett gymnastiskt institut i Stockholm, i hvilken befattning han qvarstod till sin död (1839) och har verkat ofantligt mycket för gymnastikens sak både i Sverige och i andra land, ty hans gymnastiska system vann insteg äfven i utlandet.

Lings diktning står i nära förbindelse med denna hans verksamhet: äfven i poesin sökte han det urnordiskt kraftiga både i ämnen och utförande. Åt denna uppgift eignade sig hans eldiga natur med icke mindre brinnande ifver än åt gymnastiken. Men framgången svarade ej mot hans goda afsigter: hans stora hjelkedikt *Asarne* och hans många tragedier med forntida ämnen föreföllo allmänheten dels tröttande, dels råa, i följd af den bålstora kraften hos hans hjeltar. Deremot vann Lings herdedikt *Kärleken* stort bifall (här förekommer bl. a. den länge allmänt sjungna visan „Stunden bortilar, men icke min smärta“). En egenomlig dikt är „drottqvädet“ *Gylfe* (1814), i hvilket samtidens tilldragelser skildras i allegorisk form.

Om man icke kan fränkänna Ling en ganska stor ensidighet, hvilken förtog verkan af det goda han ville, så egde götiska förbundet inom sig i stället ett snille, som är ett af de mångsidigaste Sverige alstrat: den såsom historieskrifvare, tänkare, skald och tonsättare utmärkte Geijer.

Erik Gustaf Geijer föddes den 12 januari 1783 på Ransäters bruk i Vermland, hvilket egdes af hans fader. I en herrlig natur och lyckliga familjförhållanden uppväxte han och fick sin undervisning i hemmet till sitt tolfte år, då han sattes i Karlstads skola. Här skötte han sin läsning med sådan framgång, att han vid sexton års ålder blef student i Upsala. Han fortsatte att med ifver förkofra sig i studier; mest läste han klassiska språk och filosofi. Af en tillfällig anledning kom han att försöka sig såsom historisk skriftställare: han skref vid tjugu års ålder ett *Äreminne öfver Sten Sture den äldre*, för hvilket han vann svenska akademins stora pris, och hvarigenom han först gjorde sig bekant på litteraturens fält. Emellertid tvekade han ännu, åt hvilket håll han skulle vända sig, emedan

han hade intresse för olika vetenskaper; men efter att ha gjort en resa till England bestämde han sig slutligen för historien, i hvilken vetenskap han 1810 blef docent och 1817 professor vid Upsala universitet.

I götiska förbundet intog Geijer en synnerligen framstående plats. Första häftet af „Iduna“ är helt och hållet författadt af honom, och äfven till de följande häftena har han lemnat talrika bidrag, både afhandlingar och dikter.

I sina dikter ger Geijer företrädesvis uttryck åt den fornordiska kraften och karaktersstyrkan samt vikingatidens okufliga frihetskärlek. Dels framställas dessa egenskaper såsom exempel att efterföljas af skaldens samtid (*Manhem*), dels blott såsom poetiska bilder af forntiden (*Vikingen*, *Odalbonden*, *Den siste kämpen*, m. fl.). Dessa bilder äro såväl troget tecknade som utmärkta af stor poetisk skönhet. I andra dikter har Geijer förherrligat några af Sveriges hjeltekonungar (*Gustaf Eriksson*, *Karl XII*), hvilka likaledes för honom framstodo såsom representanter för den nordiska kraften.

I Geijers dikter framträder stundom ett romantiskt drag; i synnerhet är detta fallet i *Den lilla kolargossen*. Men detta bidrager blott till att göra intrycket af dikten ännu djupare, och likaså understödes diktens verkan hos Geijer ofta på ett utmärkt sätt af de vackra *melodier* han sjelf till dem komponerade (t. ex. „Vikingen“ och „Kolargossen“). Ty Geijer egde mycket stor musikalisk begåfning och var den förste som i den svenska sångkompositionen mera direkt anslagit en ton liknande folkmelodiernas. Huru väl Geijer äfven förstod folkdiktningen, det visade han genom ett mästertligt företal till Afzelius' „Svenska folkvisor“.

Så afgjord Geijers poetiska begåfning än var, lemnade han dock snart nästan helt och hållet diktningen för att i stället utöfva skriftställarskap på andra områden. Framför allt egnade han tid och arbete åt historien. Hans föreläsningar voro utmärkta, och en talrik åhörarskara följde dem med det lifligaste intresse. Af hans stort anlagda arbete *Svea rikets häfder* utkom visserligen endast en del (1825),

men denna var af största betydelse för kändedomen af Sveriges forntid. I mindre skala tilltagen är hans *Svenska folkets historia*, som han hann fullfölja ända till Karl Gustaf; dessutom har man af honom andra historiska skrifter öfver frihetstiden och Gustaf III:s regering. I dessa arbeten har Geijer genom sin skarpa blick för händelsernas inre sammanhang och sin snillrika framställning förvärfvat sig rang af Sveriges störste häfdatecknare.

Äfven i filosofiska ämnen och rörande samhällsfrågor uttalade Geijer sig i många uppsatser och afhandlingar. Han intog dervid i början en likadan ståndpunkt som fosforisterne, och Upsala universitet blef sålunda en hård för konservativa åsichter, mot hvilka liberalismen i Stockholms tidningar och vid riksdagarna kämpade långvariga och ofta bittra fejder. Denna konservativa riktning fick namn af den *historiska skolan*, af orsak att man på detta håll yrkade på att det historiska i samhällsskicket, det som under en lång tidsföljd utbildat sig, icke finge godtyckligt utbytas mot nya former, äfven om dessa kunde synas förnuftigare. Men ur sådana grundsatser kunde man lätt komma till att motsätta sig alla framsteg. Också fann Geijer småningom dessa åsichter allt mindre tillfredsställande, och slutligen förklarade han öppet (1838), att han genom historiska studier bragts att affalla från den historiska skolan. I en af honom utgifven tidskrift, *Litteraturbladet* (1838—1839) framlade han nu i stället frisinnade åsichter i flere viktiga samhällsfrågor.

Detta Geijers „affall“, som skilde honom från flere af hans forne vänner och sålunda kostade honom en hård strid, är ett prof på den karaktersfasthet, som utmärkte Geijer, och som gör honom till en af de ädlaste personligheter Sveriges litteraturhistoria har att uppvisa. Ett vackert uttryck har denna hans karaktersstyrka fått äfven i de dikter han skrifvit efter sitt affall: de äro visserligen få och korta, men i dem afspeglar sig en lugn och manlig förtröstan. En af dem, *På nyårsdagen*, skrefs just vid ingången af år 1838, och han har till den satt en gripande musik.

På grund af försvagad helsa, samt för att fullfölja sina historiska arbeten flyttade Geijer 1846 från Upsala till Stockholm, men dog derstädes redan den 23 april år 1847.

Esaias Tegnér är den af de götiske skalderne som erhållit det största rykte såväl i Sverige som ock i utlandet. Han var nära jemnårig med Geijer, ty han föddes den 13 november 1782 på Kyrkerud i Vermland och var son till en prestman, som sjelf var bondson från Småland. Faderlös vid nio års ålder måste den unge Esaias sjelf förtjena sitt bröd och antogs till skrifvarbiträde hos en kronofogde vid namn Branting. Men denne märkte snart hos honom stora anlag för läsning, och så fick han vid tretton års ålder på allvar börja studera, sålunda att han åtföljde en äldre broder, som var informator, och fick läsa för denne. Mycket läste han dock på egen hand och detta med den mest ansträngda flit, så att han sällan unnade sig mer än några få timmars nattro. Af sina jemnåriga drogs han emellertid ofta ut till glada lekar, brottningar, skridskofärder och kägelspel, hvarvid han i raskhet täflade med hvem som helst och sålunda bibehöll sin kropp vid helsa och spänstighet. Senare har han i dikten *Till min hembygd* skildrat detta friska ungdomslif.

Kärast af all hans läsning var honom Homeros, hvars hjeltedikter han läste på egen hand, tillochmed utan dugliga hjälpmedel i afseende å språket. På fristunder läste han derjemte gamla nordiska sagor, men äfven författare från senare tider, bland andra både Voltaire och Rousseau.

Tegnér's diktning, hvilken begynte redan i hans unga år, går till en början ganska mycket i den akademiska stilen; men hvad som är utmärkande äfven för hans tidigaste dikter är en stark frihetskänsla, alstrad såväl af hans läsning som af det lif han förde. Derför var också Napoleon, hvilken han betraktade såsom frihetens försvarare, hans hjelte: redan vid sexton års ålder skref han till dennes ära två poem, af hvilka det tidigare är den äldsta större dikt vi af honom ega i behåll.

År 1799 kom han som student till Lund med understöd af Branting och brukspatron Myhrman, egare af Rämens bruk, der Tegnér senast vistats jemte sin bror. I Lund fortsatte han att arbeta med samma flit som förut, så att han 1802 blef magister och följande år docent. Deremellan var han informator, bland annat äfven i Stockholm; men hans frihetsälskande sinnelag fann sig icke väl vid en sådan befattning, hvarför han ofta var missmodig till lynnet.

Efter att ha fått flere små akademiska tjänster i Lund kunde han 1806 gifta sig med Anna Myhrman, en dotter af brukspatronen på Rämen. Nu förändrades hans lynne, han blef glad och sällskaplig, och den blixtrande qvickhet han egde gaf sig nu fritt lopp i vänners lag eller i förtroliga bref. Efter Tegnér finnes i behåll och numera efter hans död utgifna många snillrika bref, hvilka både äro af stor vigt för kännedomen af hans personlighet och innehålla intresanta omdömen öfver samtida tilldragelser och litterära förhållanden, jemte det de äro utmärkta i afseende å stilen.

Under sin första universitetstid fortfor Tegnér äfven att dikta, i synnerhet hafva vi af hans hand från denna tid en mängd tillfällighetsdikter och den redan nämnda sången „Till min hembygd“. Derjemte försökte han sig på lärodikter i den akademiska stilen, med hvilka han ofta, men utan framgång täflade om pris i svenska akademien. Så var fallet t. ex. 1805, då Wallin erhöll tre pris, men Tegnér intet. Den senare skref då en qvick och bitande *Straffsång öfver svenska akademien*, hvilken dock ej blef tryckt förrän efter hans död.

Så kom 1808 års krig och nu fann Tegnér ett ämne, som lämpade sig för hans begåfning och tänkesätt: och så skref han sin ljungande *Krigssång för skånska landtvärnet*. Men det hopp han här uttalar om seger för de svenska vapnen kom på skam och vållade djup nedslagenhet hos både Tegnér och andra. Då hände sig att den unge skalden sommaren 1811 var på Rämen, der hans svärfar

kort förut dött. Han och tre hans svågrar kommo nu en dag öfverens att pröfva på huru folkets söner hade det, och företogo en fraktresa till staden, dit de förde jern och derifrån de i stället afhemtade spanmål. Färden var rätt mödosam, men hade en följd, som ingen kunnat ana. Under den ensliga vandringen i Vermlands storartade natur vände sig den unge skaldens tankar till höga ämnen. Nationen var förvekligad och därför hade den blifvit besegrad; nu borde man taga lärdom af fosterlandets natur, som är hård men kraftig; därför borde man återvända till enkla seder, till allvar i tänkesätt och handling: då skulle Sverige äfven eröfra tillbaka sin forna storhet.

Dessa tankar togo småningom poetisk form, och så uppstod dikten *Svea*, hvilken samma år inlemnades till svenska akademien och erhöll dess stora pris samt, likasom förut „Krigssången“, möttes af nationens hänfödda bifall. De höga fosterländska tankarna voro klädda i ett praktfullt och bildrikt, men på samma gång klart och kraftigt språk och tilltalade därför en och hvar.

I början af följande år (1812) besökte Tegnér Stockholm och blef nu upptagen i götiska förbundet. Samma år utnämndes han äfven till professor i grekiska vid Lunds universitet, hvarjemte han prestvigdes och erhöll ett prebendepastorat. Sålunda hade hans ekonomiska ställning något förbättrats, om den ock ingalunda var alldeles tillfredsställande. Likaså var hans personliga ställning i Lund väl i allmänhet lycklig; men mången gång kände han dock af att han lefde i en småstad, der hans rika ande ej hade tillräckligt utrymme.

I stället tog han lifig del i tidens stora händelser. Han var ingen anhängare af den politik som Karl Johan följde. Visserligen gladde han sig åt Norges förening med Sverige och skref i anledning deraf den vackra dikten *Nore*; men i denna dikt nämner han, betecknande nog, ej Karl Johans namn. Och sedan, under krigen mot Napoleon, medan andra smädade Europas fiende, besjöng han likasom på trots denne sin hjälte (i dikterna *Hjelten* och *Den vak-*

nade örnen), likasom han efter Napoleons fall bittert hånade reaktionen (*Nyåret 1816*). Slutligen, då Lunds universitet 1817 firade en jubelfest till minne af reformationen, höll Tegnér ett tal, deri han uttalar sig öfver tidsriktningarna på både politikens och litteraturens område. I ett språk, glänsande af bildprakt, men genomadt af ädel värme för ljusets och frihetens sak, skipar han här rätt mellan det adertonde århundradet och det nittonde. Han förtiger icke att det förra hade betänkliga brister, framför allt var ytligt och prosaiskt; men han skonar icke heller de ytterligheter åt motsatt håll, dunkelhet, svärmeri och frihets-skygghet, som utmärkte den närvarande tiden.

Genom detta tal hade Tegnér klart betecknat den ställning han ville intaga till tidens stridande partier. Det var en ställning midt emellan, men härfluten icke af slapp likgiltighet, utan af sjelfständig öfvertygelse. Också är det den sjelfständiga kraften han i sin sköna *Epilog vid magisterpromotionen 1820* framhåller såsom „mannens första dygd“; och i bredd med kraften fordrar han *Karhet*, ty „det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta“. Genom denna sin senare fordran stälde han sig åter i opposition mot fosforisterne, hvilka betraktade dunkelhet såsom ett tecken på djup i tanken. Och mot Grafströms likanämnda stycke skref han dikten *Sången*, der han af poesin framför allt fordrar mod och friskhet.

Dessa egenskaper möta oss äfven i hans egen sång från denna tid t. ex. i dikterna *Majsång* och *Vintern*. I *Jätten* och *Karl XII* ger han åter sin hyllning åt kraften, oberoende af det ändamål denna kraft tjenar.

Genom dessa dikter hade Tegnér redan träffat en ton, som nära öfverensstämde såväl med det svenska lynnet som med stämningen i en tid, då stora världshändelser försiggingo och fylde sinnena med beundran för hjeltekräften. Men äfven en annan sida såväl i nationallynnet som i tidens stämning framträder i Tegnér's dikter: det är ett djupt svärmod. Tegnér var så mycket mer förmögen att ge uttryck äfven häråt, som han sjelf i sin ungdom var af

ett svårmodigt sinnelag, och detta drag återkom hos honom kort efter det han 1824 blifvit utnämnd till biskop i Vexjö. Så skref han omkring denna tid den dystra dikten *Mjeltsjukan*.

Men dessförinnan hade han hunnit fullborda tre större arbeten, hvilka beteckna höjdpunkten af hans skaldeverk-samhet. *Nattvardsbarnen*, på hexameter, och i följd af sitt ämne allvarlig till tonen, utkom 1820, *Axel* 1821, och *Fritjofs saga* utgafs delvis i Iduna 1820 och 1822, men utkom fullständig 1825. I synnerhet hos hjeltarne i de två senare arbetena ser man denna blandning af trotsig kraft och grubblande svårmod, som samtiden fann så tilldragande och som gjort att svenskarne i honom se sin nationalskald. Till framgången af „Fritjofs saga“ bidrog dessutom äfven att ämnet var fornnordiskt, men dess behandling icke gaf rum åt den råa styrka, som i Lings arbeten verkat så afskräckande. Och slutligen medverkade äfven det praktfulla språket till det storartade intryck dessa dikter framkallade.

Såsom biskop i Vexjö egnade sig Tegnéer med nit och framgång åt styrelsen af sitt stift: i synnerhet verkade han mycket till förkofran af stiftets skolväsende och höll ofta vid läroverkens avslutningar förträffliga *skottal*. Men han tyngdes fortfarande ofta af svårmod och var ej heller nu tillfredsstäld med den riktning förhållandena togo. Han såg i liberalismens sträfvanden något som skulle hindra utvecklandet af den sjelfständiga kraft han älskade se äfven hos den nordiske konungen, och därför utlät han sig mången gång i tal och i dikt med bitterhet om dessa sträfvanden. Men äfven dikter af annan art hafva vi från denna tid, t. ex. den sköna sången *Vid svenska akademins femtiåra minneshögtid* (1836).

Skaldens svårmod, hvarmed äfven förband sig kroppslig sjukdom, bröt slutligen (1840) ut i fullt vansinne. Efter att ha vårdats i en anstalt i utlandet tillfrisknade han likväl och diktade ännu ett större stycke, *Kronbruden*, hvilket, med anledning af att den skildrade tilldragelsen (ett bondbröllop) framställes försiggående i Skatelöf, tillika in-

nehåller en varm hyllning åt Kellgren. Längre räckte emellertid ej förbättringen i skaldens helsotillstånd, ty efter förnyade slaganfall slutade hans för det stora och ädla så varmt klappande hjerta att slå den 2 november 1846.

D. Fristående diktare.

Under den tid, då striden mellan gamla och nya skolan pågick, funnos flere skalder, som alls icke eller blott i sin ungdom tillhörde någon skola eller något förbund. Främst bland desse står Stagnelius.

Erik Johan Stagnelius föddes 1793 på Öland, der hans fader då var kyrkoherde; sedan blef han biskop i Kalmar. Sonen var redan från späda år ett underligt barn, visserligen sjuklig, men tidigt röjande ovanliga anlag. På samma gång han med ifver läste allt hvad han kunde öfverkomma, visade han ett svärmiskt lynne, hvars utveckling främjades både af den natur, i hvilken han lefde, framför allt det mäktiga hafvet utanför hans hem, och af ett ensligt lefnadssätt, ty han gick aldrig i någon skola. Dessutom hade han redan i ungdomen hört berättas många folksägnor och likaså hade han läst åtskilliga af de nordiska sagorna.

Vid aderton års ålder blef han student och lefde vid universitetet stilla och indraget. Skald var han redan nu, fastän ingen visste deraf och först efter hans död fann man att han redan som nyssblefven student författat en mängd dikter.

År 1815 kom Stagnelius till Stockholm der han blef tjensteman i „konungens kansli“. Sina tjenstegöromål skötte han med nit och skicklighet, och af sin chef Rosenstein omfattades han med mycken välvilja. Men utom tjensten var hans lif ensligt och främmande för verlden omkring honom. En gång täflade han i svenska akademien och fick dess andra pris för *Sång till qvinnorna i Norden*. Dessutom utgaf han visserligen några af sina arbeten i tryck, men anonymt, så att författaren förblef okänd för den stora

allmänheten. Och Stagnelius sökte icke heller ryktbarhet. Ej blott hans lynne stämde honom för enslighet: äfven en plågsam sjukdom gjorde att han flydde människorna, hvarjemte han döfvade sina plågor med ett opiat, som ytterligare undergräfvade hans helsa. Under allt detta diktade han oupphörligt. Men drifven af en ständig oro bodde han än här än der, i någon vindskammare, flyttande till ett annat ställe så snart han på detta trodde sig finna mer ostördt lugn. Sålunda dog han ock lika obemärkt som han lefvat: en morgon år 1823 fanns han vid städerskans inträde liggande död på sin bädd. Ingen hade hört hans sista suck.

Först efter hans död fann man, hvilken massa dikter han författat: de voro förvarade i en säck för att vid de täta flyttningarna kunna medföras så mycket lättare; dessutom vet man att många blifvit af skalden sjelf uppbända. Men ej blott mängden af dessa dikter är förvånande, utan äfven deras olikhet sinsemellan. Man finner bland dem stora episka och dramatiska alster, och dertill lyriska dikter af de mest vexlande slag, jemte en mängd öfversättningar från äldre och nyare skalder. Med märkvärdig lätthet rör Stagnelius sig i alla möjliga former: hexameter och andra klassiska versmått, sonetter, canzoner och dylika den „nya skolans“ älsklingsformer, den gamla skolans alexandriner, den femfotade dramatiska jamben, alla dessa och många andra former har han använt, men alltid är versen utmärkt af ett underbart välljud. Och som det är med formen, så är det med innehållet: än rör sig Stagnelius i den klassiska forntiden, än skildrar han fornnordiska ämnen, än skrifer han lärodikter i den gamla skolans stil, än stycken, i hvilka en romantisk natursymbolik framträder; än diktar han religiösa sånger, i hvilka råder ett mystiskt svärmeri, än besjunger han hjeltekraften, än det enkla landtlifvet, skildt från verdens kif och larm, än åter bordets nöjen. Med ett ord, han tillhör alla skolor eller ingen skola, och ingen af hans samtida skalder afspeglar så mångsidigt som han de olika riktningar i tanke-

lifvet och i diktkonsten, hvilka under denna tid i Sverige bröto sig mot hvarandra.

Af Stagnelius' episka arbeten är *Vladimir den store* mest bekant. Denna dikt är skrifven på hexameter och skildrar huru den ryske fursten Vladimir genom sin kärlek till den grekiska kejsardottern Anna bevekes att med sitt folk öfvergå till kristendomen. Ett likartadt ämne behandlas i sorgespelet *Martyrerna*, hvilket rör sig omkring de kristnes förföljelse i Kartago under Septimius Severus, 200 år efter Kristi födelse. „Martyrerna“ utgaf Stagnelius såsom del af samlingen *Liljor i Saron*, hvilken för öfrigt innehåller lyriska dikter. I dessa framträder en för Stagnelius egendomlig, med den s. k. „gnosticismen“ beslägtad verldsåskådning, enligt hvilken själen (anima) ur materiens, verldsfurstens (demiurgens) tvång längtar såsom ur ett fängelse upp till urljuset. Och hela jorden är en återspeglung af denna längtan och af sorgen öfver människans fall. Endast genom lidandet kan människan renas och frigöras från stoftets bojar. (Denna tanke framträder t. ex. i dikten *Lifvets villkor*).

Bland Stagnelius' lyriska dikter kan ännu omnämnas den allmänt kända romansen *Necken* („Qvällens guldmoln fästet kransa“).

Sexton år efter det Stagnelius dött, öppnades hans graf på Maria kyrkogård för att mottaga stoftet af äfven en annan diktare, Nicander, hvilken i många afseenden kan sägas stå Stagnelius nära.

Karl August Nicander var född 1799 i Strengnäs. Redan som ung student väckte han stor uppmärksamhet genom sitt drama *Runesvärdet och den förste riddaren*, som skildrade striden mellan kristendom och hedendom i Norden. Han tillhörde äfven götiska förbundet och besjüng likasom de götiske skalderna hjeltekräften, t. ex. i diktkransen *Lejonet i öknen*, som innehåller taflor ur Napoleons lif, eller i dikten *Fosterlandskänslan*. Men såväl i „Runesvärdet“, som i den vackra diktecykeln *Konung Enzo*, i *Erik Vasas runa* m. fl. dikter har han likasom Stagnelius

besjungit lidandets kraft att rena och höja menniskan. Också var Nicanders eget lif allt annat än solljust: fattigdom, bekymmer och sjuklighet bröto hans krafter och han dog 1839.

Erik Sjöberg, med skaldenamnet *Vitalis*, var Nicanders vän och hade ett öde liknande dennes. Han föddes 1794 i Södermanland och var son af en arbetskarl. Svag till kroppen, men med en brinnande håg för läsning sattes han genom understöd af en släkting i stånd att genomgå Strengnäs skola och gymnasium, der han gjorde bekantskap med Nicander. Sedan han blifvit student och magister kämpade han manligen mot fattigdom och sjuklighet, men dukade under i striden och dog på ett lasarett i Stockholm 1828.

Vitalis' diktning är en återspeglung af hans lif: i den samma uttalar sig ett manligt sinnelag, som i följd af de lifserfarenheter han haft helst sluter sig inom sig sjelf. (*Enslingens sång i den stora öknen, Den kämpandes sång*). Stundom anslår hans dikt tonen af förtröstansfull undergifvenhet under lidandet (*Försakelse*). Äfven har han diktat fosterländska sånger (*Sverige, Till konungen och fäderneslandet*). Dessutom är han märkvärdig för de *satiriska* dikter, med hvilka han, den förste bland det yngre släktet, angrep fosforisterne samt öfverhufvud den alltför starka poetiska känslsamheten. (*Komiska fantasier* m. fl. dikter). Äfven göterne fingo sin del af hans satir (*Nordens gudar*), och likaså har han med stor komisk styrka tecknat bilder ur lifvet i samtiden (*Julkalaset, Promotionen 1824*).

Karl Fredrik Dahlgren var född i Östergötland 1791, och blef 1816 pastorsadjunkt i Stockholm, der han sedermera 1824 hann till komminister. Han slöt sig i sin ungdom till fosforisterne och har deltagit i författandet af „Markalls sömnlösa nätter“. Men snart skilde han sig i poetiskt afseende från nya skolan, ehuru flere af dess män fortforo att vara hans personliga vänner. Dahlgrens hem var också en längre tid samlingsplatsen för en stor mängd af Stockholms litterära personligheter, och likaså var han

en verksam medlem af flere sällskap, som bildades i hufvudstaden i afsigt att förena vänner af glädje och skämt. I dessa kretsar var Dahlgren i sitt element, ty han egde ett glädtigt lynne, mycken qvickhet och stor lätthet att dikta. Han utgaf ock, delvis med biträde af andra, en mängd kalendrar, i hvilka han offentliggjorde de flesta af sina dikter, äfvensom muntra berättelser och småskizzer. Dahlgren anslår ofta Bellmanska toner, men sin förnämsta styrka har han i den lätta och lekande målningen af naturen; särskildt bekanta äro hans dikter öfver våren, t. ex. *Vårsång på Valborgsmesso-afton* („Våren är kommen“), *Vårvisa* („Våren slår ut sina vingar af gull“), *Vårbäcken*, m. fl. Derjemte träffar man dock äfven hos honom allvarliga dikter, öfverensstämmande med hans embete och med hans lefnadserfarenheter. Ty äfven Dahlgren fick likasom Vitalis kämpa mot ett hårdt öde. Han hade af Stockholms komministrar blifvit vald till riksdagsman, och då han var skicklig i praktiska värf, fick han af sitt stånd ett förtroendeuppdrag, som gaf honom en välbehöflig tillökning i de knappa inkomster, med hvilka han skulle försörja sin familj. Af omsorg för dennas bergning ville han ej att uppdraget vid nästa riksdag skulle gifvas åt någon annan, och därför hemlighöfde han en sjukdom, hvaraf han angreps, samt låtsade, ehuru han led svåra plågor, vara samma glada sällskapsbroder som förut. Han lyckades äfven i sin afsigt, men sjukdomen (kräftan) tog öfverhand och han dog 1844.

Bernhard Beskow var i motsats till de nu nämnda författarne ett lyckans skötebarn. Han föddes 1796 af rika föräldrar, egde frihet att på mångahanda sätt, äfven genom vidsträckta resor, utbilda sina anlag och gick hastigt uppåt mot samhällets höjder, bland annat blef han adlad och baron *von Beskow*. I sin ungdom slöt han sig till götiska förbundet och han har i sin skriftställarverksamhet framför allt sökt förherrliga Sveriges stora minnen, t. ex. i den af svenska akademien prisbelönta dikten *Sveriges anor* och i flere *dramer*. Han var ock efter Franzén svenska akademins sekreterare

från 1834 ända till sin död 1868 och utöfvade i denna ställning stort inflytande på akademins verksamhet. Äfven författade han en mängd *minnesteckningar*, i hvilka dock ofta framträder alltför stor benägenhet att se ämnet från den ljusaste sidan.

Kristian Erik Fahlerantz (född 1790, † såsom biskop 1866) skref en stor satirisk dikt, *Noachs ark*, som innehåller talrika anspelningar på tidens olika tankeriktningar, hvilka anspelningar dock ej för en senare tids läsare äro lätta att uppfatta. Dessutom har han författat ett allvarligt epos i fjorton sånger, kalladt *Ansgarius*.

I spåren af dessa äldre skalder hafva sedan 1830-talet följt talrika andra, af hvilka här anföras de förnämste, såframt de ej verkat företrädesvis såsom prosaförfattare, då de hänföras till nästa afdelning.

Flere sångare hafva gifvit uttryck åt milda, veka, stundom vemodsfulla känslor. Bland dessa framstår **Bernhard Elis Malmström** (född 1816, † 1865 såsom professor i Upsala) genom formfulländning och känslodjup. Berömd är hans elegiska dikt *Angelika* oah allmänt känd hans gripande romans *Hvi suckar det s[?] tungt uti skogen?* I samma tonart, blott ännu vekare, sjöng **Karl Vilhelm Böttiger** (född 1807, professor i Upsala, Tegnér's måg, † 1878). I våra dagar har denna riktning haft flere representanter; främst bland dem står **Karl David af Wirsén** (född 1842).

I motsats härtill hafva andra låtit gladare toner klinga samt i ämnen eller uppfattning mer eller mindre närmat sig Bellman.

Redan **Johan Anders Wadman** (född 1777, † 1837) besjöng vinets och kärlekens fröjder, utan att stort fråga efter anständighetens bud. **Vilhelm August Detlof von Braun** (född 1813, † 1860) uppträdde direkt angripande mot hvad man ansåg „passande“, men han fann vara tillgjordt. **Elias Sehlstedt** (född 1810, † 1874) har diktat många godmodigt skämtsamma visor. Men den mest framstående skapelsen

åt detta håll är *Gluntarne* af **Gunnar Wennerberg** (född 1817), en samling dialoger med åtföljande karakteristisk musik och innehållande den mest lefvande skildring af de gladare sidorna af studentlifvet i Upsala på 1840-talet. Icke sällan blandar sig dock hos Wennerberg, likasom hos Bellman, vemod i den ystra glädjen.

Wennerberg har dessutom äfven diktat sånger af högstämdt fosterländskt innehåll („Hör oss Svea“, „Frihet bor i Norden“). Dylika hafva författats äfven af flere andra, så är t. ex. den bekanta studentsången „Stå stark du ljusets riddarvakt“ af **Johan Nybom** (född 1815); och Sveriges nuvarande folksång „Ur svenska hjertans djup“ har till författare **Karl Vilhelm August Strandberg** (född 1818, † 1877). Den sistnämnde, hvilken skref under namnet *Talis Qualis*, utgaf mot 1840-talets slut sina första dikter under den krigiska titeln *Sånger i pansar*, och ger deri uttryck åt samma förhoppningar om framtida krigisk storhet för Sverige, som förut eldade Tegnér. — I våra dagar har **Karl Johan Gustaf Snoilsky** (född 1841) uti flere sköna dikter visat att varm fosterlandskärlek och beundran för hjeltestorheten kan stå tillsammans med intresse äfven för de ringare i samhället.

Under denna period har svenska litteraturen att uppvisa äfven talrika och delvis utmärkta *öfversättningar* af främmande länders skaldeverk; nämnas må bland dessa *Shakespeares* arbeten, öfversatta af **Karl August Hagberg** (född 1810, professor i Lund, † 1864) samt *Byrons* förnämsta dikter, öfversatta af den nyss omtalade Strandberg.

E. Prosaförfattare.

I bredd med striderna och segrarna på diktkonstens område egde, såsom redan ofvan blifvit antydt, under denna period en liflig verksamhet rum också på det politiska och vetenskapliga hållet. Den periodiska pressen höjde sig till allt större betydelse och inflytande. I synnerhet efter 1830,

då julirevolutionen och andra likartade rörelser brutit reaktionens makt i utlandet, fick äfven i Sverige liberalismen mera luft samt erhöll i *Aftonbladet*, utgifvet från och med 1830 af **Lars Johan Hierta** († 1872) ett verksamt språkrör för sina åsikter. Geijers affall var en ny seger för denna riktning.

Många viktiga samhällsfrågor blefvo nu föremål för ifrigt meningsutbyte, och detta fördes ej blott i tidningar och afhandlingar, utan äfven uti arbeten, hvilka genom sin form kunna hänföras till skönlitteraturens område, främst uti *romaner* och *noveller*.

Romanen hade, sedan Mörck införde den i Sveriges vitterhet, så godt som alls icke odlats ända till 1809. Men detta år uppträdde **Fredrik Cederborgh** (född 1784, † 1835) med romanen *Uno von Trassenberg*, på hvilken sedan följde *Ottar Tralling* och flere mindre berättelser. Dessa arbeten äro skrifna utan andra anspråk än att roa, hvarför ock författaren sedermera utgaf dem samlade under titeln *Ungdoms tidsfördrif*. Men de ega dock betydelse derutinnan att samtidens lif och seder i dem skildras på ett naturtroget sätt. Och då Cederborgh tillika var utgifvare af den första egentliga oppositionstidning efter 1809 (*Anmärkaren*) samt egde mycken qvickhet, är det ej underligt att äfven i hans berättelser sådana samhällslyten som adels- eller embetsmannahögfärd blifva föremål för en ganska uddig satir.

Den som emellertid gjorde romanen till ett kraftigt vapen uti striden om samhällsfrågor och som tillika var en af Sveriges snillrikaste och märkvärdigaste författare var Almqvist.

Karl Jonas Love Almqvist föddes i Stockholm 1793. Hans fader hade titel af krigskommissarie, men var egentligen landtbrukare, hvarför också sonen vistades mycket på hans natursköna egendom Antuna i Upland och der lärde sig känna och älska sitt fosterlands natur. Men det hemlif, i hvilket Almqvist uppväxte, var icke lyckligt. Fadern var bekant för sin processlystnad, modern deremot var ömhjertad och känslfull: hennes käraste nöje var att svärma

omkring i mark och skog, utan annat sällskap än en bok af hennes älsklingsförfattare Rousseau. Denna olikhet i lynnet vållade missämja mellan dem, till dess modern dog, då sonen var tretton år gammal. Att fadern några år derpå gifte om sig vidgade klyftan mellan honom och sonen.

Almqvist fick sålunda en ganska tidig erfarenhet af de missförhållanden, som kunna finnas inom familjen, och han plögade äfven påstå, att hans egen karakter rönt intryck af denna tvedrägt i hemmet, och att han hade i sig tvenne själar, en kamreraresjäl, ärfd från fadern, och en poetisk själ, som var ett arf af hans mor. Också finner man hos Almqvist den märkvärdigaste förbindelse af ett skarpt beräknande förstånd och den mest obundna fantasi.

Redan tidigt hade Almqvist läst en mängd arbeten af olika slag och dermed grundlagt ett ytterst mångsidigt kunskapsförråd, hvars grundlighet dock icke i alla delar svarade mot mångsidigheten. Af hans följande verksamhet såsom skriftställare finner man, att han bland annat tagit intryck af Thorild, och många af dennes idéer har Almqvist upptagit och sökt vidare utföra. Äfven Thörilds mästare Rousseau har utöfvat inflytande på Almqvist.

Vid ännu ej fyllda femton år blef Almqvist student i Upsala och 1815 magister, hvarefter han lät inskrifva sig såsom tjänsteman i Stockholm. Han tjenstgjorde i samma embetsverk som Stagnelius och råkade ofta i lifligt meningsutbyte med denne. Derjemte var han åren 1814—1820 informator hos en finsk brukspatron Hisinger, hvilken med sin familj om vintrarna bodde i Stockholm, men om somrarna på Fagervik i Nyland. På sistnämnda ställe berättas Almqvist ha skrivit det första arbete han utgaf i tryck, en satirisk saga på vers, *Hektors lefnad* (1814). Dessutom författade han under dessa år flere andra arbeten, hvilka dock först senare utgäfvos.

År 1816 blef Almqvist medlem af det kort förut stiftade *Manhemsförbundet* i Stockholm. Detta var från början afsedt endast att bilda en förening mellan några af lärarne och de bästa bland lärjungarne i en skola, som förestods

af Afzelius. Särskildt ville man leda ynglingarne till att stifta bekantskap med Skandinavien's fornlitteratur. Till förbundet hörde bland andra Dahlgren, Börjesson och historikern Fryxell. — Almquist beslöt nu, så snart han blifvit medlem, att utvidga förbundets verksamhet och uppgjorde därför ett vidlyftigt förslag till stadgar, enligt hvilket medlemmarna genom läsning, ordnad på ett visst sätt, och genom allehanda ceremonier skulle efter hand symboliskt genomgå alla de förnämsta skedena i mensklighetens utvecklingshistoria, dock med ren „svenskhet“ såsom sitt mål. Detta fantastiska förslag blef emellertid icke antaget, men blef i stället, då det trycktes, illa angripet af Wallmark, på tillskyndan af Almquists egen far, som lät påskina att sonen vore rubbad. Almquist svarade härpå offentligen med en antydan om att han i fädernehemmet lidit af „andlig förkylning“. Kort derpå begynte han låta trycka en af sina mest fantastiska romaner, *Amorina*; men en farbror till honom, som var biskop, fick kännedom härom och förbjöd bokens utgifvande, hvarför nästan hela upplagan förstördes. Först senare utgafs en ny upplaga.

Dessa tilldragelser gjorde Almquist missnöjd, och han beslöt nu att taga afsked från sin tjänst och lemna Stockholm. Han hade redan i sin skrift om Manhemsförbundet förklaradt det högsta lefnadssätt vara att lefva som „idealiserad bonde“, under umgänge med naturen och skötande af enkla sysslor, men tillika med inre sann bildning. Dessa ord lät han nu (1824) efterföljas af handling, flyttade till Vermland och försörjde sig här med landtbruk och kartritning; samtidigt gifte han sig med en bondflicka från Antuna. Efter två år ledsnade han dock vid detta lif och återvände till Stockholm, der han lefde någon tid i torftiga omständigheter till dess han 1829 blef rektor vid „Nya elementarskolan“ i Stockholm, en skola bygd på nyare grundsatser än öfriga läroverk.

Hittills hade Almquist utgifvit ganska få arbeten, mest uppsatser i tidskrifter och kalendrars, bland hvilka en, *Om brottsliges behandling*, väckte mycken uppmärksamhet;

han yrkar i denna att straffet bör åsyfta brottslingens förbättring. Emellertid hade han under dessa år, äfven under vistelsen i Vermland, författat en stor mängd skrifter, som han nu började utgifva. Större delen af dessa infördes i samlingen *Törnrosens bok*, af hvars fjorton delar den första utkom 1832, och som utgör Almqvists hufvudverk. Men i bredd härmed skref han nu en mängd läroböcker i matematik och språk, bland hvilka en *Svensk rättstafningslära* vann mycken användning genom det fyndiga sätt, hvarpå han förstod att till små berättelser sammanfoga ord, som lydde under de skilda reglerna. Vidare påbörjade han en verldshistoria (*Menniskoslägtets saga*) och en stor *Ordbok öfver svenska språket*. Yttermera skref han flere *folkskrifter* samt afhandlingar rörande uppfostran m. m.

„Törnrosens bok“ väckte snart ett oerhördt uppseende. Man fann der en samling skrifter af det mest vexlande slag, än dramer, än episka dikter, än romaner och noveller med de mest olika ämnen, från forntid och nutid, från Sverige och utlandet, från de högre klassernas lif och från folklifvet. Och alltid var det uti framställningssättet något ovanligt, som hänförde läsaren, ehuru, märkvärdigt nog, författaren kunde än gifva sin fantasi fria tyglar, än skildra verkligheten så troget och lefvande, att ingen deruti öfverträffat honom.

Till grund för hela detta skriftställarskap låg en åsigt, som verkade både godt och ondt. Almqvist ansåg, att människans egentliga värde låg uti renheten af hennes känsla: uti denna rena känsla afspeglade sig det himmelska och den höjde människan, gjorde henne lycklig och glad. Men en sådan känslans renhet finnes, menar Almqvist, i desto högre grad hos människan, ju mera hon närmar sig naturen; alltså t. ex. mera hos folket än hos de s. k. bildade klasserna, hvilkas lif blott är förkonstladt och derigenom förderfvadt. Häraf leder sig då Almqvist till ett lifligt intresse för folket, och detta hade äfven till resultat, att han kunde skildra folklifvet så, som ingen i Sverige gjort före honom, t. ex. i den underbart vackra berättelsen *Kapellet*. Men derjemte kom han i följd af denna åsigt till

den uppfattning, att enhvar som egde denna känslans renhet — och själf ansåg han sig ega den — stod öfver samhällets lagar. I detta afseende öfverensstämde Almqvist med romantikerne, hvilka, såsom ofvan är nämnt, hyllade den farliga åsigten, att snillet var höjdt öfver jordiska lagar. Också bär Almqvists författarskap i många afseenden en afgjordt romantisk prägel.

Icke mindre farlig är en annan slutsats, till hvilken Almqvist kom: den att, om renheten beror af naturligheten, samhällets inrättningar, hvilka pålägga människan ett visst tvång, endast bidraga till att förderfva henne. Vid förfäktandet af denna åsigt använde han såsom vapen äfven sina skönlitterära arbeten, af hvilka flere gå ut på att visa det onaturliga och förderfliga i samhällsinrättningarna. Härutinnan kom han åter att skilja sig från romantikerne och i sina åsikter bli liberal, yrka på utvidgandet af den enskildes frihet och rätt gentemot samhället.

I synnerhet ett af hans arbeten, novellen *Det går an*, som utgafs 1839, föranledde en liflig rörelse i sinnena. Almqvist angriper här äktenskapets oupplöslighet, hvilken han anser vara orsak till mycken olycka i de fall der makarnas lynnen ej stämma öfverens. Till denna åsigt leddes han väl äfven genom sin lifserfarenhet, dels i föräldrahemmet, dels i sitt eget äktenskap, ty hans hustru förstod ej att följa honom på hans höga flygt i fantasins rymder, och han kände sig derigenom olycklig.

„Det går an“ framkallade flere motskrifter och gaf anledning till att Almqvist, som två år förut låtit prestviga sig, kallades att stå till svars för Upsala domkapitel. Han erhöll dock endast en varning; men denna sak föranledde emellertid att han tog afsked från Nya elementarskolan. Senare utnämndes han visserligen till regementspastor, men då lönen var ytterst obetydlig, lefde han nu mest på sitt författarskap. Han skref en mängd artiklar i „Aftonbladet“ och utgaf flere romaner samt en ny upplaga af „Törnrosens bok“, i hvilken han intog uppsatser af allt mer samhällsomstörtande beskaffenhet.

Sjelf sörjde han dock för att verkan af dessa hans angrepp på samhället försvagades, i det han gaf sina motståndare tillfälle att peka på honom sjelf såsom ett afskräckande exempel på hvart hans grundsatser i tillämpningen ledde. Hans ekonomiska ställning hade blifvit allt sämre, och 1851 lemnade han Sverige, starkt misstänkt för både bedrägeri och förgiftningsförsök mot en ockrare. Huru mycket af dessa misstankar som egde grund, vet man visserligen icke med säkerhet; men med Almqvists rykte i Sverige var det förbi.

Sina återstående dagar tillbragte han till största delen i Amerika, der han vann sitt uppehälle såsom språklärare och tidningsreporter. År 1865 återvände han till Europa och året derpå, 1866, slöt han i Bremen sitt oroliga lif.

Helt andra grundsatser än hos Almqvist möta oss hos den personlighet, till hvilken vi nu öfvergå och som både i sina skrifter och sin karakter framstår som en af de ädlaste inom Sveriges litteratur.

Fredrika Bremer föddes 1801 på Tuorla gård nära Åbo. Då hon var tre år gammal flyttade familjen till Sverige och bodde sedermera dels i Stockholm, dels på godset Årsta i Södermanland. Familjen var förmögen och döttrarna fingo en vårdad uppfostran, men deras lif var, både lekamligen och andligen, mycket strängt regleradt af gammaldags åsichter om hvad som „passade sig“ för unga flickor. Fredrikas lifliga sinne fördrog ej detta tvång, och hon uppgjorde allehanda planer att undgå det: bland annat tänkte hon under kriget mot Napoleon starkt på att, förklädd till gosse, begifva sig till hären för att kämpa mot „folkförtryckaren“. Senare, då hon begynt läsa romaner, väntade hon hvarje söndag på vägen till och ifrån kyrkan att blifva enleverad.

Redan vid åtta års ålder började hon dikta och skref sedermera verser och små teaterpjäser på födelsedagar inom familjen. Föräldrarna upptogo detta väl, men Fredrika såg, att de betraktade hennes skriftställarförmåga likasom

andra „talanger“, blott såsom en prydnad för sällskapslifvet. Hon deremot längtade att få utföra något som kunde vara andra till gagn; och då hon såsom qvinna såg sig utestängd från verksamhet i tankens och handlingens värld, blef hennes sinne bittert och missnöjdt. I en dagbok, hvaraf utdrag offentliggjorts efter hennes död, har hon gifvit luft åt denna stämning, och den är äfven tecknad här och der i hennes skrifter t. ex. i den lilla skildringen *Den ensamma*.

År 1828 framträdde hon första gången inför offentligheten, men strängt anonymt; icke ens föräldrarna visste deraf. Det var för att skaffa sig medel till ett välgörande ändamål som hon utgaf första häftet af *Teckningar ur hvardagslifvet*. Då detta mottogs med bifall, lät hon tvenne andra häften följa, och då bifallet växte, hade hon nu inom ej mer än tre år vunnit hvad hon eftersträfvat: möjlighet att arbeta för andras glädje och gagn. Så följde ytterligare flere delar under samma allmänna benämning; mest berömda äro romanerna *Granmarne* och *Hemmet*. Fredrika Bremer förstår i dessa sina „Teckningar“ att på ett tilldragande sätt skildra den svenska medelklassens hemlif, visserligen i hvardagsdrägt, men så att städse tanken på högre ändamål för människan lyser fram genom hvardagslifvets småsaker. Hon ser nog äfven att missförhållanden kunna finnas i hemlifvet, men sträfvar tillika att visa, huru dessa kunna öfvervinnas, blott människan icke lefver för sin egen skull, utan i kärleksfullt arbete för sina medmänniskor.

Men hon såg huru vägen, rättigheten till sådant arbete och till den bildning dervid behöfdes var mer än den borde stängd för qvinnan, i synnerhet den ogifta qvinnan; och klagan deröfver framträder på många ställen i hennes arbeten. För att vinna större klarhet i frågan om qvinnans ställning reste hon 1849 till Amerika, och hvad hon på denna resa erfarit har hon skildrat i arbetet *Hemmen i nya världen*. Då hon hemkom från detta frihetens land hade i Sverige frågan om den ogifta qvinnans myndighet blifvit stäld på dagordningen. Förslag härom hade väckts redan flere gånger, men aldrig kunnat genomdrivas. Då

skref Fredrika Bremer sin roman *Hertha eller en själs historia* (1856), der hon med lågande ifver söker visa, huru den ogifta kvinnans anlag och håg för en fruktbringande verksamhet utom hemmet kunna qväfvas genom den rådande lagstiftningen och den derpå stödda uppfattningen att kvinnan är oduglig för sådan verksamhet.

„Hertha“ väckte mycken ovilja hos de konservativa, men den sak, för hvilken Fredrika Bremer så modigt stred, vann i alla fall slutligen seger. Och äfven i många andra afseenden har en senare tid erkänt riktigheten af hennes fordringar. Hon sökte äfven sjelf, så mycket hon kunde, förverkliga sina åsikter i handling och åstadkom, ensam eller genom de föreningar hon stiftade, mycket för höjandet af kvinnobildningen samt för välgörenheten.

Samma år Hertha utgafs företog Fredrika Bremer ytterligare en lång resa, denna gång till Schweiz, Italien, Palestina och Grekland. Denna resa har hon skildrat i arbetet *Lifvet i gamla världen*. Efter hemkomsten lefde hon först i Stockholm, men flyttade sedan till sitt barndomshem Årsta, der hon, i följd af en förkylning, dog nyårsaftonen 1865.

Utom Almquist och Fredrika Bremer har Sverige under vårt århundrade haft att uppvisa en stor mängd romanförfattare och författarinnor, hvilka skrifvit dels med, dels utan bestämd afsigt att inverka på det allmänna tänkesättet rörande vissa af „tidens frågor“. I hvarje händelse erbjuda flere af dessa romaner en god inblick i tidens seder och åsikter, särskildt rörande förhållandet mellan olika klasser i samhället, hvilket gifvit rikt ämne för skildring. Vi nämna äfven här endast några af de mest bekanta bland dessa författarpersonligheter.

Sofia Margareta von Knorring (född **Zelow** 1797, † 1848) har företrädesvis skildrat de högre klassernas lif, men behandlar äfven stundom ämnen ur folklifvet. Hon kallade sig efter sin första roman „Författarinnan till *Kusinerna*“.

Emilie Flygare-Carlén (född **Smith** 1807) tecknar med förkärlek folk- och skärgårdslifvet i sin hembygd Bohus-

län; dock behandlar hon äfven andra ämnen i flere af sina talrika romaner.

Karl Anton Wetterbergh (född 1804) har under namnet *Onkel Adam* utgifvit en mängd „genremålningar“ och romaner, skrifna i ädel och människovänlig anda.

Per Thomasson (född 1818, † 1883) var utgången ur allmogens krets och har äfven företrädesvis ur folkets lif hemtat ämnena till sina mycket lästa *Berättelser*, *Pennritningar* m. m.

Gustaf Henrik Mellin (född i Finland 1803, † 1876) har blifvit mycket omtyckt såsom författare af *historiska noveller*.

Magnus Jakob Crusenstolpe (född 1795, † 1865) rör sig äfven uti flere romaner på det historiska området, men behandlar historien såsom medel att angripa sina politiska motståndare i samtiden, hvarför hans ofta upprepade försäkran, att hvad han förtäljer är „historiskt“, icke är att lita uppå.

Viktor Rydberg (född 1829) är en mångsidig författare och otvifvelaktigt den främste af Sveriges nu lefvande prosakriftställare. Han har, utom flere mindre berättelser, skrifvit den mästerliga romanen *Den siste Atenaren*, hvilken skildrar brytningen mellan hedendom och kristendom i Grekland. För öfrigt eger man af honom arbeten på religionshistoriens, mytologins och konsthistoriens område, framstående äfven de i afseende å stilen. Slutligen har Rydberg författat *dikter* af stort tankedjup och hög syftning, samt på ett utmärkt sätt öfversatt första delen af Goethes *Faust*.

Äfven inom den art *dramatik*, som afser att teckna lifvet och sederna i samtiden, möta oss flere författare, bland hvilka **August Teodor Blanche** (född 1811, † 1868) intager främsta rummet genom en rad lustspel och skådespel, som visserligen ofta till sin uppräning hafva utländska förebilder, men åt hvilka han lyckades gifva en verkligt nationel ton, jemte det flere af dem utmärka sig genom stor komisk kraft. Det samma gäller om Blanches smärre berättelser och skizzer, som han utgaf under titeln *Bilder ur verkligheten*. Äfven har han författat flere romaner, som

röja en liflig fantasi. I hans spår såsom komediförfattare gick **Johan Kristofer Jolin** (född 1818, † 1884). Äfven **Frans Teodor Hedberg** (född 1828) är en omtyckt dramatisk författare.

I senaste tid har romanen och dramat åter af flere författare och författarinnor med stort eftertryck användts för att förfäktat vissa åsikter om samhällsförhållandena, och nu likasom förr har en liflig strid rörande dessa åsikter uppstått. Huru denna strid slutar får framtiden utvisa.

De *vetenskaper*, som stå nationallitteraturen närmast, hafva bearbetats af en mängd författare. På *språkvetenskapens* område är den förnämste **Johan Erik Rydqvist** (född 1800, † 1878), som utgifvit det stora arbetet *Svenska språkets lagar*. — *Historien* har likaledes att uppvisa flere författare af betydelse; den störste, Geijer, är redan nämnd.

Anders Fryxell (född 1795, † 1881) har skänkt Sverige det omfångsrikaste arbete i dess litteratur, som en man åstadkommit; men hvad som betyder mera, detta verk är äfven ett af de mest lästa. I öfver femtio år arbetade Fryxell på sina *Berättelser ur svenska historien*, och inemot femtio äro äfven banden i detta verk, som sträcker sig från äldsta tider till 1772. Författaren har här med manlig oförskräckthet, der han fann sitt historiska samvete påbjuda det, uppträdt i strid mot den gängse uppfattningen af åtskilliga historiska personligheter, t. ex. Karl XII. Fryxell blef för dessa uttalanden häftigt angripen, ja smäddad, och misstag i enskildheter har man äfven lyckats påvisa; men i många fall hafva senare forskare i hufvudsak kommit till samma slutsats som han. — Fryxell har äfven skrifvit dikter; bl. a. äro orden till den bekanta *Vermlandsvisan* af honom.

Bland öfriga historieskrifvare må nämnas **Anders Magnus Strinnholm** († 1862), som skrifvit den tidigare medeltidens och Vasaättens historia, **Fredrik Ferdinand Carlson**,

som författat *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset*, samt **Karl Gustaf Malmström**, som utgifvit *Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till statshöfningen 1772*. *Svenska kyrkans historia* (till 1533) har tecknats af **Henrik Reuter Dahl** († 1870).

På litteraturhistoriens och minnesteckningens område hafva redan Franzén, Atterbom och Beskow blifvit nämnda. Böttiger har äfven skrifvit minnesteckningar, bland annat öfver Tegnér, och Malmström höll föreläsningar öfver vitterhetens historia, hvilka i tryck utgäfvos efter hans död. **Per Wieselgren** († 1877) skref ett stort verk öfver *Sveriges sköna litteratur*, hvilket innehåller mycket af värde, men lider af brist på öfverskådlighet och delvis af ensidighet. **Gustaf Ljunggren** har skrifvit en historia om *Svenska dramat* i äldre tid, samt påbörjat *Svenska vitterhetens häfder* från Gustaf III:s död.

Inom filosofin har **Kristoffer Jakob Boström** († 1866) uppställt ett system, hvilket så godt som enväldigt herskat vid de svenska universiteten.

9. Finland efter 1809.

A. Tiden före Runeberg.

Om skilsmässan mellan Sverige och Finland redan i det förra landet framkallade djup nedstämning, så måste detta vara fallet ännu mer i Finland, hvars framtid syntes ännu mycket osäkrare än Sveriges. Emellertid gestaltade sig de nya förhållandena dock i åtskilliga afseenden gynnsamt. Kejsar Alexander I leddes vid denna tid af frihetsvänliga grundsatser och lät därför det nyvunna landet behålla sina lagar och inrättningar oförändrade, ja äfven „Gamla Finland“ förenades med det öfriga landet. Till detta goda resultat bidrog helt visst också pligttrogenheten hos Finlands söner: å ena sidan hos dem, som med vapen i hand försvarade fosterlandet, å andra sidan hos dem, som egde att föra landets talan inför majestätet. Det var Porthans, Calonius' och Franzéns utsäde som nu bar frukt i fosterländskt sinnelag och fosterländsk handling.

Men om ock sålunda det finska folket var „upphöjdt bland nationernas antal“, så hade det ännu många svåra tider att genomkämpa. Det statsskick, som grundade sig på „förenings- och säkerhetsakten“, gjorde monarken så godt som enväldig; och då sedan reaktionen bröt in öfver Europa, och Ryssland, i synnerhet under Nikolais regering, blef dess fastaste stöd, var det ej att tänka på någon utsträckning af folkets rättigheter. Tvärtom: på femtio år sammankallades ingen landtdag, och det offentliga ordet bands af en sträng censur.

Härtill kom nu ytterligare faran af att nationen genom olikhet i språk var klufven i tvenne delar, mellan hvilka det syntes svårt att åstadkomma en samverkan för

värnande af landets rätt till sjelfständig tillvaro. Men äfven i detta afseende hade under den Porthanska tiden lagts grunden till ett tänkesätt, som kunde motverka faran. Finlands bildade klass, till stor del härstammande från rent finska bondehem, hade väl aldrig fullkomligt glömt sin förbindelse med massan af folket; men i synnerhet den Porthanska tidens väckelser hade stärkt denna förbindelse, i det folkets språk, seder och diktning gjordes till föremål för intresserad forskning. Och då nu i nittonde århundradet *nationalitetssidén*, såsom redan är nämnt, med stor kraft gjorde sig gällande, så var för den samma jordmänen beredd äfven i Finland.

Emellertid behöfdes det tid innan dessa nya idéer kunde slå rot. Till en början tycktes den från Gustaf IV Adolfs tid härstammande vanan vid underdånighet, i förening med verkan af den europeiska reaktionen, hafva qväft alla friare rörelser. En domning tycktes ligga öfver hela det andliga lifvet i Finland. Så godt som inga böcker af något värde utkommo, och äfven landets enda tidning hade förvandlats till officiel samt var ytterst torftig till sitt innehåll.

Vid universitetet hade man emellertid ej glömt att tänka på fosterlandets framtid. Några af högskolans yngre lärare utgäfvö 1817 och 1818 tvenne häften af kalendern *Aura*, och efter denna följde tidskriften *Mnemosyne* (1819—1823). Hvad Finlands förändrade ställning fordrade framställes här af skilda författare, hvilka dock alla voro ense derom att man måste ställa sig på egen botten, söka skapa en litteratur och en bildning, som öfverensstämde med Finlands särskilda behof. Och härför fordrades, att det språk, som talades af folkets flertal, odlades, undersöktes, lärdes i skolorna och kom till användning vid domstolar och embetsverk. Först derigenom skulle man lära sig förstå sitt folk och känna sig stå i lefvande förbindelse med detta.

Adolf Ivar Arvidsson (född 1791) var den som djerfvast uttalade dessa nationela tankar. Han var också af ett eldigt lynne och hade redan från barndomen lifvats af varm

beundran för den fosterländska historiens hjeltegestalter. För att likna dem tänkte han tillochmed då kriget utbröt — han var då gymnasist i Borgå — såsom frivillig begifva sig till hären, men denna hade då redan retirerat alltför långt. Efter att ha blifvit student år 1810 egnade Arvidsson sig med ifver åt studium af finskan och skref åtskilliga uppsatser rörande detta språk och den finska folkdiktningen. År 1817 blef han docent i historia, och år 1821 begynte han utgifva tidningen *Åbo Morgonblad*, men då hans der uttalade åsikter syntes alltför fria (han ifrade ej blott för finska språket, utan äfven för tryckfrihet), förbjöds bladet efter trefjederdels år att utkomma. Nu skref Arvidsson i „Mnemosyne“ ytterligare några „Betraktelser“; men för dem fick han lida ännu mer: han förklarades skild från universitetet utan rätt att dit någonsin återvända (1822). I följd häraf öfverflyttade han följande år till Sverige, der han slutligen blef kunglig bibliotekarie. Först sommaren 1858 återsåg han Finland och mottogs öfverallt med hyllningsgärder för hvad han i sin ungdom verkat. På denna resa sjuknade han plötsligt och dog i Viborg.

Arvidsson är äfven en af de få som under nu ifrågasvarande period i Finland diktat på svenska. Både på grund af hans lynne och i följd af förtrolig bekantskap med den „nya skolans“ män gick hans diktning mest i den fosforistiska stilen, dock med någon tillsats af götisk kraft. Ett urval af sina dikter lät han 1832 trycka, ehuru blott i ett litet antal exemplar, som han utdelade bland sina vänner; samlingen bar titeln *Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog*. (Detta författarnamn är en öfversättning af namnet Arvidsson).

Det öde som träffat Arvidsson manade icke andra att följa honom i spåren. Men att icke heller allmänheten ännu var mogen för de nya tankarna, visade sig deraf att Mnemosyne måste upphöra af brist på prenumeranter.

Emellertid hade några skriftställare gått från ord till handling, d. v. s. begynt arbeta på att göra finskan känd och använd. **Reinhold von Becker** (född 1788, † 1858) skref

en *finsk grammatik*, som tog hänsyn äfven till ostfinskans egenheter, medan förut vestfinskan varit nästan ensam råddande. **Gustaf Renvall** (född 1781, † 1841) utarbetade med stöd af Gananders samlingar ett stort *finskt lexikon*, **Zakarias Topelius d. ä.** (född 1781, † 1831) utgaf en samling finska runor.

Äfven författarskap på finska började nu utöfvas i något större omfång. Vigtigast i detta afseende var att von Becker 1820 grundade den första egentliga tidning på finska (*Turun viikko-sanomat*), hvilken fick stor spridning. **Jakob Judén** eller **Juteini** (född 1781, † 1855), en fosterländsk och frisinnad man, författade en mängd småskrifter i olika ämnen, men äfven han fick pröfva på huru rädd man denna tid var för allt nytt. Han hade gjort sig känd såsom mycket kunnig i finskan och hade därför goda utsigter att erhålla plats såsom öfversättare vid „regeringskonsejen“ (senaten); men han blef förbigången därför att han i sina skrifter begynt använda *ks* och *ts* i stället för de förut brukliga *x* och *z*. — **Karl Axel Gottlund** (född 1796, † 1875) utgaf i Sverige dels några mindre arbeten på finska, dels ett större, kalladt *Otava*, innehållande skildringar och vetenskapliga uppsatser om Finland, poesier m. m. Han använde här, likasom äfven senare då han skref finska, den dialekt som talas i Savolaks.

De svaga begynnelse till en själfständig andlig utveckling, hvilka sålunda framträdde på 1820-talet, läto ännu icke hoppas några rikare skördar. Men den engång uttalade tanken dog icke bort, fastän den på länge verkade blott i det tysta, främst uti den ungdoms sinnen, som samlade sig vid universitetet. Samma år, då högskolans portar stängdes för Arvidsson, öppnades de för tre ynglingar, hvilka hvar på sitt håll gingo i spetsen för en nyvaknad verksamhet i fosterländsk riktning: Runeberg, Lönnrot och Snellman.

Det var dock långt ifrån att dessa ynglingar genast fullt medvetet skulle ha gripit sig an med att fortsätta Arvidssons och hans vänners verk. På 1820-talet diskuterade ungdomen ännu ganska litet andra frågor än dem som

rörde universitetet eller litteraturen. Striden inom Sveriges vittra verld följdes äfven här med intresse, ehuru man blott var åskådare. Visserligen egde fosforismen i Finland en representant uti **Axel Gabriel Sjöström** († såsom professor 1846), och denne åtnjöt äfven hos allmänheten ganska stort anseende såsom diktare, men härtill var förnämsta orsaken den att ingen annan fanns, som kunde täfla med honom; i sjelfva verket var hans poetiska begåfning alltför obetydlig för att han skulle kunnat bilda någon skola, och det yngre släktet gick obekymrad om honom sina egna banor i poesin.

Den förfärliga brand, som 1827 ödelade Åbo, föranledde universitetets flyttning till Helsingfors. De nya förhållanden, som härmed i många afseenden inträdde, gynnade uppkomsten äfven af nya tankeriktningar, till hvilka också allmänt europeiska tilldragelser medverkade. Det grekiska frihetskriget och senare julirevolutionen samt liberalismens framsteg i Sverige efter år 1830, allt detta verkade väckande på sinnena. Så uppstod, först i en liten krets vid universitetet, men senare utbredande sig allt mer och mer, en fosterländsk rörelse, hvilken väl till en början mötte mycket motstånd och hade att besegra många svårigheter, men dock genom sin inneboende kraft gick ständigt och oemotståndligt framåt.

De tre studenterna från 1822 gingo, såsom nyss nämndes, i spetsen för hvar sin gren af denna rörelse. Vi betrakta därför dessa olika grenar af samma strömfåra hvar och en för sig.

B. Den Runebergiska skaldekretsen.

Utan att bilda något egentligt förbund sinsemellan och utan att förfäktat några gemensamma åsigter om poesins uppgift, framträdde från och med år 1830 flere skaldar, hvilka, så olika de än sinsemellan voro, dock alla i sin diktning gäfvö uttryck åt en lågande kärlek till det finska fosterlandet och åt ifriga sträfvanden att främja detta fosterlands framåtskridande på ljusets och frihetens bana.

Redan tidigt erkändes bland dessa Runeberg såsom deras „skaldekung“.

Johan Ludvig Runeberg föddes i Jakobstad den 5 februari 1804. Hans far, Lorens Ulrik Runeberg, var sjökapten, men hade i sin ungdom varit student och bibehöll städe lifligt intresse för allmänt bildande läsning. Modern, Anna Maria Malm, var väl utan egentlig skolbildning, men hade ett godt naturligt förstånd, sinne för poesi och en god sångröst, för hvilken hon af Choræus, då denne vistades i Jakobstad, fick emottaga en och annan berömmande vers. Hon intresserade sig därför äfven lifligt för denne skald och hans arbeten.

Johan Ludvig var föräldrarnas äldsta barn. I sin tidigaste barndom var han sjuklig, men sedermera blef han kraftig och rask. Åtta år gammal kom han till trivialskolan i Uleåborg, i hvilken stad en farbror till honom bodde. Denne hade lofvat öfvertaga hans uppfostran, men dog hastigt två år derefter. Nu sändes gossen till Vasa skola, hvilken han genomgick med utmärkelse, till dess han blef student 1822.

Under denna sin ungdomstid förde Runeberg ett gladt och friskt lif, dels bland kamrater i skolan, dels under ferierna i hemmet. Sederna i skolorna voro vid denna tid icke synnerligen fina och lefnadssättet enkelt, men modet och karakteren utvecklades genom allehanda gemensamma lekar och företag. Runeberg utmärkte sig härvid genom sträng rättskänsla i förening med ett gladt och skämtsamt lynne.

Fristunder och ferier tillbragte han redan nu, och likaså sedermera, gerna ute i den fria naturen. Jagt, fiske och fogelfångst voro af hans käraste sysselsättningar, och likaså roade han sig tid efter annan med tämjande af allehanda djur. Detta förtroliga umgänge med naturen, särskildt med fogelverlden, har äfven burit frukt för hans diktning, hvilken utmärker sig genom liflig känsla för naturens företeelser samt förmåga att träffande och åskådligt skildra dem.

Men äfven från andra håll emottog han inflytelser, som verkade på hans poetiska anlag. Flere visor af Franzén hade fadern redan tidigt sjungit för honom, och Bellmans sånger sjöngos, Kellgrens, Leopolds och Lidners dikter lästes i kamratkretsen i Vasa. Äfven med Choræus' dikter blef han tidigt bekant, och dessa syntes honom lättast att göra efter, i synnerhet de qvicka tillfällighetsdikter, som författats i Jakobstad. Så begynte Runeberg dikta visor om sina kamrater och skollifvet; dessutom skref han rörande en vargjagt en dikt på hexameter, hvilken kan betraktas såsom en förstudie till „Elskyttarne“. Fadern, som med stort intresse följde sonens studier i allmänhet och särskildt hans poetiska försök, uppmuntrade honom visserligen, men granskade på samma gång hvad han skref och påpekade förekommande fel, samt utbildade härigenom sonens formsinne.

Något mer än ett år innan Runeberg lemnade Vasa skola träffades hans far af ett slaganfall, som fängslade honom vid sjukbädden ända till hans död i slutet af 1828. Redan förut hade tillgångarna i hemmet varit knappa, men nu blefvo de så uttömda, att sonen, då han skulle begifva sig till Åbo såsom student, ej kunde få något understöd hemifrån. Några anförvandter och vänner sammansköto emellertid åt honom respengar; men efter ankomsten till Åbo fick han reda sig sjelf bäst han kunde. Genom meddelande af undervisning åt andra erhöll han någon inkomst och lefde sålunda i Åbo anspråkslöst och tarfligt, men gladt och bekymmerslöst. Efter ett år fann han det emellertid omöjligt att längre uppehålla sig i Åbo och antog vid jultiden 1823 en kondition i Saarijärvi. Här vistades han i halftannat år, undervisande tvenne familjers barn gemensamt, och flyttade sedan med den ena familjen, kapten af Enehjelm, till Ruovesi, der han stannade ytterligare ett halft år.

Dessa år blefvo af största betydelse för Runebergs utveckling. Han lärde känna det inre Finlands ödsliga men storartade natur och dess mot frost och nöd kämpande

folk. Hvilka intryck han deraf mottog har han sjelf skildrat i den senare skrifna uppsatsen *Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi socken*. Och i Ruovesi blef han bekant med en fänrik Pelander, hvilken bodde hos kapten af Enehjelm. Denne, likasom äfven kaptenen, hade deltagit i det senaste kriget, och af dem samt af åtskilliga handskrifna berättelser inhemtade Runeberg mycket om detta krig, från hvilket han äfven sjelf hade barndomsminnen, enär han i Jakobstad sett Döbeln och suttit i Kulneffs famn.

Återkommen till Åbo år 1826 började han, med varma intryck af det folklif han skådat, dikta „Elgskyttarne“ och tänkte äfven utgifva denna dikt, men fann ingen förläggare för den samma. Dessutom fick han nu mycket att göra med att bereda sig till kandidatexamen, för hvilken han i synnerhet ifrigt studerade de klassiska språken. Särskildt i grekiskan vann han sådan skicklighet, att han på grekisk hexameter skref ett komiskt epos rörande en tilldragelse i kamratkretsen.

Under denna sin vistelse i Åbo framträdde Runeberg för första gången inför offentligheten med en dikt. Han blef i ett sällskap hos ärkebiskop Tengström, som var hans släkting och der Runeberg ofta var, dömd att lösa en pant med att dikta några strofer öfver ett uppgifvet ämne. Till åttlydnad af denna dom lät han i nästa nummer af Åbo Tidningar införa en dikt *Till solen*. Sjöström, som redigerade bladet, hade i denna dikt gjort en ändring, hvilken djupt förtröt Runeberg; men då hans vän Nervander för någon uttalade en dylik förtrytelse, fick han till svar, att den unge diktaren borde anse det som en ära att få sitt poem rättadt af en sådan skald som Sjöström. — Runebergs missnöje med ändringen hade sin grund deri att han redan lärt sig ringakta ej blott Sjöströms poesi, utan hela den romantiska riktningen, hvars oklara svärmeri icke svarade mot de fordringar han stälde på poesin.

Våren 1827 tog Runeberg kandidatexamen och lät, i följd af sina vänners enträgna uppmaningar, promovera

sig, hvilket han först icke ämnat göra för att undgå de kostnader, som med promotionen voro förenade. Följande sommar vistades han, såsom informator för några af ärkebiskopens barnbarn, i Pargas, som var Tengströms prebendepastorat. I följd af Åbo brand kom han sedan att kvarstanna på samma ort och i samma befattning ända till våren 1828; men äfven sommaren sistnämnda år tillbringade han i Pargas. Under hela denna tid träffade han ofta tillsammans med ärkebiskopens begåfvade och kunskapsrika bror dotter, Fredrika Charlotta Tengström, hvilken mot slutet af 1828 blef hans fästmö.

Dessförinnan hade Runeberg med universitetet flyttat till Helsingfors, der han i början af 1830 blef amanuens vid universitetets konsistorium och senare samma år docent i romerska litteraturen. År 1831 deltog han med några vänner i stiftandet af ett privatläroverk, „Helsingfors lyceum“ och de ökade inkomster han sålunda erhöll gjorde det för honom möjligt att samma år gifta sig. Hans hem blef nu samlingsplatsen för en krets af förtrogna vänner, och till denna krets kom småningom att höra allt hvad universitetet egde mest framstående af begåfning och fosterlandskärlek.

Redan under vistelsen i Pargas hade Runeberg ganska ifrigt fortsatt att dikta, och 1830 utkom första häftet af hans *Dikter*, innehållande äfven *Svartsjukans nätter*. Häftet tillegnades Franzén och sändes till denne, som svarade med ett bref, i hvilket han förklarade sig se att Finland nu höll på att frambringa en stor skald.

I dessa Runebergs första dikter finner man uttryck för vexlande känslöstämningar, mest hänförande sig till skaldens enskilda sjäslif, men stundom dock med allmänare syftning, t. ex. i *Det ädlas seger*. Och i *Färd från Åbo* egnar han redan en hyllning åt en af hjeltarne från kriget. Slutligen förekom i denna samling äfven berättelsen om *Saarijärvis Paavo*, den gripande skildringen ur den finske bondens lif. — Samma år utgaf Runeberg sin öfversättning af *Serviska folksånger*.

År 1831 inlemnade han *Grafven i Perho* till täfling i svenska akademien, men erhöll för den samma endast andra priset. Dikten, i hvilken på ett så enkelt, men på samma gång så vackert sätt skildras huru fosterlandskärleken växer upp ur brödrakärleken, intogs sedan uti det år 1833 utgifna andra häftet af Runebergs *Dikter*. Men redan 1832 hade *Elgskyttarne*, omarbetad sedan 1826, utkommit och i synnerhet af det yngre släktet mottagits med förtjusning; af de äldre var mängen ännu så intagen af Sveriges diktare, t. ex. af Tegnér, att man ej förstod att uppskatta all den rika skönhet, som ligger i den så enkla berättelsen och det vid första påseendet så obetydliga ämnet. Genom denna dikt lärde sig emellertid de bildade att känna sitt folk och beundra den själsstorhet som kan bo äfven hos den ringaste af folkets söner.

Samma år som „Elgskyttarne“ utkom hade Runeberg begynt utgifva en tidning, *Helsingfors Morgonblad*, med hvars redigerande han fortfor i något öfver fem år. Då politiska frågor vid denna tid icke fingo behandlas i tidningarna, intog Runeberg i bladet flere af sina dikter, lustspelet *Friaren från landet*, de lifliga skildringar, som han sedermera utgaf samlade under titeln *Smärre berättelser*, den ofvannämnda uppsatsen om Saarijärvi m. m. Dessutom uttalade han sig i detta blad rörande nyutkommen litteratur och rörande litterära frågor i allmänhet, samt angrep allt som han fann vara onaturligt i den samtida svenska diktningen, medan Franzén, Fru Lenngrén och de första delarna af „Törnrosens bok“ gjordes till föremål för berömande omnämnden. Stundom gaf han luft åt det ystraste skämt: han uppgjorde t. ex. planen till och meddelade utdrag ur en stor hjeltedikt öfver *Nordens kraft*, der ej blott Tegnér, utan äfven „Sonen i Örnskog“ fick sitta emellan; en annan gång gaf han en *Naturalhistorisk beskrifning öfver den poetiska örnen*, som mest drabbade fosforisterne, men jemte dem äfven hans vän Cygnæus; ytterligare en gång skref han, för att förlöjliga Dahlgren, visor och berättelser i dennes manér; och då han skarpt granskade „Sveriges

anor“ visade han genom ett prof, att det var alls ingen konst att på samma sätt skriva „Roms anor“ o. s. v.

Runebergs nästa större dikt var *Hanna*, som utkom 1836 och i hvilken besjungas samma ämnen som Runeberg sade funnos i Franzéns visor: „oskuld, kärlek och glädje“. Följande år flyttade han, då han icke såg någon utsigt till befordran vid universitetet, till Borgå såsom lektor vid gymnasium, först i latin och sedan i grekiska. Här och på det närbelägna landtstället Kroksnäs framlefde han sina återstående dagar; dock egde genom ömsesidiga besök en liflig beröring rum mellan honom och hans vänner i Helsingfors.

Från Borgå utsände Runeberg år 1841 *Julqvällen*, i hvilken de båda delar af vårt folk, som i „Elgskyttarne“ och „Hanna“ skildrats hvar för sig, framställas i bredd med hvarandra, men icke såsom fiendtliga, utan som förenade genom band af ömsesidig högaktning för hvarandras människovärde. Samma år utgaf Runeberg äfven *Nadeschda*, i hvilken tecknas ännu större motsatser, mellan de högst uppsatte i ett stort rike och den föraktade slafvinnan. Och i *Kung Fjalar* (1844) skildrar Runeberg tillochmed människans trots mot gudarne, kampen mellan hennes vilja och deras. Men äfven dessa motsatser vet han att upplösa i en hög och herrlig harmoni. Harmonisk är också Runebergs uppfattning af människans religiösa lif, hvilkén framträder i hans *Legender* och *Den gamle trädgårdsmästarens bref*; bägge dessa arbeten äro intagna i tredje häftet af skaldens *Dikter*, hvilket utgafs 1843.

Och samma harmoni som i dikternas innehåll möter oss äfven i deras form. Denna är vexlande allt efter som ämnet fordrar, men städse behandlad med utmärkt mästarskap. Språket är enkelt, och likaså är dikternas plan alltid enkel och klar; men få skalder hafva så som Runeberg förstått hvad som är den stora konstnärens hemlighet: att åstadkomma stora verkningar med små, till utseendet obetydliga medel.

Dessa egenskaper framträda om möjligt i ännu högre grad uti *Fänrik Ståls sägner*, af hvilka första häftet utkom

1848. I dessa romanser om „våra segrars, våra sorgers och vår äras gyllne tid“ fann det finska folket ett uttryck för sina högsta känslor, för en kärlek till fosterlandet, stark nog att förmå till offer af lifvet för det samma, icke för ärans skull, utan för att lifvet skulle förlora allt sitt värde, om man sveke sin pligt mot fosterlandet. Och då tillika denna kärlek skildras såsom verksam hos både hög och låg, ung och gammal, man och qvinna, så egde hvarje son eller dotter af Finland här en förebild att följa. Och därför, då skalden i spetsen för „sägnerna“ stälde *Vårt land*, blef denna dikt med rätta en folksång för Finland, och slägte efter slägte har lofvat sitt land att „dess blomning, slutan än i knopp, skall mogna ur sitt tvång“ genom dess söners och döttrars kärlek.

Äfven i Sverige hade man allt mer och mer lärt sig att värdera Runebergs diktning. Svenska akademien hade redan år 1839 gifvit honom sin stora guldmedalj, och när han år 1851 företog en resa till Sverige, blef han öfverallt mottagen med varma hyllningar. Runeberg hade hoppats att få träffa äfven Almqvist, hvars konstnärliga storhet han uppskattade mycket högt, men just kort förut hade Almqvist lemnat Sverige. Deremot knöt Runeberg nu med Beskow, som han förut så strängt bedömt, ett ädelt vänskapsband. På samma resa besökte han äfven Franzéns graf i Hernösand.

Också Finlands folk visade, att det förstod hvad det i sin nationalskald egde. Runeberg hade år 1853 blifvit utsedd till ledamot i komitén för förbättrande af landets svenska psalmbok, och han utgaf äfven 1857 *Förslag till svensk psalmbok för de evangelisk-luterska församlingarna i Finland*, för hvilket han diktat icke mindre än 62 nya psalmer. Nu föranstaltades en allmän insamling i landet, och förlagsrätten till detta hans verk inlöstes med en summa, som betryggade hans återstående dagar. Samtidigt tog Runeberg afsked från sin lektorstjänst.

År 1860 utkom andra delen af *Fänrik Ståls sägner* och efter denna de tvenne dramatiska arbetena *Kan ej* (1862)

och *Kungarne på Salamis* (1863). Kort efter utgifvandet af det sistnämnda arbetet träffades skalden af ett slaganfall, som band den förut så verksamme och rörlige mannen vid sjukrummet, och den 6 maj 1877 slutade han sina dagar. I Helsingfors har det finska folket rest hans bildstod, till ett ytterligare bevis uppå dess tacksamhet mot sin skaldekung.

Fredrika Runeberg, skaldens maka (född 1807, † 1879), har äfven såsom författarinna vunnit ett framstående rum i Finlands litteraturhistoria genom de smärre skildringar hon utgaf under titeln *Teckningar och drömmar* samt de historiska romanerna *Fru Katarina Boije och hennes döttrar* och *Sigrid Liljeholm*. I sin ungdom hade han gjort likadana erfarenheter som Fredrika Bremer rörande de band som åsigterna om „det passande“ lade på qvinnans frihet. Hon hade t. ex. lärt sig förfärdiga konstgjorda blömmor, måla på sammet m. m., och förskaffade sig genom dessa färdigheter icke obetydliga inkomster. Men försäljningen af hvad hon tillverkade måste drifvas i största hemlighet, ty en sådan verksamhet ansågs icke passande för ett fruntimmer af stånd. Mot dessa fördomar och i allmänhet för beredandet åt qvinnan af tillfälle till en friare verksamhet uttalar sig därför Fredrika Runeberg, likasom hennes svenska namnfränka, med värme och stundom med öfverlägsen qvickhet.

Johan Jakob Nervander var en nära vän till Runeberg. Han föddes i Nystad 1805 och blef redan 1820 student i Åbo. Ehuru han derefter måste försörja sig med information, tog han, med den utmärkta begåfning han egde, 1827 kandidatexamen med större utmärkelse än någon i Finland före eller efter honom. Men äfven derefter fick han arbeta ifrigt och träget, ty han hade redan 1826 gift sig, dessutom hade han mor och syskon att försörja, och hans befordran vid universitetet gick långsamt. År 1845 blef han slutligen professor i fysik, men dog redan 1848.

Nervander hade egnat sig åt naturvetenskapen och blef på detta område mycket berömd, men kom i stället tidigt att öfvergifva poesin, för hvilken han dock hade af-

gjorda anlag. I sin ungdom gaf han i sina dikter uttryck åt den utåtstormande kraften (*Ynglingen*); men småningom vann uti hans diktning en dyster stämning insteg, och ofta framträder tanken på lifvets förgänglighet (t. ex. i hans största dikt *Jeftas bok*). Men ödets slag vill han möta med manlig fasthet (*Stolthet*), och han söker ej sin egen ära, om han blott kan genom andra främja det ädlas seger (*Den talande stenen i Mekka*). Att fosterlandet och dess välgång låg äfven honom varmt om hjertat, se vi af dikterna *I miss L—s minnesbok* (skrifven redan vid promotionen 1827) och *Imatra*, samt hans två *promotionsdikter* 1832 och 1836.

Lars Jakob Stenbäck var likaså en rikt begåfvad ande, som dock, äfven han, snart lemnade poesin, åtminstone den världsliga. Han var född 1811 i Kuortane; hans fader var då kyrkoherde derstädes, men flyttade sedan till Vörå. Sonen blef student 1827, kort före Åbo brand. Redan dessförinnan hade han lifligt intresserat sig för poesi och skrifvit flere dikter, och detta poetiska intresse ökades under en vistelse i Upsala åren 1830—1832. Derigenom fördröjdes hans studier för kandidatexamen, hvilken han tog först år 1837.

Dröjsmålet hade dock äfven en annan orsak. Stenbäck hade år 1834 jemte flere andra af den tidens mest framstående ynglingar deltagit i en studentsammankomst, hvilken under dåvarande stränga regemente af universitetsmyndigheterna ansågs straffvärd, och han blef härför relegerad på sex månader. Han reste då hem till Vörå och åtföljdes af en vän vid namn Östring (till hvilken han skrifvit den ungdomsvarma dikten *Bref till min vän*). Här i ensligheten begynte hos de båda vännerna ett inre andligt arbete, som åstadkom en fullständig brytning med deras hela föregående lif. De grepos af en rörelse, likartad med den, som framträdde på Freses tid, och hvilken äfven fick samma namn, *pietism*. Också nu åsyftade denna rörelse icke någon skiljaktighet i tros läran, utan blott ett kraftigare andligt lif. Men då i detta syfte pietisterne, eller de „väckte“ som de äfven kallades, höllo „konventik-

lar“, så blefvo de under denna skuggrädda tid utsatta för misstankar och förföljelser.

Äfven Stenbäck fick erfara detta. Han hade beslutit att egna sig åt teologin och utgaf 1844 en afhandling, som gillades för docentur i denna vetenskap; men för sina religiösa tänkesätt blef han ej utnämnd till docent. Han sökte då och erhöll rektorstjensten vid Vasa högre elementarskola och qvarstod i denna befattning till år 1855, då han blef kyrkoherde i Storkyro. Efter en långvarig sjuklighet afled han 1870.

Stenbäcks eldiga själ kunde icke fördraga någon halfhet. När han därför hängaf sig åt det religiösa lifvet, ansåg han sig böra lemna den världsliga diktningen. År 1840 utgaf han dock en samling af sina dikter, hvars förra hälft behandlar världsliga ämnen, medan den senare berör andliga. Af de världsliga dikterna äro i synnerhet att märka de fosterländska. Äfven på detta område visar sig en ande, som söker lif och verklighet, icke nöjes med ord. Redan under sin vistelse i Sverige hade han funnit, huru verkligheten der icke svarade mot hans förväntningar, hvarför han snart började längta tillbaka till Finland. Dessa känslor uttalade han i de dikter, som bära titeln *Vandringssminnen*. Men äfven i fosterlandet såg han flärd och förbildning, till dess han uti folkets „torfbetäckta hyddor“ träffade den enkelhet och trohjertenhet som han ansåg utgöra Finlands styrka (*Mitt finska fosterland*). Och att Finlands folk bör söka vinna sina segrar i „andens inre värld“ uttalar han i sin varma dikt *Vid H. G. Porthans minnesfest* 1839. Denna dikt är en hyllning åt Runeberg, med hvilken han genom nära vänskap var förenad, fastän de båda vännernas åsikter i mycket gingo åtskils. Så uppträdde Stenbäck offentlig med ett svar på „Den gamle trädgårdsmästarens bref“, dem Runeberg skrifvit just för att visa, till hvilka ensidigheter pietismen kunde leda. Runeberg svarade på Stenbäcks anmärkningar, men vänskapen stördes ej deraf.

I Stenbäcks andliga dikter visar sig äfven en brinnande själ, som sjelf vaknat och vill väcka andra till med-

vetande af synden samt inskärpa att religionen är lif, icke endast utvärtes bekännelse. Med stor kraft framträder detta tänkesätt t. ex. i *Dödsbilder*. I andra dikter åter, såsom i *Accorder*, afspeglar sig den frid skalden sjelf vunnit. — För psalmbokens förbättrande intresserade sig Stenbäck lifligt och har utgifvit (1866) ett eget *Förslag till psalmbok*.

Om Nervander och Stenbäck båda lemnade poesin för andra värf, så fanns deremot i den Runebergska skaldekretsen en man, hvilken gjorde poesins och öfverhufvud konstens sak till sin förnämsta lefnadsuppgift. Denne man var Cygnæus.

Fredrik Cygnæus föddes 1807 i Tavastehus, der hans fader då var kyrkoherde. Han fick sin första undervisning af fadern, men då denne blifvit utnämnd till biskop för de luterska församlingarna i Petersburgska guvernementet, blef den utmärkte språkforskaren Sjögren lärare för sonen, ända till dess denne vid sexton års ålder blef student i Åbo. Här träffade han tillsammans med Runeberg och den krets af begåfvade vänner denne tillhörde, och han förblef sedermera dessa vänner orubbligt trogen, om han ock mången gång i vänkretsen blef utsatt för ganska mycket skämt. Så diktade t. ex. Runeberg sången om „Den siste kandidanden“ med anledning af Cygnæus' kandidatexamen, hvilken, då han dref sina studier med stor grundlighet, togs först år 1832.

Följande år blef Cygnæus lärare vid kadettkåren i Fredrikshamn och förstod här att hos ungdomen väcka och underhålla hänförelse för fosterlandet och historiens stora karakterer. Men för att kunna stanna vid universitetet tog han 1838 afsked från denna befattning och sökte i stället en skollärartjenst i Helsingfors, då den docentur i historia, som han erhöll 1839, icke skaffade honom några inkomster.

Vid universitetet, som Cygnæus sedan tillhörde i nära trettio år, utöfvade han ett stort inflytande på ungdomen, ja äfven på kretsar, som stodo utanför högskolan. Cygnæus var nemligen i besittning af en i vårt land ovanlig vältalighet, och talrika skaror lyssnade ofta till hans hänförda

och högstämnda tal. Mest berömdt af dessa blef hans tal till fosterlandet vid studenternes majfest 1848, då „Vårt land“ första gången sjöngs med Pacius' melodi. Detta tal blef dock aldrig upptecknad; flere andra hafva deremot utgivits i tryck, stundom efteråt utvidgade; ett sådant är t. ex. *Teckningar ur Frans Mikael Franzéns lefnad*.

Äfven på andra sätt verkade Cygnæus väckande och lifvande. På hans förslag firade österbottniska afdelningen, hvars kurator Cygnæus länge var, hundraårsdagen af Porthans födelse, och likaså var det senare han som åstadkom, att man började samla penningar till uppresande af Porthans minnesstod. Det första studentalbumet, *Joukahainen*, kom äfven till stånd på hans uppmaning. Men i synnerhet var han verksam för främjande af konstens utveckling i Finland, dels genom att sjelf understöda dem som visade lofvande anlag, dels genom att hos andra söka väcka och underhålla intresse för konstens sak. Sjelf hade han genom vidsträckta resor i utlandet vunnit rikt tillfälle att studera den bildande konstens verk och hans käraste tanke — som han äfven till någon del fick se förverkligad — var att en inhemsk konst skulle uppspira också i Finland. Från och med år 1854 fick han äfven såsom lärare föra det skönas talan, han erhöll nemligen då den nyss förut inrättade professuren i estetik och modern litteratur.

Om Cygnæus såsom talare utöfvade ett mäktigt inflytande, så hafva deremot hans skrifter blifvit mindre lästa än de skulle förtjena. Orsaken härtill är deras egendommiga stil. Tanken var för honom så mycket hufvudsak, att han icke alltid tillräckligt sörjde för uttryckets klarhet. I hans prosaskrifter möter man därför täta utvikningar från ämnet och hänsyftningar, som icke alltid äro lätta att uppfatta. Men gör man sig möda att söka förstå hans arbeten, så blir denna möda rikligen belönad genom den mängd snillrika och ädla tankar dessa skrifter innehålla. Och framför allt är det Finlands ära Cygnæus vill främja, vare sig han tolkar skönheter i Runebergs skrifter (han har bl. a. skrifvit *Ett och annat angående „Elgskyttarne“* och

„Hanna“ samt *Om Fänrik Ståls sägner, betraktelser*) eller Kulervos dystra saga (*Det tragiska elementet i Kalevala*) eller ock tecknar bilder från 1808—1809 års krig (*Joakim Zakris Duncker och hans omgifning*).

Med hans dikter är förhållandet likadant. Formen är i dem ofta tung och invecklad, därför hafva ock Cygnæus' båda största poetiska arbeten, dramerna *Klas Flemings tider* och *Hertig Johans ungdomsdrömmar* icke någonsin blifvit uppförda på scenen. En dyster eller vemodig stämning råder äfven ofta i Cygnæus' dikter. Men det finnes i dem äfven djupa och sköna tankar och framför allt samma fosterländska sinne som i prosaskrifterna. I detta afseende äro flere af hans dikter utmärkta af hög skönhet, t. ex. *God morgon*, *De sjuttio vid Demmin*, hans *promotionsdikter* 1840, 1850 och 1864 m. fl. Ansåg deremot Cygnæus någon gång att hans folk gjort sig skyldigt till en handling, som var det samma ovärdig, så kunde han ge uttryck åt en glödande harm, t. ex. i dikten *Vårt helgerån*. — Dessutom följde han äfven med intresse tilldragelserna ute i Europa och har i flere dikter gifvit uttryck åt sina af dem framkallade stämningar.

År 1867 tog Cygnæus afsked från sin professur, men fortfor att verka såsom talare och skriftställare, till dess han efter ett långvarigt aftynande dog 1881.

Zakarias Topelius d. y. var visserligen yngre än de nu nämnda skalderna, men han sluter sig i sin verksamhet nära till dem och han begynte äfven mycket tidigt att dikta.

Topelius är född på Kuddnäs gård invid Nykarleby den 14 januari 1818. Hans fader, som var provincialläkare, är redan omnämnd såsom utgifvare af en samling finska runor, hans moder hette Katarina Sofia Calamnius. Redan tidigt ljödo för honom Franzéns milda visor, sjungna af modern. I Uleåborg, till hvars skola han sändes, bodde han hos några slägtingar, som hade lånbibliotek, och der fick han läsa romaner så mycket han ville, hvarigenom hans fantasi utbildades; och ofta hängaf sig gossen åt ett

likadant svärmeri, som han sjelf beskrifvit i sagan om *Luftslotten*.

Efter faderns död 1831 kom Topelius till Helsingfors, der han fick bo hos Runeberg och dels af honom erhöll handledning, t. ex. vid skriföfningar, dels kunde åhöra de samtal om fosterländska ämnen, som fördes i den Runebergska kretsen. Så utbildades ynglingen hastigt både till tänkesätt och poetisk förmåga, och den äldsta dikt af honom, som blifvit offentliggjord (*Vetandets törst*), är skrifven redan vid den tid, då han, femton år gammal, blef student (1833).

Topelius' första dikter visa till formen mer frändskap med den romantiska skolans än någon af de ofvannämnda skaldernes. I synnerhet framträder i dem natursymboliken i stor utsträckning; men de bilder han hemtade ur naturen fingo snart ett högt och fosterländskt innehåll.

Topelius hade 1840 blifvit magister och begynte mot slutet af följande år redigera *Helsingfors Tidningar*, hvarmed han fortfor till och med 1860. Under denna verksamhet fick han i rikt mått pröfva på hvilka hinder som stodo i vägen för hvarje försök att uttala hvad han och alla fosterlandsvänner önskade: ett större mått af frihet för Finland. Men hvad censuren förbjöd att säga på prosa, det inlade Topelius i de dikter han offentliggjorde i tidningen. Han skildrade t. ex. vårens ankomst och naturens uppvaknande, men gjorde det på ett sådant sätt, att enhver förstod, att han dermed menade äfven en andens vår för Finland. En sådan fosterländskt symbolisk dikt är *Islossningen i Uleå elf*. Och samma ton klingar sedan igenom en stor del af skaldens många lyriska dikter, vare sig de hänföra sig till naturen (t. ex. *Sylvias visor*, *Finlands höjning*) eller eljes ge uttryck åt den förtröstan på en bättre framtid, som Topelius alltid bibehöll äfven då det såg mörkast ut (*Studentvisa*, *Ynglingens drömmar* m. fl.) I bredd härmed framträder uti dessa dikter en varmt religiös stämning, t. ex. i den stora dikten *Septembernatten 1867*, der skalden framställer frosten och den deraf framkallade hungersnöden så-

som en Guds straffdom och uppmanar sitt folk till ödmjukhet. — Utom dessa grundstämningar framtråda i Topelius' lyriska dikter ännu många andra, än glada än allvarliga, men alltid är tanken klädd i en synnerligen välljudande form. Sina dikter har Topelius utgifvit i tvenne samlingar, *Ljungblommor* och *Nya blad*.

För Helsingfors Tidningar begynte Topelius äfven tidigt författa en mängd *noveller* och smärre skildringar, af hvilka han sedan utgifvit åtskilliga under titeln *Vinterqvällar*. Likaså ingingo ursprungligen i denna tidning *Fältskärens berättelser*, började år 1851. Dessa historiska berättelser hafva blifvit lika allmänt omtyckta som dikterna, och fosterlandets historia har genom dem blifvit känd och älskad i vida kretsar.

Ur Fältskärens berättelser hafva äfven tvenne af Topelius' dramatiska arbeten vuxit fram: operan *Kung Karls jagt* och sorgspelet *Regina von Emmeritz*. Likaså har skådespelet *Efter femtio år* sin rot i en tidigare författad novell. Af tillfälliga anledningar föranleddes några af Topelius' öfriga dramatiska arbeten: *Veteranens jul*, *Ett skärgårdsäfventyr* m. fl. Åtskilliga af dessa dramer hafva gifvits ofta och med stort bifall.

Topelius talar städse i sina skrifter ett enkelt och lättfattligt, men på samma gång lifligt och varmhjertadt språk. Derför har ingen i Finland så väl som han förstått att tala till barnen, både i sina *sagor* (till stor del först utgifna i barntidningarna *Eos* och *Trollsländan*, senare samlade under titeln *Läsning för barn*) och i sina *läseböcker* (*Naturens bok* och *Boken om vårt land*). Men under den enkla drägten bo stora tankar, ty såsom den orubbliga, klart lysande ledstjernen står för skalden alltid det hängifna, sjelfuppoffrande och endrägtiga arbetet för Finlands väl.

Topelius blef 1854 extra ordinarie professor i Finlands historia, samt 1863 ordinarie professor i nordisk historia. År 1878 tog han afsked och lefver sedan dess på sitt landtställe Björkudden, icke långt från Helsingfors.

C. Öfrig diktning på svenska.

Under samma tid som Runebergs arbeten offentliggjordes (1830—1863) framträdde, utom de författare vi nu nämnt, äfven flere andra; men dels stodo desse ej den Runebergska kretsen så alldeles nära, dels voro de betydligt yngre än de som tillhörde denna krets. Vi uppräknade därför här i en särskild afdelning de mest bekanta af desse diktare; först dem som uteslutande rörde sig på *lyrikens* område.

Karl Vilhelm Törnegen (född 1817, † såsom universitetsbibliotekarie 1860) har skrivit lyriska dikter och verkställt öfversättningar från främmande skaldar; bland de förra märkes dikten *Suomis folk*.

Emil von Qvanten (född 1827, flyttade 1853 till Sverige) har likaså blifvit mest bekant genom en fosterländsk dikt, *Suomis sång*, men har äfven skrivit många andra formfulländade och stämmningsfulla stycken.

Wilhelmina Nordström (född 1815, skolföreståndarinna) utgaf först vid framskriden ålder (1861) och på Runebergs uppmaning en samling *Dikter*.

Jakob Gabriel Leistenius (född 1821, † såsom skollärare 1858) gjorde sig känd och omtyckt i en diktart, som eljes ganska litet förekommit i Finland. Under sin universitetstid författade han nemligen en rad af harmlöst muntra qväden, dels framkallade af något särskildt festligt tillfälle, dels skildrande de komiska sidorna af det lif, som rörde sig omkring honom.

Bland författare, som beträdt äfven andra områden än lyrikens, äro följande att nämna.

Fredrik Berndtson (född i Sverige 1820, flyttade till Finland 1842, docent, sedermera expeditionschef, † 1881) har författat lyriska dikter, berättelser och flere dramatiska arbeten, bland hvilka sistnämnda sorgespelet *Ur lifvets strid*, med ämne från 1808 års krig, mottagits med stort bifall då det uppförts.

Karl Robert Malmström (född 1830, kyrkoherde) är företrädesvis lyrisk diktare, men dessutom har han författat det historiska skådespelet *Erik Fleming*.

Anders Teodor Lindh (född 1833, rådman), har utom lyriska dikter äfven skrivit dramer (*Konung Birger och hans bröder* m. fl.)

Wilhelm Gabriel Lagus (född 1837, lyceilektor) har utgifvit en längre berättande dikt *Baco*, flere romanser, bland dem *Riddar Unos söner*, lyriska dikter och flere dramatiska arbeten, bland hvilka *Klubbhöfdingen* med ämne ur Finlands historia. Dessutom har han tecknat *Den finsk-svenska litteraturens utveckling* intill Runebergs uppträdande.

Josef Julius Wecksell (född 1838) var en rikt begåfvad skaldeande, hvars krafter dock brötos af sjukdom och slutligen af obotligt vansinne. Dessförinnan hade han emellertid hunnit skänka sitt land dels flere lyriska dikter af stor skönhet, ehuru ofta hållna i dyster ton, dels sorgespelet *Daniel Hjort*, hvilket intager en mycket framstående plats i den svenskspråkiga dramatiska litteraturen.

Af denna tids öfverhufvud fåtaliga skönlitterära arbeten på svensk prosa kan utom redan anförda nämnas *Hundraådrade minnen från Österbotten* af **Sara Elisabeth Wacklin** (född 1790, † i Stockholm 1846), hvilka på sin tid väckte mycket upseende.

D. Lönnrot och hans efterföljare.

Samtidigt som i diktningen på svenska språket började framträda en sjelfständigt fosterländsk riktning, återupptogos äfven med ökad styrka de sträfvanen, som redan förut begynt på spridda håll, och hvilkas mål var odlandet af finska språket och utredandet af dess lagar. För detta ändamål stiftades år 1831 i Helsingfors *Finska litteratursällskapet*, hvilket sedan dess utöfvat en omfattande verksamhet för finska språket och litteraturen.

Såsom sitt första mål stälde sällskapet att samla de alster af den finska folkdiktningen, som ännu kunde finnas i behåll, och för denna verksamhet fanns också redan då uti Lönnrot en trägen och skicklig arbetare.

Elias Lönnrot föddes den 9 april 1802 på Paikkari torp i Sammatti. Hans fader var en fattig byskräddare, men försökte dock hålla sonen i skola. Tillgångarna svarade likväl ej mot den goda viljan, hvarför Elias, som redan hade blifvit gymnasist i Borgå, måste taga plats såsom apotekselev i Tavastehus. Här fortsatte han att läsa på egen hand, till dess stadens läkare, som märkte hans begåfning, satte honom i tillfälle att lemna apoteket och blifva student i Åbo. År 1827 blef han filosofiekandidat och studerade sedan medicin samt blef 1832 provincialläkare i Kajana.

Redan såsom apotekselev hade Lönnrot begynt lifligt intressera sig för finska litteraturen, han läste Turun Viikkosanomat och sjöng Judéns visor; men i synnerhet hänföres han af Topelius' runosamlingar, som just då begynte utkomma. Han beslöt därför ock att sjelf efter förmåga främja den sak, för hvilken desse författare hade arbetat. Han valde sålunda till ämne för sin magisterdisputation (på latin) Väinämöinen, men fann dervid huru otillfredsställande det då samlade materialet var. Så begynte han göra den ena vandringen efter den andra till de trakter, der runorna bäst bevarats, och till hvilka han i synnerhet från Kajana ej hade alltför lång väg. I likhet med Topelius började han äfven utgifva hvad han samlat (under titeln *Kantele*), men måste upphöra dermed, emedan utgifvandet åsamkade honom kännbar ekonomisk förlust.

Då finska litteratursällskapets stiftats blef han dock genom detta satt i stånd att fullfölja sitt arbete. Ju mera han nu samlade, desto mera klarnade för honom den tanken (som redan von Becker uttalat i sin tidning), att af de spridda episka sångerna kunde åstadkommas ett sammanhängande helt; och den 28 februari 1835 underrättade han litteratursällskapet att han hade färdig denna sammanställning, åt hvilken han gifvit namnet *Kalevala*.

Framträdandet i tryck af detta nationalepos väckte icke genast stor uppmärksamhet; men betydelsen af denna tilldragelse insågs dock af alla mera klarseende fosterlandsvänner. Ett folk som alstrat en sådan dikt, det måste ock ega en framtid, ega rätt till en sjelfständig tillvaro, och därför kunde man med större tillförsigt än förr arbeta för denna framtid. Också ser man äfven i tidens litteratur på svenska språket uttryck af hvad samtiden kände. Runeberg och Nervander, båda bland litteratursällskapets stiftare, uttalade, den ena i en uppsats i „Helsingfors Morgonblad“ sin höga tanke om Kalevalas poetiska värde, den andre i sin promotionsdikt 1836 en varm hyllning för Lönnrot; Cygnæus och Topelius gäfvö senare uttryck åt likartade känslor.

Lönnrots exempel manade nu flere andra att följa i hans fotspår, och genom desses och hans egen samlarverksamhet växte mängden af sånger så, att han år 1849 kunde utge en ny upplaga af Kalevala, mer än dubbelt så omfattningrik som den första.

Uttröttligt och anspråkslöst fortsatte Lönnrot sitt arbete med utgifvande af den finska folkdiktningens öfriga skatter, hvilka han till stor del sjelf har samlat. *Kanteletar* utkom 1840, *ordspråken* 1842, *gåtorna* 1844 och *trollsångerna* 1880. Endast *sagorna* hafva utgifvits af annan man, nemligen **Erik Rudbeck** („*Eero Salmelainen*“, † såsom gymnasieadjunkt 1867).

Jemte den från forntiden härstammande folkdiktningen hafva äfven i nyare tid folkskalders funnits, som diktat om ämnen ur samtiden; likaså finnes en mängd nyare folkvisor i vexlande versmått och åtföljda af karakteristiska, ofta utmärkt vackra melodier. Äfven åt denna art diktning egnade Lönnrot uppmärksamhet: i förordet till *Kanteletar* intog han flere sådana folkvisor, samt utgaf runor, författade af folkskalden **Paavo Korhonen** (född 1775, † 1840).

Utom denna sin verksamhet för den finska folkdiktningen har Lönnrot på många andra områden framträdtt såsom banbrytare. Hans djupa kannedom af språket, för-

värfvad under hans många resor, gjorde honom förmögen att nyskapa det finska skriftspråket, i det han ur skilda dialekter samlade former, ord och uttryckssätt. På olika områden (t. ex. i lagspråket och botaniken) har han fyndigt skapat en mängd nya termer. Öfver det språk, som han sålunda riktat och regelbundet, har han utgifvit en stor *finsk-svensk ordbok*. Några år utgaf han tidskriften *Mehiläinen*. Äfven poesins område har han beträddt: han har utfört öfversättningar till finskan, t. ex. från Homeros och Runeberg, samt verkat mycket för den finska psalmbokens förbättrande.

År 1853 blef Lönnrot professor i finska språket, från hvilken befattning han 1862 tog afsked. Till sin lefnads slut fortfor han med ihärdigt arbete och var sysselsatt med att redigera en upplaga af Kanteletar, då han träffades af döden den 19 mars 1884.

Ett vidsträckt fält för arbete i den finska språkforskningens tjänst erbjödo de många med finnarne till språket beslägtade folkstammar, hvilka bo i olika delar af det stora ryska riket. På detta fält begyntes arbetet af **Anders Johan Sjögren** (född 1794, † 1855) men det fortsattes sedermera i större utsträckning af Castrén.

Mattias Alexander Castrén föddes 1813 i Tervola socken och blef 1830 student samt 1836 magister. Lönnrots runosamlingar eldade hans håg till likartadt arbete, och han begynte därför göra resor, först inom Finland och närmast utanför dess gränser. Härunder gjorde han sig förtrogen dels med olika finska språk och dialekter, dels med folkdiktningens alster; frukten af sistnämnda studier blef en öfversättning af Kalevala (första upplagan) till svenskan.

Mellan åren 1842 och 1849 företog han sedan, med understöd dels af finska staten, dels af vetenskapsakademien i Petersburg, tvenne längre resor till norra Ryssland och Sibirien, och de samlingar han här gjorde lade grundstenen till en jemförande altaisk språkforskning. År 1851 erhöi Castrén den då inrättade professuren i finska språket; men de ansträngningar och umbäranden han under sina resor

fått underkasta sig, hade brutit hans krafter, och han dog redan 1852. Hans för en större allmänhet tillgängliga arbeten äro samlade under titeln *Nordiska resor och forskningar*; ett band af dessa innehåller en *finsk mytologi*. De rent språkvetenskapliga arbetena äro mestadels utgifna på tyska eller latin.

I spåren af Lönnrot och Castrén trädde sedan en mängd arbetare. Främst bland desse är att nämna **August Engelbrekt Ahlqvist** (född 1826), Lönnrots efterträdare såsom professor, och likasom denne verksam på många olika områden. Ahlqvist har samlat runor och sagor, gjort resor i Ryssland (beskrifna i arbetet *Muistelmia matkoilta Venäjällä*) samt författat flere språkvetenskapliga arbeten, bland hvilka *De vestfinska språkens kulturord* söker att med tillhjälp af språkvetenskapen belysa fornfinnarnes kulturståndpunkt. Vidare var Ahlqvist medarbetare i den första egentligen politiska tidning på finska (*Suometar*) och slutligen är han en framstående lyrisk skald och öfversättare (bl. a. från Runeberg). Sina dikter har han utgifvit under titeln *Säkeniä*; såsom skald begagnar han namnet *Oksanen*.

Jemte Ahlqvist är att ihågkomma den lika mångsidige **Julius Leopold Fredrik Krohn** (född 1835, extra ordinarie professor i finska språket), hvilken bland annat begynt utgifva en stor historia öfver den finska litteraturen (*Suomalaisen kirjallisuuden historia*); den utkomna första delen behandlar Kalevala. Under författarnamnet *Suonio* har Krohn utgifvit vackra lyriska dikter och de anslående skizzerna *Kuun tarinoita*. Äfven har man af honom *Berättelser ur Finlands historia*.

Kalevalas andra upplaga öfversattes till svenskan af **Karl Collan** (född 1828, † såsom universitetsbibliotekarie 1871), hvilken äfven samlade finska folkvisor samt var en af vårt lands mest framstående tonsättare.

Jemte det folkdiktningen sålunda blef bekantgjord och vetenskapligt undersökt uppstod äfven småningom en *konstdiktning* på finska. Lyriken representerades dervid på ett framstående sätt af Ahlqvist och Krohn; men äfven öfriga arter af poesin blefvo odlade.

Jakob Fredrik Lagervall var den förste som försökte sig i dramatisk diktning: han utgaf (1834) en bearbetning af Shakespeares *Macbeth*, kallad *Runolinna*. Mera nationel betydelse hade **Peter Hannikainens** lustspel *Silmänkääntäjä* (1847), den första egentliga komedi på finska. Men allra främsta rummet på detta område intager den rikt begåfvade **Alexis Stenvall** eller **Kivi** (född 1834, † 1872) hvilken på 1860-talet framträdde med både sorgespel (bland dem *Kullervo*) och lustspel, innehållande naturtrogna teckningar ur finska allmogens lif (*Nummisuutarit*, *Kihlaus*). Äfven **Kivis** roman *Seitsemän veljestä* skildrar folklifvet, och blef föregångare till talrika andra arbeten af samma art.

E. Historia och politik.

Det andliga arf, som den Porthanska tiden lemnat åt den följande perioden, vårdades vid Finlands universitet ej ensamt i afseende å poesin och arbetet för finska språket, utan äfven på det historiska området. Forskningen i fäderneslandets häfder fortsattes bl. a. af **Johan Jakob Tengström** (född 1787, professor i filosofi, † 1858) och **Gabriel Rein** (född 1800, professor i historia, † 1867); den sistnämndes *Föreläsningar öfver Finlands historia* utgåfvos efter hans död. **Johan Jakob Nordström** (född 1801) verkade såsom professor i statsrätt i samma anda som Calenius och inskräpte hos blifvande domare och embetsmän orubblig värnadt för lagen; han har äfven utgifvit det värdefulla arbetet *Bidrag till svenska samhällsförfattnings historia* (till slutet af 1600-talet). År 1846 flyttade han till Sverige och dog 1874. — Af senare historiska författare är att ihågkomma **Georg Zakarias Forsman**, adlad **Yrjö-Koskinen** (född 1830, senator), hvilken skrifvit flere arbeten på finska, bland dem en *Finska folkets historia*.

Det mångsidiga fosterländska arbete som utfördes på 1830- och 1840-talen verkade slutligen, att den allt mera vaknande nationalkänslan fordrade utrymme också på stats-

och samhällslifvets område. Denna fordran uttalades med beundransvärdt mod och orubblig ihärdighet af Snellman. **Johan Vilhelm Snellman** föddes den 12 maj 1806 i Stockholm, der hans föräldrar då bodde; men då sonen var sju år gammal, flyttade familjen till Gamlakarleby. Fadern, som var sjökaptten, men derjemte mycket bildad och beläst, hyste i synnerhet intresse för filosofiskt tänkande, och detta intresse öfvergick äfven på sonen. Denne hade år 1816 sändts till Uleåborgs skola och blef derifrån student 1822, samt ämnade först blifva prest, men beslöt sig sedermera på vänners, bl. a. Nervanders råd att studera på kandidatgrad, hvilken han äfven vann 1831. Såsom nära vän till Runeberg och Nervander samt lärare i „Helsingfors lyceum“, deltog han lifligt i den Runebergska kretsens fosterländska sträfvanden. Efter att länge hafva studerat filosofi, i synnerhet Hegels system, blef han 1835 docent i denna vetenskap samt företog 1839 en resa till Sverige, Danmark och Tyskland. I det förstnämnda landet kom han mycket in i det litterära lifvet och skref der bl. a. en „fortsättning“ till Almqvists „Det går an“, i hvilken han mästerligt härmar Almqvists stil, på samma gång han visar hvart dennes åsikter leda. I Tyskland skref han det filosofiska arbetet *Die Idee der Persönlichkeit* och på hemvägen offentliggjorde han i Stockholm sitt förnämsta arbete, *Läran om staten*, i hvilket han framställer nationalandan såsom den rätta grundvalen för staten och dess lif. Genom dessa och andra arbeten hade han i Sverige vunnit så stort rykte, att han från flere håll uppmanades att söka en professur i detta land.

Men han ville verka i sitt fädernesland och återvände dit 1842. Hans hopp att få någon fast plats vid universitetet slog dock fel, hvarför han sökte och fick rektorsbefattningen vid Kuopio högre elementarskola. Här i denna aflägsna landsort begynte han nu 1844, vid sidan af sin pedagogiska verksamhet, att utgifva tvenne tidningar, *Saima* på svenska och *Maamiehen ystävä* på finska. I synnerhet det förre af dessa blad blef snart känt och på många håll fruk-

tadt. Här framträdde nemligen Snellman med en mängd uppsatser, hvilka afsågo att väcka nationalandan till lif och lära den bildade klassen känna sin förbindelse med massan af folket samt sin pligt att arbeta för detta folk och dess språk. Äfven i öfrigt framstälde han frisinnade åsigtter. I följd häraf blef han af de makttegande ansedd som en farlig person, och „Saima“ förbjöds (1846). Och då Snellman två år senare sökte professuren i filosofi och erhööll första rummet på förslaget, blef han ändock icke utnämnd. Äfven redigerandet af *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning*, som han begynt 1847, måste han lemna åt andra, och efter att ha tagit afsked från sin tjänst nödgades han några år, för att uppehålla sig och sin familj, arbeta på ett handelskontor.

Men ej nog härmed. Frukten för de frihetssträfvanden, som togo sitt uttryck i revolutionerna i särskilda länder 1848, föranledde äfven i Finland de strängaste reaktionära åtgärder. År 1850 förbjöds sålunda offentliggörandet på finska språket af skrifter i andra ämnen än sådana som afsågo religiös uppbyggelse eller ekonomisk nytta. Och 1852 afskaffades professuren i filosofi vid universitetet.

Dessa „mörka tider“, som Topelius kallar dem, räckte dock icke länge, ty med Alexander II:s uppstigande på tronen grydde bättre dagar. Snellman började åter redigera „Litteraturbladet“ och blef 1856 stäld på den plats, der allmänna meningen så länge ansett att han borde stå: han blef professor i „sedelära och vetenskapernas system“, d. v. s. i filosofi. Enhällig var den hänförelse hvarmed universitetets ungdom helsade den modige kämpen välkommen åter till universitetet.

Länge stannade dock icke Snellman vid högskolan, ty 1863 blef han — ett tecken på huru tiderna förändrats — senator. Såsom sådan utverkade han äfven samma år det manifest af kejsar Alexander II, genom hvilket förklaras att finskan inom tjugu år borde i landet vara likställd med svenskan. År 1868 tog Snellman afsked från senators-embetet, men deltog äfven derefter ifrigt i det politiska

lifvet, till dess han den 4 juli 1881 slutade sina dagar på Danskarby i Kyrkslätt.

Från och med 1863 börjar för Finland en ny tid. Det politiska lifvet vaknar med landtdagarna, tidningspressen utvecklas hastigt och behandlar alla frågor ojemförligt friare än förr, ett ifrigt reformarbete pågår på alla områden, kommunikationerna förbättras, folkskoleväsendet nydanas, en mängd nya lärda skolor uppstå. Allt detta aflöper icke utan mycken strid, och äfven litteraturen röner inflytande deraf. Samhällsfrågorna tagas till behandling i den samma, vare sig den talar svenska eller finska. Dessutom arbetas ifrigt uppå att till finskan öfverflytta det värderikaste af hvad som alstrats såväl inom eget lands diktning på svenska som i utlandets litteratur. Allt detta ligger oss för nära för att ännu göras till föremål för historisk framställning. Vi stanna derfor vid bilderna af de män, som under de „mörka tiderna“ genom sitt trofasta försvar för den fosterländska bildningens sak hafva gjort den senare tidens raska framåtskridande möjligt och hvilka derigenom förvärfvat sig anspråk på vår och kommande tiders djupaste tacksamhet.

310. VII. 78.

Kij. hist.

Vasenius

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 101 5902

X

